

Globalizace a deglobalizace světového hospodářství

Krize jako trest za umělé urychlování globalizace?

Globalizace ve světle finanční
a hospodářské krize

Vlajkové lodě a trosečníci na vlnách globalizace

„Současná ekonomická krize je krizí
morálního a právního řádu,“
říká v rozhovoru s MP profesor
Lubomír Mlčoch

ISSN 0543-7962

04

9 770543 796005

World Bank

ÚSTAV
MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ
PRAHA

INSTITUTE
OF INTERNATIONAL RELATIONS
PRAGUE

Světozor • 1

Globalizace, civilizace a antropofagie | -zz- • 3

GLOBALIZACE A DEGLOBALIZACE

- Jiří Fárek | Globalizace a deglobalizace světového hospodářství • 4
- Jaroslav Foltýn | Krize jako trest za umělé urychlování globalizace? • 7
- Aleš Kocourek | Vlajkové lodě a trosečníci na vlnách globalizace • 11
- Michaela Ševčíková, Miroslav Ševčík | Globalizace ve světle finanční a hospodářské krize • 14
- Lubomír Mlčoch | „Současná ekonomická krize je krizí morálního a právního řádu“ • 17

DVA POHLEDY

- Robert Pejša, Milan Zemko | Slovensko-maďarské vztahy • 21

VZTAHY A PROBLÉMY

- Luděk Urban | Balance východního rozšíření (2004–2009): přínos pro obě strany • 22
- Ferdinand Vrábel | Socha svätca, alebo trójsky kôň? Na okraj udalostí v Komárne • 24
- Martin Ehl | Jak bude Visegrád volit v čase krize • 27

ZEMĚMI SVĚTA

- Zdeněk Štipl | Rodina Néhrú-Gándhí. Příběh politické dynastie, prozatím o čtyřech dějstvích • 29
- Jan Záhořík | Eritrea jako faktor nestability v Africkém rohu • 33
- Martina Ponížilová | Třicet let islámského režimu v Íránu • 35

RECENZE

- Pavel Kopecký | Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru • 39

POSLEDNÍ STRANA**Foto na titulní straně**

Beawiharta, Globe Media/Reuters

Tiráž

Ročník XXXIII • Vydává: Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i. • Šéfredaktor: Robert Schuster • Úvodníky, komentáře: Zdeněk Zbořil • Odpovědná redaktorka: Milena Střežková • Sekretářka redakce: Irena Krejčová • Grafický návrh: Jakub Tayari • Distribuce: Dagmar Červinková • Redakční rada: Veronika Bilková (předsedkyně), Vojtěch Belling, Miloš Calda, Martin Ehl, Jiří Fárek, Václav Hubinger, Kai-Olaf Lang, Kristina Larischová, Pavel Máša, Jaroslav Olša jr., Miloš Pojar, Pavel Pšej, Michael Romancov, Jiří Schneider, Jiří Štěpanovský, Filip Tesař, Tomáš Veselý, Zdeněk Zbořil • Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1 • telefon 251 108 107 • fax 251 108 222 • e-mailová adresa umvedo@iir.cz • Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 49 Kč. Předplatné na rok činí 490 Kč, ve Slovenské republice 29,28 €. Registrováno MK ČR E 5210.

Tiskne Petr Dvořák – Tiskárna, Jeřábková 1302, 263 01 Dobruška. Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje L.K. Permanent, s.r.o. P.P.4., 834 14 Bratislava 34 • telefon +421 244 453 711 • fax +421 244 373 311 • e-mailová adresa Herslova@lkpermanent.sk • www.predplatne.cz. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz • Podávání tiskoviny povoleno SsRP Banská Bystrica č.j. Opč-3215/B-96 zo dňa 12. 9. 1996. ISSN 0543-7962 • INDEX 46911

Srpen 2009**Světozor**

1. Před revolučním soudem v Teheránu začal proces se stovkou účastníků opozičních demonstrací po červnových prezidentských volbách. Obviněným hrozí až trest smrti. Exprezident Mohammed Chatámi prohlásil, že jde o divadlo podporující ústavě.
1. Rusko pohrozilo Gruzii silou, pokud bude pokračovat v provokacích. V posledních dnech se prý několikrát z minometů střílelo na Cchinvali.
1. Rusko podepsalo s Kyrgyzstánem předběžnou dohodu o výstavbě své druhé vojenské základny v této zemi.
3. Nový generální tajemník NATO Anders Fogh Rasmussen se ujal funkce. Jeho prioritou je Afghánistán, kde chce během svého funkčního období dosáhnout toho, aby Aliance postupně předala kontrolu bezpečnosti Afgháncům. Plánuje omezit akce KFOR v Kosovu.
4. Americká ministryně zahraničí Hillary Clintonová zahájila 11denní cestu po sedmi zemích převážně subsaharské Afriky.
5. Americký prezident Barack Obama a ruský prezident Dmitrij Medveděv v telefonickém rozhovoru vyslovili přání, aby se současná napjatá situace kolem Gruzie zklidnila.
6. Venezuelský prezident Hugo Chávez oznámil, že protiraketové střely, které kolumbijská armáda objevila v táboře kolumbijských povstalců, ukradli marxističtí rebelové na námořní základně Venezuely v roce 1995.
8. Čtyři moldavské prozápadní strany se shodly na vytvoření koaliční vlády.
9. Německý ministr obrany Franz Josef Jung prohlásil, že Německo už nevyšle do Afghánistánu žádné další posily. Němci tam mají 3500 mužů a 300 mužů pro rozvědku AWACS.
10. Summit severoamerických zemí v Quadalajaru v Mexiku. Barack Obama a jeho mexický protějšek Felipe Calderon se dohodli na posílení pohraniční spolupráce, ale neodbourali spory spojené s bojem proti drogám. Summit byl dále zaměřen na oživení ekonomiky a na krizi v Hondurasu.
10. Ruský premiér Vladimir Putin připustil, že Rusko by mohlo v budoucnu uznat nezávislost Kosova.
11. Ruský prezident Dmitrij Medveděv obvinil Ukrajinu, že usiluje o přerušování hospodářských vztahů s Ruskem a ohrožuje bezpečnost dodávek plynu do Evropy. Vzhledem k protiruskému kursu Ukrajiny odložil vyslání nového ruského velvyslance do Kyjeva.

- 11.** Barmská disidentka Do Aun Schan Su Ťij byla odsouzena k 18 měsícům vězení za to, že ve svém domě přijala amerického novináře, který k ní připlaval přes jezero. Porušila tím podmínky domácího vězení.
- 12.** Ruský premiér Vladimir Putin navštívil Abcházii. Přislíbil jí půl miliardy dolarů na posílení obrany. Varoval Gruzii před jakýmkoli pokusem získat zpět odtržené regiony.
- 13.** Ukrajinský prezident Viktor Juščenko odmítl obvinění Moskvy, že uskutečňuje protiruskou politiku.
- 14.** Chorvatský prezident Stjepan Mesič kritizoval výsadní postavení katolické církve v zemi. Chce například odstranit kříže z veřejných budov. Vysloužil si od církve srovnání s komunistickými diktátory.
- 14.** Ruský prezident Dmitrij Medveděv jednal v Soči s německou kancléřkou Angelou Merkelovou zejména o ruských investicích v Německu. Na tiskové konferenci mj. řekl, že obnovení normálních vztahů s Ukrajinou není za jejího současného vedení možné.
- 15.** Jihokorejský prezident I Mjong-bak vyzval KLDK k dohodě na snížení počtu konvenčních zbraní u společné hranice. Obnovil svůj slib na humanitární pomoc, pokud se Pchjongjang vzdá jaderných zbraní.
- 15.** Japonský premiér Taró Asó vyjádřil hlubokou lítost nad utrpením, které Japonsko způsobilo asijským zemím za 2. světové války. Císař Akihito při této příležitosti prohlásil, že Japonsko už nikdy nepovede válku.
- 15.** Kolumbijské ministerstvo zahraničí oznámilo, že Kolumbie uzavřela s USA dohodu o využívání sedmi vojenských základů americkými vojáky.
- 15.** Čtyřčlenná delegace amerického Senátu jednala v Tripolisu s libyjským vůdcem Muammarem Kaddáfím o dodávkách obranného vojenského materiálu a o otázkách lidských práv a politických reform.
- 18.** Ve věku 83 let zemřel bývalý jihokorejský prezident, nositel Nobelovy ceny za mír, Kim Te-džung.
- 18.** Ukrajinský prezident Viktor Juščenko vetoval nový zákon o prezidentských volbách.
- 18.** Řecko vyslovilo souhlas s tím, aby se bývalá jugoslávská svazová republika Makedonie nazývala Severní Makedonií.
- 18.** Gruzie vystoupila ze Společenství nezávislých států.
- 18.** Afghánský prezident Karzái podepsal zákon obsahující protizenská pravidla, která znamenají návrat do dob Tálibánu. Chtěl si tím naklonit šiitské duchovní.
- 19.** Nejméně 95 osob bylo zabito při teroristickém útoku u vládních budov v Bagdádu. Jde o nejtragičtější den od odsunu amerických jednotek z měst 30. června.
- 19.** Turecký premiér Recep Tayyip Erdoğan údajně podpořil zavedení kurdštiny jako nepovinného předmětu v tureckých veřejných školách.
- 20.** Prezidentské volby v Afghánistánu. Konečné výsledky budou známy až v září. Oba hlavní kandidáti Hamíd Karzái a Abdullah Abdullah se prohlašují za vítěze.
- 20.** Íránský prezident Ahmadínejád představil novou 21člennou vládu. Jsou v ní tři ženy.
- 20.** Írán oznámil, že umožní přístup inspektorům MAAE do téměř dokončeného jaderného areálu.
- 21.** Slovenská vláda oznámila, že do země nepustí maďarského prezidenta László Sólyona, který chtěl v Komárně při soukromé návštěvě odhalit sochu uherského krále sv. Štěpána.
- 23.** Pákistánský Tálibán údajně jmenoval svým novým vůdcem Hakimulláha Mahsúda namísto Američany zabitého Bajtulláha Mahsúda. Smrt starého vůdce Tálibán původně popřel.
- 23.** Palestinský prezident Mahmúd Abbás dal příkaz, aby při příležitosti ramadánu bylo z vězení propuštěno 200 členů Hamásu. Hamás už předtím propustil 55 členů Fatahu.
- 24.** Izraelský premiér Benjamin Netanjahu návštěvou Londýna zahájil cestu po Velké Británii a Německu. V Londýně jednal také s americkým velvyslancem pro Blízký východ Georgem Mitchellem. V Berlíně se 26. srpna setkal s kancléřkou Angelou Merkelovou. Cílem cesty bylo dosáhnout rychlejšího začátku mírových jednání.
- 24.** Na rakovinu mozku zemřel ve věku 77 let senátor Edward Kennedy.
- 24.** Írán vyzval velmoci, aby zrevidovaly svou politiku vůči němu a zahájily s Teheránem dialog o jeho jaderném programu.
- 26.** Podle Maďarské akademie věd nový zákon o ochraně slovenského jazyka porušuje základní lidská práva, mezinárodní dohody a pravidla Evropská unie. Slovenská strana s tímto názorem nesouhlasí.
- 26.** Ruský prezident Dmitrij Medveděv při příležitosti prvního výročí uznání nezávislosti Abcházie a Jižní Osetie prohlásil, že tato rozhodnutí jsou neodvolatelná.
- 27.** Gazeta Wyborcza s odvoláním na americká zdroje informovala, že administrativa Baracka Obamy už netrvá na protiraketovém štítu ve střední Evropě a že se chce spíše zaměřit na Izrael a Turecko. Mluví

amerického ministerstva zahraničí k tomu prohlásil, že zpráva je nepřesná a že hodnocení strategie raketové obrany probíhá a zatím nebylo dokončeno.

- 30.** V předčasných parlamentních volbách v Japonsku zvítězila opoziční středolevicová Demokratická strana Japonska.
- 31.** Agentura Reuters uvedla, že Mahmúd Abbás bude odmítnat pozvání od USA k jednání o míru na Blízkém východě, dokud Izrael nepřestane s rozšiřováním osad na Západním břehu Jordánu a ve východním Jeruzalémě.
- 31.** Dalajlama navštívil Tchaj-wan. Zdůraznil, že jde o humanitární, nikoli politickou návštěvu. Čína návštěvu kritizovala.
- 31.** Čína a Tchaj-wan zahájily přímé letecké spojení pravidelnými linkami. Dosavadní lety byly pouze charterové.
- 31.** V Ženevě byla zahájena pětidenní konference o dopadech změn podnebí a ochraně před nimi.
- 31.** Irské odbory vyzvaly k odmítnutí Libanonské smlouvy.

Česko a svět

- 10.** Kanadský premiér Stephen Harper v deníku Globe and Mail přiznal, že víza pro Čechy a Mexičany jsou selháním kanadské politiky. Kanadský přistěhovalecký zákon povzbuzuje lidi k tomu, aby podávali falešné žádosti o azyl.
- 17.** Zástupce vojenského přidělence při ruském velvyslanectví v ČR byl vypovězen ze země. Dalšímu diplomatovi ministerstvo zahraničí doporučilo, aby se nevracel z dovolené. Oba diplomati prý pracovali pro ruské tajné služby. Rusko odvetou vypovědělo dva české diplomaty.
- 19.** Kanada neplánuje revizi rozhodnutí o zavedení viz pro české občany. Počet žádostí o víza se snížil za uplynulých 30 dní na tři oproti 155 ve dvou týdnech před zavedením vízové povinnosti.
- 24.** Předseda vlády Jan Fischer navštívil Maďarsko. Jednal s hlavními představiteli zejména o hospodářské krizi a jejích dopadech. K slovensko-maďarské roztržce se vyjádřil, že Česko se do záležitosti nehodlá vměšovat a že spor by se neměl přenášet na evropskou úroveň.
- 29.** Český a gruzínský ministr zahraničí podepsali v Tbilisi dohodu o podpoře investic a jejich vzájemné ochraně.
- 31.** Výroční zpráva BIS uvedla, že v ČR se silně aktivizují ruské tajné služby. Snaží se ovlivňovat zejména poslance, jejich asistenty a funkcionáře stran odpovědné za zahraniční politiku.

Globalizace, civilizace a antropofagie

Naši dávní předkové, když se jim po dlouhé zimě nedostávalo jídla, museli si jednak obstarat něco, aby se nasýtli, jednak museli najít toho, kdo to zavinil. Patřilo k dobrým zvyklostem rituálním způsobem někoho obětovat, případně ho, opět rituálním způsobem sníst. Mělo to několik výhod. Jednak ukojili hlad, jednak, jednalo-li se třeba o šamana, zbavili ho magické síly, která však tímto politickým aktem nezanikla a byla přenesena na ty, kteří chtěli v jeho riskantní profesi pokračovat. Trvalo to několik tisíc let, rozhodně déle než kultury a civilizace, které dnes považujeme za aktuální nebo alespoň zděděné. Ale to neznamená, že nemůžeme říci, že lidojedství, antropofagie, nebylo institucí kulturní stejně jako politickou.

Později tato instituce doznala změny, říkáme jí kulturní transformace, a místo pojídání šamanů se upalovaly čarodějnice, které mohly i za to, že nedojily krávy. Populární bylo opět rituální stínání hlav králům. Od 16. století se vážně uvažovalo o *monarchomachii*, o právu zbavit panovníka z boží milosti života, a diskusí o tomto moderním typu kulturnější, ale nikoli méně krvavé antropofagie, se dokázali bavit katoličtí jezuité, stejně jako reformovaní evropští křesťané. Snad proto máme i v současné době institut imunity ze zákona i z tradice a pomazané hlavy evropských království, stejně jako někdy až žertovným způsobem volení prezidenti, se mohou obávat již jen královraždy nebo atentátů. Symbolicky to lze učinit hozením boty po americkém prezidentovi nebo jeho zastřením a stále ještě nejde o střet civilizací, ale jen o jejich pokračování. Dokonce i nejvyšší symbol lásky k bližnímu, hlava katolické církve, se proto dnes ke svým obdivovatelům přibližuje jen v opancéřovaném vozidle a promlouvá k nim z uctivé vzdálenosti.

Současní ředitelé bank a vůbec finančních institucí jsou však nejen chráněni ozbrojenými muži, ale dokonce se ukrývají v železobetonových pevnostech a v anonymitě finančního světa. Na veřejnosti vystupují sice krojovaní, ale nastane-li krize, naši kmenoví předkové by řekli krutá zima, propadají obavám, že i naše globální civilizace by mohla podlehnout pravěkému atavismu.

Politici i bankéři dosud byli totiž jedinými majiteli slov, ze kterých odvozovali svou magickou moc nad společnostmi. Náhle je něco přinutilo vystoupit z anonymity a slovo krize se stalo společným statkem. Stejný osud potkal šamany imperialismu, internacionalismu, kapitalismu a socialismu a zdá se, že žijeme v době, kdy se stává veřejným statkem nejen globalizace, ale i všechny její deriváty.

Není proto nic nenormálního, že se mezi šamany šíří panika nebo spor o nový výklad pojmu *globalizace*. Jen v tomto čísle Mezinárodní politiky se nám podařilo shromáždit, díky renomovaným autorům, hned několik nových globalizačních manter, které reagují na dichotomii *globalizace* a *deglobalizace* (Jiří Fárek), kladou si otázku, zda současná krize je *trestem za umělé urychlování globalizace* (Jaroslav Foltýn) nebo jak to vlastně je s globalizací na scéně ozářené finanční a hospodářskou krizí. Aleš Koucourek se pak rozhodl nazvat svou stať sice trochu poetičtěji – *Vlajkové lodě a trosečníci na vlnách globalizace*, ale to neznamená, že méně výstižně reaguje na stav, který nastal po tentokrát horkém globalizačním létu.

Rozumíme-li globalizaci nejen jako odstraňování bariér světového obchodu, pohybu kapitálu, migraci, koloběhu znalostí o nejnovějších technologiích, a to do té míry, že někteří autoři již hovoří o elektronické kultuře, musíme připustit, že jde o civilizaci, nikoli snad ze své podstaty nové, ale

přece jenom jiné než v nepříliš dávné minulosti. Již v jedné recenzované práci o tom, kdo řídí internet, se citovaní autoři vrátili k pojmu malého nebo velkého státu a věrni své francouzské *culture et civilisation* předpokládali obnovení síly státu.

Nemusíme se ale proto obávat resuscitace sovětského Gosplanu, ale spíše nových institucí, ne vždy dostatečně z hlediska práva formalizovaných, které svými *kvótami* (dříve se mluvilo o *rozpisu plánu* nebo o *ukazatelích*), *doporučeními* nebo dokonce *nařízeními* dbají spíše disciplíny státní administrativy, než pravidel svobodného trhu a neméně volné soutěže.

Zdá se však, že jsme se od svých kmenových předků příliš nevzdálili. Slova jako *krize*, *deprese*, *recese*, ale i slovní spojení jako *internacionalizace chybných rozhodnutí politiků*, *chybné jednání státních autorit*, *kapitalismus jako viník krize*, *selhání exekutivy*, *státní bankrot* nebo *starší státní intervence*, *zestátnění* a *znárodnění* jsou opět magická a mnozí jejich uživatelé myslí, že jim dávají sílu sil.

Ještě rafinovanější je představa, že dluhy se musejí platit, že hrozba státního bankrotu nebo rozpad státních institucí jsou neodvratitelné. Možná, že by reprezentanti globální kultury a světových finančních institucí byli překvapeni, kdyby znali počet těch, kteří si takový stav přejí a kteří k počítání svých ztrát a výnosů nepotřebují složité matematické a statistické modely, ale vystačí si jen se sčítáním a odčítáním.

Zároveň však také vědí, že viníka je vždy možné najít velmi snadno, ať je to dnes tedy finanční šaman nebo čarodějnice. Ale ani jejich upálením nebo pozřením jejich oprávnění z funkce nezanikají, jen se zase dostáváme k nějakému novému počátku a hledáme toho, kdo by *dal pohyb světu*. Ale ani to není nic nového a neglobálního.

-ZZ-

Globalizace a deglobalizace světového hospodářství

Jiří Fárek

Pro soudobé světové hospodářství bylo až dosud příznačné uvolňování bariér mezinárodního obchodu, migrace, toků kapitálu, investic a znalostí. Obecně se prosazovala ekonomická globalizace spjatá s informačním, technologickým a hospodářským propojováním světa, s otevíráním trhů, se vzrůstající propustností národních hranic a s liberalizačními procesy. S přispěním privatizace, deregulace a uvolňování kontrol pohybu výsledků i faktorů hospodářské aktivity vnáší globalizace do odkrývání států i regionů nebyvalou intenzitu a komplexnější dimenzi za současného prosazování změn v povaze, četnosti i rozmanitosti vzájemných ekonomických vazeb.

Globalizace obsahuje mohutný potenciál prosperity a pozitivních efektů na produktivitu práce, na přínosy z obchodu, na rychlost inovací a modernizaci produkčních struktur, na posilování konkurence, na dostupnost kapitálu a na rozvolňování historických bariér geografického umístění a vzdálenosti trhů. Nové technologie podněcují efektivnost prakticky veškerých aktivit, usnadňují vstupy do podnikání a přispívají ke snižování nákladů i cen výrobků, služeb a informací.

Avšak schopnost adaptace zemí vůči rychlému tempu transformačních proměn (úbytek pracovních příležitostí v určitých oborech, přesuny výroby do zahraničí, vzdělanostní nároky, konkurence nízkonákladových dovozů atd.) není a nemůže být zcela rovnoměrná stejně tak jako připravenost vstřebávat technologické

inovace a účelně využívat zahraniční kapitál.

Bez ohledu na protikladné účinky představuje globalizace dlouhodobě cestu k efektivnosti a ke konkurenceschopnosti. Před ekonomikami v dané souvislosti vystává úkol rozpoznat relevantní důsledky a vytvářet příležitosti pro přizpůsobování, včetně utváření a rozvíjení vlastních osobitých sfér předností či výhod v rámci vysoce kompetitivního prostředí.

Rizika deglobalizace

Procesy globalizace obsahují určitou zranitelnost i potenciál destrukčních vlivů spočívající v nerovnováze mezi národními hranicemi vymezenou působností vládních orgánů na jedné straně a globální povahou či propojeností trhů na straně druhé. Spolehlivě fungující světový hospodářský systém se proto nutně musí opírat

o citlivý kompromis mezi oběma těmito aspekty. Krajiní vychylování tím či oním směrem může vést jak k protekcionismu a uzavírání se vůči okolnímu prostředí, tak k nestabilitě světového hospodářství a k oslabování politické podpory liberalizačních kroků.

Uvedená slabost se výrazně projevila v krizových letech 2008–2009, zejména ve sféře finanční. Hospodářská recese a propady přeshraničních pohybů kapitálu si svou intenzitou vysloužily dokonce nový termín tzv. deglobalizace. Jde o fenomén signalizující predikční nejistotu ze zjevně se šířícího útlumu finanční globalizace, tak jak se investoři, finanční instituce a banky vracejí ze zahraničí ke svým domácím trhům. Údaje za rok 2008 a odhady pro rok 2009 zaznamenávají nejenom rekordní oslabení přeshraničního půjčování a investování (hlavně do rozvojových zemí), ale i zpětný odliv kapitálu do zemí svého původu a zesilování finančního protekcionismu.

Ve vyspělých západních ekonomikách sílí tlaky na banky, aby se stahovaly ze sféry mezinárodního podnikání a více se soustředovaly na trhy domácí. Vlády zemí silně postižených finanční krizí přirozeně usilují nejenom o přednostní ochranu svých občanů před kolapsy zahraničních bank, ale uvádějí v život restriktivnější

pravidla přeshraničního bankovního rozvětvení a kapitalizace zahraničních filiálék či dceřiných společností. Zvláště pak banky čerpající státní pomoc dávají z pochopitelných důvodů přednost (nežádka až manifestačně) domácímu půjčování na úkor vnější expanze. V situaci krajního růstu úvěrových rizik je pro ně navíc domácí prostředí transparentnější a spolehlivěji uchopitelné.

Vedle finančního protekcionismu se v současnosti projevují obdobné jevy i ve sféře zahraničněobchodní. Přispívají k tomu politické ohledy, neboť voliči jsou spíše nakloněni k omezování „*offshoringu*“ a k poskytování státních podpor skomírajícím či ohrožovaným národním podnikům než k pokračujícím přesunům produkce za nižšími výrobními náklady do zahraničí. Zmíněný offshoring má sice v sobě tržní racionalitu, nicméně v kontextu s poklesem hospodářské výkonnosti mnoha vyspělých zemí vystupují více na povrch problémy zaměstnanosti i přerodělovací efekty směrem k rozvojovému světu.

Intelektuální zázemí pozitivního vnímání globalizace, respektive smyslu podpory tržního mechanismu, otevřenosti ekonomik a volného pohybu zboží, lidí a kapitálu má dosud, alespoň v teorii, své pevné místo. Nicméně konkrétní realita a běh událostí v rozvinutých ekonomikách jde spíše směrem opačným v návaznosti na tlak zneklidněné veřejnosti požadující jistoty a ochranu pracovních míst před dopady finanční a hospodářské krize. Nejrůznější protikrizové kroky a záchranné balíky nemusejí nutně obsahovat zjevné diskriminační prvky, nicméně zpravidla směřují k průmyslovým a stavebním oborům s vysokým obsahem práce místní, přestože krizi trpí spíše sektor mezinárodně obchodovaného zboží.

Obtížně udržitelné propojení globalizovaných financí a veřejných podpor

Soudobé propojení globalizovaných financí a národních dohledů i veřejných podpor se jeví obtížně udržitelné a budoucnost globalizace obecně a její finanční složky zvláště se z tohoto úhlu pohledu jeví nejistou. Jde však o otázku zcela zásadní, neboť globalizace se prolíná klíčovými úzce propojenými silami, které dnes tvoří svého druhu pohon růstu světového hospodářství. Stručně je lze připomenout.

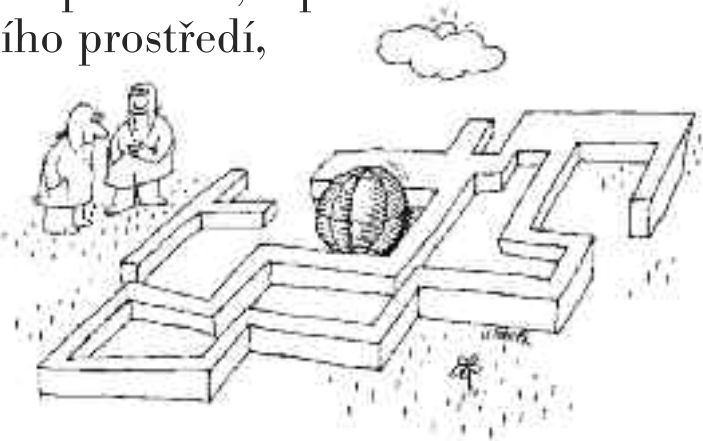
Za prvé, technologické inovace spolu se znalostmi a dostupností informací, kde převodné páky spočívají zejména v přílivu zahraničních investic, v uskutečňování a výměnách vzdělávacích programů a v zahraničních studijních pobytech. Za druhé, urychlování ekonomického růstu v rozvojovém světě spjaté se začleňováním obrovského množství pracovních sil do hospodářských aktivit ve světovém měřítku, zvláště pak obyvatelstva a vlastně poloviny lidstva v zemích jižní a jihovýchodní Asie. Za třetí, rozmach všech stupňů ekonomické integrace, ať již venkovských a městských částí, zaostávajících

kvalitu místních institucí i domácí makroekonomické politiky, obchodní integraci a úroveň rozvoje finančního sektoru. Není náhodné, že hospodářsky úspěšné země provázela úzká vazba na globalizační otevřenost, transfery znalostí a manažerských dovedností, inovace a uplatňování progresivních technologií.

K celkovému dokreslení obrazu nejistých perspektiv je vhodné připomenout stávající globální nerovnováhu a její implikace. Exportně orientovaný růst na bázi podhodnocených devizových kurzů vedl k přebytkům běžných účtů platební bilance některých zemí (například podle MMF dosáhlo roku 2007 aktivní saldo v Číně 11,1 procenta HDP), přičemž tyto faktické úspory redukovaly domácí spotřebu, kterou vcelku ochotně vyplňovaly, respektive nahrazovaly Spojené státy a další deficitní země, připravené si vypůjčovat, utrácet a poskytovat potřebný protějšek v podobě kumulovaných zahraničněobchodních schodků.

K tomu napomáhaly v různé míře i petrodolarové přebytky ropných zemí. S přispěním finanční krize se dnes poptávka Spojených států po přílivech kapitálu sta-

Současná situace globalizovaného světového hospodářství obsahuje v obecné rovině výzvy k podpoře vyrovnanějšího hospodaření hlavních skupin zemí, k prosazování nedeformovaného tržního prostředí, k posilování stabilizujících mechanismů a k lepší (nikoli větší) regulaci chodu finančního sektoru a správy jeho institucí.

cích a prosperujících oblastí, více či méně propojených územních celků, anebo trhů se zbožím, službami a kapitálu.

Do uvedených sfér globalizace zasahuje ať již přímo (například dostupnost kapitálu, technologií, přírodních zdrojů), anebo přes potenciál efektů zprostředkovaných či nepřímých, k nimž lze zařadit

bilizuje (spolu s výší platebních deficitů), avšak sklon k úsporám a ke spoření zůstává v přebytkových rozvojových zemích stále značně vysoký, stejně tak i objem jejich držby rezerv v podobě amerických dluhopisů.

Nad způsobem řešení globální nerovnováhy se tyčí otazník. K možnostem pře-

bytkových zemí patří jednak stimulace domácí poptávky a jednak přechod na měnový režim, který méně přispívá tvorbě obchodních přebytků a hromadění devizových rezerv. Jinak řečeno, jde o jakési posílení finanční globalizace, přes více či méně pružné kurzové systémy. Bez toho se v deficitních zemích otevírá prostor pro protekcionismus, v němž se USA i další země budou posunovat k vyšším soukromým úsporám a vyrovnanějšímu vnějšímu hospodaření bez ohledu na nadměrné zahraniční úspory a jejich nositele. Zcela zřejmou i aktuální výzvou je úspěch v řešení problému chronických deficitů jedněch a přebytků jiných zemí, aniž by se současně oživoval protekcionismus s různými formami vypjatého nacionalismu.

Při silící propojenosti světového hospodářství, ale i vzájemné závislosti zemí se do nového světla i potřeby dostává i otázka mezinárodně koordinované správy či regulace hospodářských aktivit, a zvláště pak finanční sféry a kapitálových toků s jejich křehkostí, zranitelností a volatilitou. Stávající tradiční instituce se jen zvolna přizpůsobují novým podmínkám a změnám v úloze a postavení jednotlivých zemí ve světovém dění, což oslabuje jejich ekonomickou i politickou legitimitu.

Obecně se projevuje značná roztržitost specializace i odpovědnosti jinak četných na sobě více méně nezávislých mezinárodně působících institucí (Mezinárodní měnový fond, Světová banka, Světová obchodní organizace a řada dalších, jak

vládních, tak i nevládních) s vlastními specifickými cíli a prioritami, s vlastní klientelou, organizačním uspořádáním, mandátem, právním zakotvením apod. Nebývalá finanční krize s celosvětovým hospodářským útlumem posledních let přispěla k soustředěnější pozornosti problematice globální správy, stabilizujících mechanismů a regulačních pravidel a vůbec připravenosti společně čelit výzvám nového tisíciletí.

Problém predikcí a výhledu globalizace

Otázka dalšího vývoje globalizace je zjevně spjatá s posuzováním a vyhodnocováním způsobů, jak lze globalizační procesy usměrňovat a čelit protisměrným deglobalizačním tlakům. Jedním z prvních kroků by mohlo být formulování určitých výchozích premis či těch předpokladů ekonomického růstu, které jsou spojeny s transferem znalostí. Ten je totiž klíčovým faktorem, jehož dostupnost je usnadňována a umožňována právě dostatečně funkční ekonomikou globální. K udržení jejího chodu i globalizačních procesů je potřebná citlivá regulace a mezinárodní koordinace, respektive vytváření základních podmínek pro globální ekonomický růst. V této souvislosti vystupují do popředí zejména následující aktuální výzvy.

Za prvé, další vývoj či utváření mezinárodního měnového systému a režimu měnových kurzů. Dosavadní měnový systém v zásadě umožňoval extrémní nárůst platebních deficitů a přebytků těch či oněch zemí a svým způsobem spolupůsobil při vzniku jak dřívějších finančních krizí, tak i dnešního hospodářského propadu. Za druhé, koordinace nápravných kroků (záchranných balíků) a makroekonomických stimulačních pobídek realizovaných na úrovni jednotlivých zemí a regionů. Za třetí, zdrojové posílení globálně působících finančních institucí, zejména Mezinárodního měnového fondu (MMF). V porovnání s okolnostmi vynucenou razancí ozdravných programů řady zemí se stávající zdrojové zázemí MMF (se započtením nově sjednaných úvěrových linek zhruba 350 mld. USD) nejeví dostatečné pro podporu stabilizace globálního finančního systému.

V zásadě jde o schopnost poskytovat zemím v případě potřeby dostatečný objem zdrojů, respektive reálnou alternativu k národnímu úsilí řady exportně úspěšných zemí rozvojového světa podporovat svou finanční stabilitu cestou akumulace vlastní zásoby měnových rezerv. Se značnou dávkou zjednodušení lze rekapitulovat možnost variantního výběru. Buď posunovat správu či regulaci finančních trhů ke globalizovanější podobě, anebo akceptovat menší míru finanční globalizace.

Ve stejné logice lze upozornit na souvislost dnešní finanční krize s nedostatečným úsilím až selháním snah o kultivaci řádného a efektivního fungování tržního mechanismu v mezinárodní sféře. Zjevně došlo k podcenění potenciálu vestavěných destabilizujících prvků a dohlédací národní orgány se dostaly do vleku událostí bez odpovědnosti za následný vývoj k deficitům, dluhům, nemovitostním bublinám a k úpadkům.

Při silící globální propojenosti světového hospodářství a vzájemné závislosti zemí se bezpochyby dostává do nového světla a potřeby otázka mezinárodně propojené a koordinované regulace finanční sféry. Zvláště pak vystupuje do popředí určitý rozpor v zaměření činnosti národních dohlédacích orgánů. Na jedné straně si národní regulátoři a centrální banky bez ohledu na desítky let postupující ekonomické integrace střeží svůj okruh odpovědnosti za dohled nad jednotlivými bankami a finančními institucemi. Na druhé straně ovšem stěží mohly bránit či omezovat takový růst mnoha společností a institucí, který je posunoval do krajní velikosti, kdy se prostě stávaly příliš velkými, než aby orgány dohledu i při neúspěšném hospodaření mohly připustit jejich úpadek.

Finanční trh má zpravidla náskok před regulátory

Nadto se ukázalo, že účastníci finančního trhu si zpravidla udržují předstih či náskok před orgány regulačního dohledu a pro dostatečně motivované manažery nebývá neřešitelným problémem unikat pozornosti a vyhýbat se kontrolám. Ve finanční sféře je hranice mezi racionálním úsudkem a hazardem dosti rozvolněná, a jak se ukázalo, snadno překročitelná.

Zdroje

- Cable, Vince (2009). *The Storm*. London, Atlantic Books, 2009
- Greenspan, A. (2008). *The Age of Turbulence*. London, Penguin 2008
- Norberg, J. (2006). *Globalizace*. Praha, Alfa Publishing a Liberální institut 2006
- Pisani-Ferry, J., Santos, J. (2009). *Reshaping the Global Economy. Finance and Development*, 2009, roč. 46, č. 1, s. 8–12
- Stiglitz, J. (2006). *Making Globalization Work*. London, Penguin Books 2006
- *The Future of Capitalism* (2009). *Financial Times*, May 19, 2009, s. 1–47

Zjevná počáteční nejistota až bezradnost regulačních orgánů zemí postižených krizovými propady při uplatňování systémově konzistentních a mezinárodně koordinovaných kroků odhalila nejrůznější úzká místa. Zejména pokud jde o řízení rizik, nepřipravenost na úpadky finančních institucí a nejasnou odpovědnost za chod a hospodaření mezinárodně působících konglomerátů.

Současná situace globalizovaného světového hospodářství obsahuje v obecné rovině výzvy k podpoře vyrovnanějšího hospodaření hlavních skupin zemí, k prosazování nedeformovaného tržního prostředí, k posilování stabilizujících mechanismů a k lepší (nikoli větší) regulaci chodu finančního sektoru a správy jeho institucí. V neposlední řadě jde také o podporu vyrovnanějšího hospodaření hlavních skupin zemí, neboť velké vnější nerovnováhy jsou zdrojem nestability a spolupůsobí při vzniku globálních hospodářských krizí.

Příkladem z nedávné doby jsou vztahy Spojených států a Číny, kdy čínská strukturální transformace s udržováním podhodnocené měny vedla k mimořádným obchodním přebytkům a k těsnějšímu propojování obou ekonomik. Tato úzká vazba obsahuje ovšem i určitý stabilizační prvek s pozitivním vlivem na globalizaci. V zásadě jde o to, že umělé přetržení či rozpojení takto vzniklých vazeb by přineslo oběma stranám značné potíže. Pokud Čína přestane investovat své přebytky do amerických státních dluhů, respektive nebude již nadále nakupovat dluhopisy a směnky US Treasury a hromadit dolarové devizové rezervy, dojde ve Spojených státech k fiskálním potížím s kolapsem USD. To by ovšem současně ochudilo i samotnou Čínu přes vymazání či odepsání podstatné části jejich měnových rezerv. Z této logiky lze soudit, že obě strany budou mít zájem situaci příliš nevyhrocovat a takovémuto scénáři předcházet. Nehledě již na stoupající vzájemnou závislost podnikatelských subjektů v obou ekonomikách.

V podmínkách hlubší či déletrvající hospodářské krize existuje, zvláště na straně rozvinutých ekonomik, riziko vnitřní zahleděnosti s průvodním akcentem na „ekonomickou bezpečnost“, protekcionismus, byrokratické řízení, případně i posunu ke státnímu kapitalismu s užším i méně transparentním propojováním státních a soukromých zájmů. Pnutí mezi globalizací a stoupajícím nacionalismem, podporovaným nejrůznějšími zájmovými silami, se zdá být nezpochybnitelnou realitou a výsledky je ošidné predikovat.

Jiří Fárek je profesorem na Technické univerzitě v Liberci a členem redakční rady Mezinárodní politiky.

Krize jako trest za umělé urychlování globalizace?

Jaroslav Foltýn

Existuje bohužel mnoho cyniků, kteří až s jakýmsi škodolibým potěšením sledují a komentují stále se horšící zprávy a predikce renomovaných institucí a poukazují na jejich (na české poměry) fantastické platy analytiků a manažerů. Není to fenomén jen příslušné české závistivosti, ale pohříchu celosvětový. Z obálek nejznámějších mezinárodních magazínů (například Time z 2. 2. 2009) na nás znenadání zírá Karel Marx, který kdysi krize skutečně předvídal a tezi svého kolegy J. B. Saye o stabilizaci kapitalismu označil za „dětský blábol, žvanění a humbuk“. Není ale vůbec třeba utíkat se k Marxovi, bylo mnoho jiných.

Ekonomická teorie má mnoho protagonistů, kteří se cykličností často zabývali celoživotně. Uvedme namátkou Francouze Juglara (mimočodem Marxova současníka), Rusa Kondraťeva (o jehož osudu v gulagu po roce 1930 nejsou žádné zprávy), Američana Kuznetse (s ukrajinskými kořeny), či dokonce našeho rodáka, pozdě-

šího rakousko-uherského ministra financí Schumpetera (narozeného v Třešti na Vysočině). Všichni měli pohnuté životy. Právem napsal T. G. Buchholz (Harvardská univerzita): „Být ekonomem není jednoduché, opravdu na ekonomy byl zahájen hon od té doby, co Carlyle nazval ekonomii ‚pochmurnou vědou‘. Na druhé straně se ekonomové cí-

tí nespravedlivě nařčení, neboť zpravidla nejsou původci špatných zpráv, nýbrž jen jejich nositelé. Je ironií, že ekonomové jsou dnes předmětem tak virulentní kritiky, vždyť mnozí víceméně začínali jako idealisté, hledající cestu ke zdokonalení našeho světa.“ Světová krize pověsti ekonomů jen přitížila, ačkoli o teoriích dlouhodobých vln se standardně vyučuje již v bakalářských kurzech.

Nicméně globální krize je zde a její dopady nepochybně budou pro lidstvo velmi bolestné. V tomto krátkém článku z mnoha aspektů si blíže povšimneme jejího vztahu

- ke globalizaci (a polycentrismu)
- ke globálním problémům a jejich systému
- k tzv. novému regionalismu, které se pokusíme rozšířit, aktualizovat zejména ve vztahu k rozvojovým zemím (RZ) a „mladým ekonomikám“.

Globalizace a polycentrismus

Světová ekonomika se rozvíjí ve dvou obecných tendencích, a to v procesu globalizace a v zachování svého polycentrického charakteru, to jak v regionálním, subregionálním rámci a národním rámci (dimenzi). Tento stav potrvá ještě dlouho. Osobně nesdílíme názor, že by obě tendence nemohly existovat vedle sebe nebo fatálně antagonisticky. Většina světové akademické obce (pomineme-li krajní názory à la Huntington versus Fukuyama) dokonce věří pouze v koexistenci (a nikoli střet) obou, kdy globalizace se nejen může, ale musí realizovat vedle polycentrismu a současně s ním, a dokonce skrze něj. Důvodem je, že polycentrický vývoj musí respektovat danosti globalizace, jinak neuspěje v žádné regionální, subregionální či národní podobě a respektování specifik. Dodejme, že totéž platí i naopak: zdůrazňování jakési priority specifik by vedlo k nacionalismu, fanatismu, v ekonomické oblasti protekcionismu apod.

Globalizace se někdy nesprávně zaměřuje za interdependenci. Náš názor je ten, že zatímco interdependenci se vztahuje jen k prostému geograficko-politickému

kému rozšiřování a prohlubování hospodářských aktivit a mezinárodních vztahů vůbec, jedná se u globalizace o její pokročilejší, kvalitativně komplexnější formu spojování a prorůstání mezinárodně rozptýlených aktivit. Globalizace je sice mladší jev než internacionalizace, ale je to jev objektivní, spojený s vědeckotechnickým pokrokem a jako takovou ji nelze „zastavit“, jak se naivně domnívají někteří antiglobalizační aktivisté. Může se ale samozřejmě rozvíjet rychleji či pomaleji a hlavně více symetricky či více asymetricky.

Zde jsme u jádra problému. Negativní jevy globalizace jsou a budou tím silnější, čím asymetricktější bude vývoj interdependenci a její vyšší formy, tj. globalizace. Konjunkturní situace tu samozřejmě hraje velkou roli. Neřízeně se rozšiřující síla nadnárodních společností za tohoto stavu globalizaci urychlí a začne porušovat značně křehkou interakci s polycentrismem a zcela logicky celou situaci zhorší. Ještě čtyři regionální krize 90. let se dařilo s vypětím sil udržet v regionálních rámcích (asijském, latinskoamerickém a postsovětském), nyní se to ale již nezdařilo. Současná krize je globální v pravém slova smyslu.

Což ovšem neznamená, že bude homogenně rozprostřena po celé planetě, jelikož tu stále existuje polycentrická dimenze. Ta ji může zbrzdít a zpomalit, i když ne samu o sobě zastavit.

Reálný vývoj tomu nasvědčuje. Touto krizí velmi pravděpodobně končí dlouhá éra, kdy vyspělé země a regiony měly

možnost z pozice síly řešit své hospodářské a obchodně-politické problémy mimo svá teritoria, benefitovat z levných surovin a jejich nadnárodních společností tak snadno mohly čelit konkurenčním tlakům rozvojových zemí a tranzitivních ekonomik. Industrializační procesy v zemích posledně jmenovaných (zejména asijských a latinskoamerických) nastartovaly možnost čelit technologické superioritě vyspělých zemí a překompenzovat je nízkými provozními náklady (hlavně mzdovými). Jde samozřejmě o dlouhodobý proces, ale statisticky již průkazně doložitelný, mající tendenci silnit (viz graf 1).

Graf ukazuje, že krizi i předchozím vývojem zatím mnohem více utrpěly vyspělé póly „triády“ než rozvojové země. Zatímco jejich růst HDP většinou (přes veškerou kontroverznost tohoto ukazatele) trendově klesá, rozvojové země a mladé ekonomiky (zejména Čína, Indie) sice zaznamenávají určitý pokles, leč srovnatelně malý. Teze teorie „globálního diagonálního přesunu“ ze 60. let minulého století nebyla současnou krizí nijak vyvrácena, spíše dále potvrzena. Tento vývoj ještě plastičtěji vynikne při číselném vyjádření regionálních výsledků největších hráčů světové ekonomiky jako stále polycentrické soustavy. (Viz tabulka 1.)

Globalizace tedy ve svých asymetrických formách byla krizí spíše zpomalena a možná, že v horizontu příštích desetiletí se skutečně dočkáme nové dělby práce v globálním měřítku. V temném tunelu světové krize je to jeden z povzbuzujících signálů, nicméně i poučných v tom smys-

Graf 1: Trend a prognóza nadcházejícího vývoje HDP v „mladých ekonomikách“ a rozvojových zemích oproti hospodářsky vyspělým státům (meziroční % změny)

Pramen: Diagnostics, Revue de Rexecode, No 8, Paris 2008.

Citováno podle Sereghyová a kol.: Zvrat v dlouhodobých tendencích prosazujících se ve světové ekonomice a příznaky nové geografie světového obchodu, Studie č. 4/2008, Centrum konjunkturních studií a prognóz, říjen 2008, CKS, str. 6.

Tabulka 1: Tempa ekonomického růstu státních seskupení a vybraných zemí v retrospektivě a prognóza tempa jejich ekonomického růstu očekávaná v roce 2009 (meziroční % změny objemu HDP)

	2006	2007	2008	2009
světová produkce	5,1	5,0	3,7	2,2
hospodářsky vyspělé státy	3,0	2,6	1,4	-0,3
USA	2,8	2,0	1,4	-0,7
Eurozóna	2,8	2,6	1,2	-0,5
Ostatní vyspělé země	4,4	4,7	2,9	1,5
Asijské NIZ	5,6	5,6	3,9	2,1
Rozvojové země	,9	8,0	6,6	5,1
Ruská federace	7,4	8,1	6,8	3,5
Čína	11,6	11,9	9,7	8,5
Brazílie	3,8	5,4	5,2	3,0

Pramen: World Economic Outlook Update, IMF, November 2008, Washington, D.C., str. 7, citováno podle Sereghyová J. a kol.: Aktualizace prognózy globální konjunkturální situace a predikce vývoje makroekonomických konjunkturálních ukazatelů členských států EU ve světle důsledků globální finanční krize. Praha, listopad 2008, CES, studie č. 5, str. 7.

lu, že přílišná a nekorigovaná asymetrie může mít i jistý pozitivní gnozeologický, resp. didaktický význam.

Globální problémy

jako produkt asymetrické globalizace však prozatím nejeví podobné, alespoň relativně povzbuzující aspekty. Většina se jich dokonce zhoršuje, protože chybějí prostředky, které se – sice s obtížemi, ale přece jen – věnovaly od nejrůznějších donátorů na jejich řešení. V posledních dvou letech, zejména ve prospěch sanace mezinárodního finančního a částečně produkčního systému jednotlivých vyspělých zemí.

Týká se to všech tří druhů globálních problémů: intersociálních, přírodně-sociálních a antroposociálních. Jsou sice vyslovovány naděje, že útlumy některých výrobních a ekonomických aktivit vůbec mohou přispět ke zlepšení například problémů environmentálních apod., ty jsou však natolik inertní, že podobné prognózy nemají v blízkém časovém horizontu naději na podstatný příznivý obrát. Navíc budou výsledky znehodnocovány růstem výroby u největších znečišťovatelů – Číny a Indie. Mírné zlepšení se jeví snad u problému globální chudoby a nerovnosti, vlivem nižších růstových propadů též u problému globálního rozevírání propastí a překonávání sociálně-ekonomické zaostalosti RZ. Trvají nicméně spory o tom, zda světové statistické metody jsou adekvátní pro jejich sledování. Nedávná studie Světové banky ukázala, že svět má více chudých, než se původně předpokládá-

lo. Krize rozhodně i tyto problémy zkomplikuje, navzdory tomu, že zasáhla více země OECD (viz tab. 2).

Určitý měřitelný přínos lze poslední dobou zaznamenat u intelektuálního a kvalifikačního potenciálu rozvojových zemí a vůbec kvality života v těchto zemích (viz indexy HDI a Ginniho indexy, které čtenář může nalézt na internetových zdrojích encyklopedie WIKIPEDIA).

Indie na těchto jevech založila prozatím úspěšnou strategii rozvoje při prioritě rozvoje služeb. Protože ale byla původně založena na transferech technologií ze strany nadnárodních společností, je sporné, zda problém nezaměstnanosti v mateřských vyspělých zemích tento trend nezpomalí.

Tabulka 2: Alternativní scénáře vývoje klíčových makroekonomických ukazatelů států OECD a vybraných rozvojových zemí v letech 2008 a 2009 předložené koncem října 2008

	optimistický scénář			pesimistický scénář	
	2007	2008	2009	2008	2009
růst objemu HDP					
svět	4,7	3,7	2,8	3,6	1,6
státy OECD celkem	2,6	1,7	1,2	1,6	0,1
z toho: USA	2,0	1,7	1,0	1,7	-0,1
Japonsko	2,0	0,8	0,6	0,7	-0,3
EU 15	2,6	1,3	0,8	1,2	-0,3
EU 18	2,7	1,3	0,7	1,1	-0,3
Z toho: Nizozemsko	2,6	1,6	0,8	1,4	-0,1
Francie	2,1	0,9	0,7	0,6	-0,5
Velká Británie	3,1	1,1	0,2	1,0	-0,6
Itálie	1,4	0,0	0,4	-0,2	-0,8
Španělsko	3,7	1,3	0,1	1,1	-0,8
Nečlenské státy OECD celkem	8,3	7,0	5,4	6,9	4,0
Asijské NIZ	9,2	7,6	6,1	7,5	5,1
Z toho Čína	11,9	10,2	8,0	10,2	7,5
Latinská Amerika (bez Mexika)	5,6	4,1	2,9	3,9	1,7
Východoevropské nečlenské státy OECD	7,2	5,7	4,6	5,6	1,9
Mezinárodní obchod					
Objem světového obchodu	6,7	4,7	5,1	4,6	2,0

Pramen: World Economic Outlook Update, IMF, November 2008, Washington, D.C., str. 7, citováno podle Sereghyová J. a kol.: Aktualizace prognózy globální konjunkturální situace a predikce vývoje makroekonomických konjunkturálních ukazatelů členských států EU ve světle důsledků globální finanční krize. Praha, listopad 2008, CES, studie č. 5, str. 7.

U přírodně-sociálních problémů je predikce též odlišná. Klesající ceny potravin a komodit vůbec (včetně ropy) jsou hlavním otazníkem, nicméně se zdá, že země velkých národohospodářských komplexů (vedle Číny i Indie, Nigérie, Brazílie a Ruska) si vždy najdou na svém exportním portfoliu substitut, jak vylepšit svou vlastní bilanci.

Vcelku tedy lze uzavřít, že soubor globálních problémů se jako celek vlivem krize zhoršil, ale diverzifikovaně. Kromě toho jsou globální problémy významným polem interdisciplinárním a v tomto článku není prostor pro jiné než ekonomické aspekty. Každopádně je ale ještě příliš brzy na věrohodnou prognózu konečného dopadu. Minění autora (který je ekonom) je ale to, že skončí-li krize brzy (do konce roku 2010), neměly by se dostat globální problémy do katastrofických ekonomických turbulencí.

Tzv. Nový regionalismus

Zůstaneme-li u poněkud diskutabilní terminologie „globalizace – deglobalizace“,

Hlavní použité zdroje

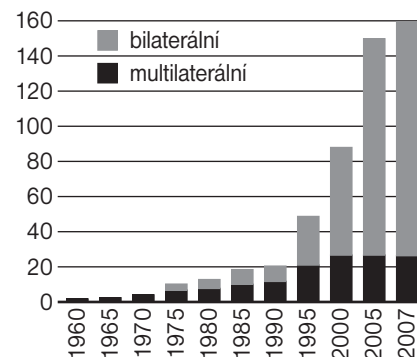
- Jeníček, V. – Foltýn, J.: Globální problémy a světová ekonomika, nakl. C. H. Beck, Praha 2008
- Sereghyová, J. a kol.: Aktualizace prognózy globální konjunkturní situace a predikce vývoje makroekonomických konjunkturních ukazatelů vybraných členských států EU ve světle důsledků globální finanční krize, Praha, listopad 2008, CES studie č. 5/2008
- UNCTAD: Trade and Development Report 2008, 2008
- Time magazin, různá čísla z října 2008–července 2009

potom jedinou již dnes exaktně doložitelnou deglobalizační tendencí je tzv. nový regionalismus světové ekonomiky. Přívlastek „tzv.“ používáme stále proto, že termín se ještě plně nevžil a z materiálů agentur OSN nepronikl plně do ustálených akademických pramenů. Ovšem sám tento jev je již dnes statisticky dokazatelný, o čemž svědčí nové ročenky 2008 a 2009, z nichž je patrné, že pokračují trendy, o nichž jsme psali již v MP č. 1/2008.

Nešťastně počaté mezinárodní liberalizační negociace WTO krachují a Katarské kolo se neroztočilo ani po téměř deseti letech. Proto růst regionalismu dále pokračuje a počet parciálních smluv se dále zvyšuje. Je totiž již zřejmé, že globalizace se minimálně v mezinárodně-obchodní oblasti po vzniku WTO zastavila a stěží lze odhadnout na jak dlouho. Jednou ze základních příčin byl právě příliš ambiciózní původní projekt WTO liberalizace nejen obchodu, ale i kapitálových a investičních trhů, duševního vlastnictví, a to pod tlakem některých nadnárodních společností. Globalizaci tudíž nelze uměle urychlovat. Jako každý objektivní proces je **na lidské vůli do značné míry nezávislá**. Jestliže se tento fakt nerespektuje, vede to k adverzním výsledkům.

Mezinárodní obchod stejně jako makroekonomické výsledky růstových agregátů (viz tab. 2) nyní podle zpřesňovaných odhadů MMF a ratingových agentur „zachraňují“ v pozitivních číslech dnes již pouze rozvojové země a některé tranzitivní ekonomiky, zatímco některé země OECD vykazují minusové výsledky i výhledy. Světový růst HDP na rok 2009 je podle uvedených alternativních scénářů odhadován na 1,6–2,8 procenta, u světového obchodu

Graf 2: Výskyt bilaterálních a multilaterálních obchodních dohod

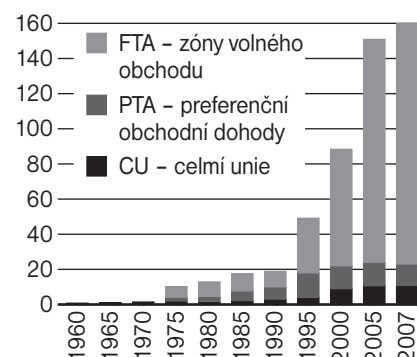
Pramen: UNCTAD: Trade and Development Report 2007

2,0–4,6 procenta. To je u pesimistického scénáře v průměru asi polovina růstu posledního předkrizového roku. Výsledky rozvojových zemí vyplývají ovšem z malých základů a nízkého podílu na světové produkci.

Rozvojovým zemím tedy nezbyvá nic jiného, než se zajistit růstem parciálních preferenčních bilaterálních a multilaterálních dohod. Jejich počet začal růst už v polovině 90. let a nyní rok od roku strmě vzrůstá.

Je těžko nesouhlasit s tím, že je to reakce rozvojových zemí a „mladých ekonomik“ na původní požadavky vyspělých zemí ještě rychleji zglobalizovat obchod, investiční a kapitálové toky a prosadit stůj co stůj postavení pro ně výhodná. Na dru-

Graf 3: Výskyt různých druhů omezeně multilaterálních obchodních dohod

Pramen: UNCTAD: Trade and Development Report 2007

hé straně je pravda, že další regionalizace by mohla vést k protekcionismu, což se neosvědčilo za Velké krize 30. let a i dnes by uškodilo.

Místo závěru

Globalizace a „deglobalizace“ včetně svých výhod, rizik a důsledků je tématem na desítky monografií. Bylo by nejvýš pošetilé očekávat od tohoto krátkého článku jednoznačné soudy, a to ještě za situace globální krize. Na to autor ani v nejmenším neaspíruje. Předkládá pouze jednu z hypotéz, které jsou nyní ve světovém akademickém diskurzu prezentovány. Každý má právo na omyl a různost názorů je předpokladem demokracie.

Demonstrujeme tuto tezi na příkladu člověka, který zemřel před několika týdny. Je to postava kontroverzní, ale pro mezinárodní politiku vysoce zajímavá – Robert McNamara, bývalý Fordův supermanažer, ministr obrany USA a poté prezident Světové banky.

Prošel pozoruhodnou metamorfózou. Z typického „jestřába“ na postu ministra obrany se přeměnil v „holubici“ v čele Světové banky. Zatímco od roku 1961 do roku 1968 byl symbolem americké angažovanosti ve Vietnamu, že se dokonce mluvilo o „McNamarově válce“, jako prezident Světové banky se hlásil k pomoci rozvojovým zemím a kritikou amerických nadnárodních společností budil velkou pozornost. Udělal nemálo pro řešení globálních problémů ve prospěch chudé části světa, o které napsal mnoho statí a pronesl řadu zásadních projevů. Když byl tázan na příčiny této změny, odpovídal v tom smyslu, že ve Vietnamu šly USA do války, kterou sice nemohly prohrát, ale ani vyhrát, a to s protivníkem, o kterém bohužel mnoho nevěděly. Prohlásil, že nechce znovu opakovat chyby, kdy se „příliš tlačilo na pilu“. Tato změna jeho postoje nemohla být pro něj snadná a v celostránkovém nekrologu časopis Time použil dokonce slovo nadlidská (superhuman).

Proč tedy nepřipustit otázku ze záhlaví tohoto článku? Je legitimní a velmi aktuální, i včetně otazníku za ní.

Praha, červenec-srpen 2009

Jaroslav Foltýn je docentem pro obor světová ekonomika na VŠE v Praze.

Vlajkové lodě a trosečníci na vlnách globalizace

Aleš Kocourek

Zastánci a popularizátoři globalizace často přirovnávali její efekty k přílivu, který zdvihá všechny lodky na moři: moderní zaoceánské parníky, rybářské bárky i vory afrických migrantů. Dnes se zdá, že globalizace je spíš jako přílivová vlna – žene všechna plavidla na útesy a jen pár šťastlivců snad vyvázne bez úhony.

Otevřené trhy a svobodné podnikání stály v 19. století u zrodu myšlenky propojit Ameriku s Evropou transatlantickým telegrafním kabelem a zajistit tak permanentní „datový kanál“ mezi oběma kontinenty. Čtvrtý srpen 1858, den, kdy bylo poprvé navázáno telegrafické spojení mezi Evropou a Amerikou, bývá proto označován za okamžik, kdy začala globalizace světového hospodářství. Rychlý rozvoj volného mezinárodního obchodu, který následoval, zastavila až první světová válka a po ní vlna protekcionismu, inflace, hyperinflace, recese a hospodářská krize.

V mnoha směrech srovnatelný rozmach mezinárodního obchodu

zažila světová ekonomika znovu v poslední dekádě 20. století, jen tečku a čárku telegrafického signálu nahradily jedničky a nuly a raketový nástup informačních technologií. Ani tentokrát ovšem globalizace ne naplnila atributy, jež jí byly připisovány. Neukázala se ani jako nevyhnutelná, ani jako nezastavitelná a rozhodně nepřispěla ke zlepšení kvality života, k prosperitě, ani k prosazení demokratičtějších politických systémů v zemích, které se „globalizovaly“. Nesmazala a leckdy ani nezmírnila rozdíly v bohatství a v životní úrovni ani v mezinárodním, ale ani v národním nebo lokálním měřítku. Jisté zklamání a rozčarování z výsledků globalizace se

odrazilo v postupně silících hlasech volajících po deglobalizaci (k těm nejzvučnějším patří jistě hlas Waldena Belly).

Americký křižník

Spojené státy hrály prim v obou „globalizačních“ vlnách. Americká ekonomika coby nejsilnější hráč na mezinárodních trzích také z globalizace dokázala nejlépe těžit. Řada tradičních amerických výrobců (například Coca-Cola nebo Microsoft) se staly nejsilnějšími nadnárodními společnostmi. Americký hospodářský prostor ale díky globalizaci podobně jako další tradiční tržní ekonomiky ztrácí konkurenceschopnost a přitažlivost ve srovnání s vynořujícími se trhy. Mezinárodní firmy postupně nahrazují Američany levnější pracovní silou, *outsourcují* nebo stěhují výrobu do Číny a *back-office* do Indie. Důsledkem je například skutečnost, že nezaměstnanost vysokoškolsky vzdělaných lidí roste ve Spojených státech již dvanáctým rokem a představuje rozhodující podíl na celkové nezaměstnanosti v zemi. Ta by podle některých odhadů mohla ještě letos dosáhnout až k jedenácti procentům.

Velmi úzké spojení ekonomik USA a Číny (nazývané Niallem Fergusonem „Chimerica“) v synergii s tlaky Světové obchodní organizace na uvolňování překážek mezinárodního pohybu osob, zboží, služeb i kapitálu umožňovaly řadu let oběma zemím dosahovat nevšední růstové dynamiky. Zájmy Číny a Spojených států se však v současné době začínají výrazně rozcházet a zdá se, že opatření, jimiž by mohla americká hospodářská politika ochránit svou ekonomiku, jsou právě těmi nástroji, jejichž aplikaci brání závazky vůči Světové obchodní organizaci. Spojené státy si uvědomují, že hra na protekcionismus nebo na *Černého Petra* ve snaze obvinít ze současných problémů „ty druhé“ a penalizovat je stejně k ničemu nepovede. Navíc trvalý zájem Číňanů o americký kapitál i nemovitosti nadále jako záchranný kruh drží dolar, aby se nepropadl do temných hlubin tažen těžkým nákladem enormních schodků obchodní bilance. Jenže fantastické deficity v hospodaření státu (v loňském fiskálním roce 455 miliard dolarů)

a rostoucí celková zadluženost (za loňský rok poprvé o více než 1 bilion dolarů) ukazují, že kurděje americké ekonomiky asi nejdou vyléčit čínskou lidovou medicinou.

Čínská džunka

Čínský ekonomický zázrak je bezpochyby charakteristickým produktem posledních dvou dekád globalizace. Čína má dnes po Japonsku druhé největší devizové rezervy přesahující hodnotou jeden bilion amerických dolarů, je již tradičním věřitelem

V mnoha směrech srovnatelný rozmach mezinárodního obchodu zažila světová ekonomika znovu v poslední dekádě 20. století, jen tečku a čárku telegrafického signálu nahradily jedničky a nuly a raketový nástup informačních technologií.

a také továrnou Spojených států. Populace 1,3 miliardy představuje jen těžko vyčerpitelný zdroj levné pracovní síly a dlouhodobě značně podhodnocený čínský jüan stimuluje exportně orientované čínské hospodářství.

Pokles globální poptávky stlačil loni tempo hospodářského růstu Číny do jednociferných čísel a totéž se očekává i letos. Přitom čínské vývozy klesly o bezmála třetinu. Pro srovnání: české vývozy se propadly jen o málo více než o pětinu a rázem české hospodářství upadlo do recese. Srovnatelně otevřená čínská ekonomika využívá výhod obrovského domácího trhu a mění své zaměření z exportní orientace na uspokojování vlastních spotřebitelů a domácností. Kdyby Amerika nezavedla šrotovné, stal by se již letos čínský trh s automobily největším na světě. Módní značky luxusní konfekce očekávají v roce 2009 růst tržeb jen ve dvou teritoriích: ve Spojených arabských emirátech a v Číně. Čína skupuje krachující americké automobilové legendy a doplňuje portfolio svých zdrojů ropy v Rusku, Brazílii, Argentíně, Iráku i Africe.

Že se půlobrat čínského hospodářství od zahraničních odběratelů k domácímu trhu neobejde bez obětí, naznačuje pokračující deflace nebo rostoucí počet sociálních nepokojů vyvolaných kupící se nezaměstnaností ve východočínských průmyslových oblastech postižených poklesem odbytu. Nejedná se ale o obtíže, které by čínská vláda neuměla řešit. Spíš než hrozba protekcionismu a deglobalizace přidělávají Číňanům vrásky množící se problémy s kvalitou spotřebitelské produkce

a negativní *public relations* spojené s intenzivní exploatací prakticky veškerých čínských přírodních zdrojů.

Čína se ostatně s dalšími členskými zeměmi Asijsko-pacifického hospodářského společenství (APEC) shodla nejen na tom, že k úspěchu v boji s hospodářskou krizí nevedou ochranná opatření, ale i na nezbytnosti dokončit Katarské kolo jednání Světové obchodní organizace již v příštím roce. Vláda Ruské federace ovšem prakticky současně přiznala záměr zvýšit cla u desítek druhů dovážených komodit. Malajsie provedla regulaci trhu práce tak, aby firmy propouštěly přednostně cizince, a řádově tisíce Filipínců ztratily v zámoří zaměstnání a vracejí se domů. Světová banka očekává pokles objemu remitend v roce 2009 až o šest procent (tzn. o 16 mld. USD) a obává se nárůstu xenofobie v rozvinutých ekonomikách a chudoby v rozvojovém světě.

Francouzský tanker

Francouzská politická scéna reprezentuje tradičně protekcionistické a deglobalizační (resp. antiglobalizační) názorové tendence, které francouzským zemědělcům

vyňášejí každoročně štědré dotace, zabránilo společnosti Airbus v propouštění a stěhování výroby za hranice a které francouzský prezident Sarkozy shrnul, když volný trh prohlásil za „politiku naivity“. Zdánlivě deglobalizovaná francouzská ekonomika se za poslední čtvrtstoletí propadla ze sedmého na sedmácté místo v žebříčku zemí podle hrubého domácího produktu na obyvatele. Tempo růstu bylo ve stejném období trvale o nejméně jeden procentní bod nižší než ve Spojených státech. Francouzská vláda se v poslední dekádě zadlužovala nejrychleji ze všech západoevropských států a Francouzi samotní si už v období růstu zvykli na tak štědrý sociální stát, že je otázkou, co budou dělat teď, kdy nezaměstnanost bez zaváhání šplhá přes hranici deseti procent.

Bezmála pětina z pětašedesátimilionové francouzské populace jsou přistěhovalci nebo jejich přímní potomci, kteří mohli až do 70. let relativně volně přicházet z bývalých francouzských kolonií. V novém tisíciletí ale v souvislosti se sérií sociálních bouří přistoupila francouzská vláda k zavedení platby imigrantům za návrat do jejich vlasti. V roce 2006 ji využilo asi tři tisíce rodin.

Francouzi by mohli snadno říci: *Vidíte, my vás varovali*. Jenže to by každý sedmý

Francouz nesměl být zaměstnaný u zahraniční firmy, třetina všech evropských nadnárodních korporací by nesměla být francouzská a druhým nejziskovějším trhem společnosti McDonald's po Spojených státech by nesměla být právě Francie. Konečně ani Francie nezůstala ušetřena bolestivých důsledků globální krize a relativní uzavřenost její ekonomiky jí spíše brání se s nimi vyrovnat, než že by jí situaci ulehčovala.

Islandská rybářská bárka

Pravým opakem konzervativního francouzského přístupu ke globalizaci je Island, ještě nedávno typická vlajková loď globalizace. Ostrovní ekonomika původně závislá na rybolovu, který v padesátých letech 20. století zaměstnával bezmála pětinu islandské populace a generoval přes devadesát procent vývozu země. Po transformaci ekonomiky, privatizaci a liberalizaci jejích trhů (včetně finančního sektoru) se stal Island na přelomu tisíciletí zemí s nejvyšším indexem lidského rozvoje, Islandané vykazovali jednu z nejmenších příjmových nerovností na světě a dostalo se jim hospodářských i občanských svobod srovnatelných třeba s obyvateli Lucemburska.

Island dokázal přitáhnout pozornost zahraničních investorů. Ještě v polovině devadesátých let do země každoročně přitekly přímé zahraniční investice v objemech řádově desítek milionů dolarů, v roce 2005 to byly již více než tři miliardy. Zatímco objem obchodu na americké burze se mezi roky 2003 a 2007 zdvojnásobil, na burze v Reykjavíku vzrostl devítinásobně. Hodnota aktiv tří největších islandských bank ve stejném období vzrostla z 12 na 140 miliard dolarů. Islandský finanční sektor se stal nejrychleji rostoucím v dějinách.

Po krachu tří největších bankovních domů v říjnu 2008 upadla celá islandská ekonomika do kómatu a zadluženost země se vzedmula až k 850 procentům hrubého domácího produktu. Tradiční rybářská velmoc se po kratičkém *entrée* mezi globálními finančními centry vrací od internetových zpět k rybářským sítím. Že se jedná o bolestivý návrat, dokazují výsledky průzkumu veřejného mínění, ve kte-

řích třetina Islandanů uvedla, že zvažuje emigraci.

Britský koráb

Ekonomika Velké Británie bojuje s hospodářskou recesí již patnáct měsíců. Za druhé čtvrtletí 2009 se hrubý domácí produkt propadl dokonce o víc než pět a půl procenta, což je nejhlubší pokles od roku 1955, kdy se tento údaj začal ve Spojeném království sledovat. Nezaměstnanost stoupá přes osm procent, počet nezaměstnaných překonává dva miliony.

Velká Británie (podobně jako Německo) byla vyhledávanou destinací pro Poláky, Slováky, Čechy i další „mladé“ členy Evropské unie. Volný pohyb pracovní síly v evropském prostoru tak britský problém s nezaměstnaností poněkud paradoxně zjednodušuje. S postupující recesí se statistice zahraničních pracovníků vracejí z Britských ostrovů zpět domů. Odhadem až jeden milion potenciálních britských nezaměstnaných se přesouvá na východ Evropské unie.

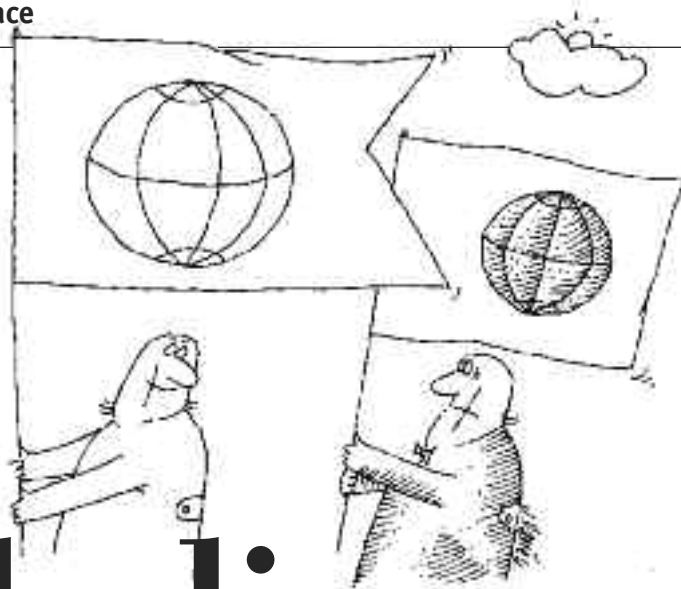
Aktuální vývoj světové ekonomiky naznačuje jistou paralelu: tak jako výkonnost národních ekonomik vykazuje pravidelně se opakující výkyvy, také intenzita procesu globalizace světového hospodářství zřejmě cyklicky kolísá. Po přílivu přichází odliv, po dekáдах růstu nastává období recese a po éře divoké a bezuzdné globalizace závrtné tempo prohlubující se interdependence jednotlivých ekonomik poněkud zvolňuje. Zda se skutečně jedná o začátek protisměrného procesu negujícího globalizaci a její důsledky, nebo zda jde jen o zpomalení liberalizace mezinárodního obchodu, které se obejde bez celních válek a stupňujícího se protekcionismu, zůstává v rukou jednotlivých ekonomik a jejich politických reprezentací. Přestavba kolabujícího systému mezinárodních vztahů a hospodářských vazeb se podobá generální rekonstrukci transoceánského křižníku během plavby. Bude nesmírně náročná, ale je nezbytně nutné ji provést.

Aleš Kocourek působí na Hospodářské fakultě Technické univerzity v Liberci a na Metropolitní univerzitě v Praze. ales.kocourek@gmail.com

Zdroje

- Bello, W. Deglobalization: Ideas for a New World Economy. London, UK: Zed Books, 2003
- Ferguson, N. The Ascent of Money: A Financial History of the World. New York, USA: Penguin Press, 2008
- Björndal, T., Gordon, D. V., Arnason, R., Sumailal, U. R. Advances in Fisheries Economics. Chichester, UK: Blackwell Publishing, 2007
- Kristjánsdóttir, H. Determinants of Foreign Direct Investment in Iceland. Copenhagen, Denmark: University of Copenhagen, 2005
- ILO LABORSTA Internet. laborsta.ilo.org
- Treasury Summary of Fiscal Year 2008. www.fms.treas.gov
- Historical Debt Outstanding – Annual 2000–2008. www.treasurydirect.gov
- reuters.com, akcie.cz, market-watch.com, cnn.com

Michaela
Ševčíková,
Miroslav
Ševčík

Globalizace ve světle finanční a hospodářské krize

Termín globalizace patří k nejpoužívanějším slovům. Globalizace úzce souvisí s procesem ekonomické a politické integrace. V širším historickém kontextu o globalizaci můžeme mluvit již od dob existence mongolské říše, čínské říše a dalších vyspělých kultur. V Evropě se globalizační trendy začaly prosazovat již od pozdního středověku.

V současnosti globalizace postihuje všechny společenské jevy související s činnostmi lidí. Globalizace tak probíhá na úrovni hospodářské, do které spadá mimo jiné průmyslová, finanční, informační a ekologická globalizace. Globalizace probíhá v oblasti kultury, sportu, náboženství, ale i negativních jevů, jako je třeba terorismus. Globalizace samozřejmě zasahuje i politiku. Globalizace vedoucí k bourání obchodních bariér, odstraňování chudoby a k ekonomickému růstu je jistě pozitivním jevem. **Globalizace v politice, zvláště pak internacionalizace chybných rozhodnutí politiků a chybného jednání dalších státních autorit může být v dlouhodobém časovém horizontu smrtícím koktejlem pro další úspěšný rozvoj lidského společenství.** Pokusíme se tyto skutečnosti ukázat na příběhu současné finanční a hospodářské krize.

Kapitalismus za krizi nemůže

Je kapitalismus na rozcestí? Jsou politici viníci finanční a hospodářské krize nebo spasitelé před jejich dopady?

I ty nejvyspělejší země světa pocítují silné důsledky vrcholící finanční krize a na to navazující krize hospodářské.

V souvislosti s opatřeními k eliminaci dopadu finanční krize a ve snaze minimalizovat hospodářskou krizi se používají takové nástroje (například znárodnování bankovního sektoru, masivní státní dotace, poskytování půjček se státní zárukou atd.), které mnohým připomínají budování socialismu pod ideovou záštitou marxismu a leninismu. Můžeme si oprávněně klást otázky. Je kapitalismus na rozcestí? Jsou politici viníci finanční a hospodářské krize, nebo spasitelé před jejich dopady? A obecně: Je kapitalismus vini-

kem této krize? Jedná se o krizi kapitalismu?

Čeho jsme v současné době svědky? Prosazují se socialistické tendence v některých zemích více, v jiných méně. Socialisté vyhlásili skrytý třídní boj všem, kteří nechtějí být nadměrně závislí na přerozdělování. Svými opatřeními ničí živnostníky, drobné podnikatele a všechny další, kteří chtějí vzít svůj osud do vlastních rukou. Socialisté vytvářejí velké skupiny závislé právě na přerozdělování. Při této činnosti se socialisté povětšinou ocitají v pasti svých nesplnitelných slibů z oblasti překonané, zastaralé a neudržitelné koncepce sociálního státu. Ba co víc, socialisté vstupují nadměrně do oblastí, které jsou historicky výsostnou součástí individuální svobody. Socialisté, ale i představitelé některých dalších ideových proudů v posledním desetiletí zasazují jednu ránu za druhou individuálním svobodám ve snaze regulovat kdejakou činnost ekonomických subjektů, ať už firem, či domácností. Kapitalistické společenské zřízení je tak postupně znásilňováno a deformováno spoustou regulatorních rámců, nesmyslných nařízení narušujících hospodářskou soutěž a konkurenci. Ať už na národní či nadnárodní úrovni se vytvářejí tržně nekonformní předpisy vyhovující jen některým vybraným subjektům. Mnohdy tak s pomocí státních zásahů vyhrávají spíše úzké zájmové skupiny ať už různých státních autorit, případně manažerů nad názory spotřebitelů. Kapitalismus tak dostává v této oblasti tvrdý zásah. Státní přerozdělovací systémy narušují mnohé ekonomické parametry včetně stanovování cen.

Zvláště pak v posledním období dochází k přímým intervencím do vlastnických struktur ze strany různých státních autorit. O stále větší ingerenci státu do všech možných sfér hospodářství svědčí například údaje o vývoji podílů výdajů veřejných rozpočtů na HDP, který neustále roste.

Ekonomická veřejnost, ale i občané na celém světě velmi silně prožívají současnou finanční a z ní vyplývající hospodářskou krizi. Kde hledat příčiny v tak hlubokém poklesu, který nebyl globálně zaznamenán od velké deprese v třicátých letech? Je to důsledek používání liberální doktríny, nebo spíše selhání státních autorit? Názory na příčiny vzniku současné si-

tuace se mohou lišit. Myslíme si, že se nejedná o selhání kapitalismu jako takového, a vůbec ne selhání liberálně konzervativních přístupů. Tyto nemohly selhat, když Evropa, zvláště pak Evropská unie, ale i USA v posledních dvaceti letech stále více a mohutněji intervenovaly do hospodářství. Ať už přímo, či nepřímo. Proto vidíme příčiny stávajícího stavu mimo jiné v selhání státních autorit.

Selhání státních autorit

Selhaly exekutivy, respektive vlády v jednotlivých zemích, selhaly centrální banky. Ano i centrální banky jsou státními autoritami, selhali ostatní regulátoři. Mezi další instituce, které nesou lví podíl na hlubokých propadech ať už reálné ekonomiky, či finančních trhů, které by měly odrážet vztah k reálné ekonomice, patří ratingové agentury. Stačí se podívat na jejich doporučení pro různé oblasti hospodářství, které dávaly před ani ne dvěma lety.

Selhaly i auditorské firmy, které včas neupozornily na problémy, které se v řadě firem hromadily. Tyto dvě skupiny institucí jsou zdánlivě institucemi soukromými. Slovo zdánlivě je na místě, neboť audity i ratingy jsou pro mnohé ekonomické subjekty ze zákona povinné a doporučeními ratingových agentur se řídí ať už státní autority, či ostatní subjekty na trhu.

Exekutivy selhávaly především tím, že vytvářejí dlouhodobě deficitní rozpočty. Deficitní financování probíhalo i v období ekonomického růstu (měřeno tempem růstu HDP), což s sebou přinášelo emise relativně nadbytečných státních dluhopisů. Exekutivy podporují vysokou míru přerozdělování, uplácení tím některé skupiny obyvatelstva a snižují motivace podnikatelských subjektů. Exekutivy zavádějí nadměrnou regulaci hospodářství. Exekutivy realizují různé politické programy zasahující do fungování tržních mechanismů. Například ve Spojených státech byla přijata opatření pro realizaci politiky podpory „vlastnického bydlení pro co nejširší okruh domácností, které vedly již od dob Carterovy a později Clintonovy, a zejména Bushovy administrativy k poskytování hypotečních úvěrů málo bonitním zákazníkům z rizikových sociálních a příjmových skupin.

Vznik finančních bublin

Selhání centrální banky lze ilustrovat na příkladu Spojených států. Americká centrální banka (FED) v rozporu s monetární doktrínou, resp. v rozporu s liberálně konzervativním přístupem uskutečňovala dlouhodobou expanzivní monetární politiku neodpovídající ve svých parametrech vývoji reálné ekonomiky. Tím přispěla k tvorbě finančních bublin. O tom svědčí například porovnání vývoje peněžní zásoby a tempa růstu ekonomiky měřeného tempem růstu HDP ve Spojených státech v posledních dvaceti letech. Tato nadměrná emisní expanze se v uplynulých desetiletích projevila splasknutím několika finančních bublin a vyvrcholila hypoteční krizí. V roce 2001 došlo v USA ke snížení základních úrokových sazeb, což mělo vést k překonání důsledků splasknutí finanční bubliny akcí z oblasti informačních technologií (dot.com) a situace po 11. září. Investoři přesunuli svůj zájem z trhu akcií na trh nemovitostí. Dochází

k masivnímu poskytování tzv. *subprime mortgages*. Nastává boom na trhu bydlení, kdy velmi rychle roste poptávka, která převyšuje nabídku. To způsobuje mimo jiné dramatický růst cen nemovitostí a vzniká dnes již proslulá spekulativní bublina na reálném trhu, která dříve nebo později musí splasknout.

Po jejím splasknutí dochází v krátké době k propadu cen nemovitostí spojených s propadáním zástav. Je zřejmé, že celý segment trhu byl postižen zásahem státní autority v podobě neadekvátního programu vlády a netržním chováním polostátních hypotečních agentur Freddie Mac a Fannie Mae. Centrální banka nese svůj díl viny tím, že realizovala nadměrnou expanzivní měnovou politiku. Vedle toho dlouhodobě vytvářela morální hazard při průběžném zachraňování finančních institucí. Tak například již v letech

1980–1985 při tzv. krizi spořitelů rekapitalizovala většinu z nich z veřejných prostředků. Krach se týkal 1600–1700 bank a 1300 spořitelů.

Finanční krize prakticky zlikvidovala investiční bankovnictví v USA. V dnešním spojeném globálním světě finančních institucí bylo jen otázkou času, kdy bude zasažena i Evropa. Netrvalo to příliš dlouho. Za viníka bývá často považován finanční instrument CDO – *Collateralized Debt Obligation* (zajištěná dluhová obligace).

Jedná se o derivát, tzn:

– odvozený cenný papír, jehož cena se pohybuje v závislosti na ceně podkladového aktiva, kterým mohou být fondy, půjčky, hypotéky aj.

– derivát má různé míry rizik

– za jistých okolností může investovi způsobit ztrátu nejenom výnosů (úroků), ale i části či celé jistiny.

Je však otázkou, zda by tyto finanční instrumenty vznikaly, kdyby nedocházelo k nadměrné mone-

Exekutivy selhávaly především tím, že vytvářejí dlouhodobě deficitní rozpočty. Deficitní financování probíhalo i v období ekonomického růstu, což s sebou přinášelo emise relativně nadbytečných státních dluhopisů.

tární expanzi a kdyby finanční instituce nehledaly možnosti obejít nadměrnou regulaci.

Pumpování peněz do hospodářství

Politikové se však z předchozích omylů a pochybení nepoučili. Myslejí si, že krátkodobé napumpování peněz do hospodářství může vyléčit předchozí znásilňování tržního mechanismu ze strany státu. A tak vznikl program, který bývalý český premiér Topolánek nazval zcela správně cestou do pekel. Ještě přiléhavější pojmenování je „Obamova infekce“. Například Martin Feldstein z Harvardu Obamův záchranný balíček považuje za omyl za 800 mld. USD, který si Spojené státy nemohou dovolit.

The Wall Street Journal napsal, že: „Obamův stimulační plán je tragickou ztracenou příležitostí.“

The Wall Street Journal seznam „pomocí“ označuje za seznam dárců.

The Economist označuje stimulační plán za „vysněné politické cíle demokratů“.

Pro připomenutí se podívejte na pár vybraných položek, které jsou součástí „Obamovy infekce“:

- 1 mil. USD pro ztrátového železničního přepravce (Amtrack)
- 6 mld. USD na stavbu nových a vylepšení stávajících vládních budov
- 2 mld. USD dotací na péči o děti
- 400 mil. USD na výzkum globálního oteplování
- 325 mil. USD na údržbu vládních pozemků, údržbu pěšin a stezek a opravu opuštěných dolů a studen
- 375 mil. USD pro Národní institut pro standardy (normalizační institut)
- 355 mil. USD na školení o pohlavních chorobách
- 50 mil. USD pro národní nadaci umění
- 427 mil. USD pro národní oceánskou atmosférickou správu
- 6,2 mld. USD dotace na ochranu staveb proti nepříznivému počasí
- 9,047 mld. USD na federální fond pro budovy (vládní budovy)
- 600 mil. USD na nové automobily pro federální vlády

Ano, to je realizace politického programu socializujících se Spojených států. To není program na obnovu výkonnosti amerického hospodářství.

Monetární expanze spolu s neustále se prohlubujícími deficity veřejných rozpočtů, financování nominálního i reálného zvyšování dluhu veřejných financí je smrtící koktejl pro tržní hospodářství. John Maynard Keynes se musí obracet v hrobě, když jeho myšlenky o možnosti deficitního financování veřejných výdajů v období stagnace či poklesu ekonomiky jsou dezinterpretovány a deficitní financování se používá pro období ekonomického růstu. To není ekonomika, která potřebuje tyto deficity, to jsou politikové a s nimi spojené zájmové skupiny, kteří toho ve značné míře zneužívají. To politikové využívají neznalosti, neinformovanosti a někdy i neschopnosti voličů vymanit se z tohoto bludného kruhu zadlužování se.

Reálný vývoj ukazuje, že je velmi silně zpochybněna hranice jakéhosi bezrizikového zadlužení se. **I země s relativně nízkým**

podílem dluhu na HDP se mohou ve velmi krátké době dostat na pokraj státního bankrotu. Stačí se podívat na vývoj v pobaltských zemích v posledních dvou letech. Výše jejich dluhu vyjádřená k HDP patří dlouhodobě k nejnižším, a přesto se hovoří, že stojí – alespoň některé z nich – na pokraji bankrotu. A daleko hůře jsou na tom tzv. staré země Evropské unie. Je až úsměvné, jak některé země bezkrupulózně porušují například principy Maastrichtských nominálních konvergenčních kritérií.

Socializace, regulace a různé restriktce ze strany eurokratů ve svém důsledku vedou ke zpomalování tempa růstu životní úrovně. Evropskému snažení o dohnání Spojených států může snad trochu pomoci socializace Obamovy Ameriky. Lze jen doufat, že se Amerika včas probudí ze socializačního snu a vrátí se k tradičním hodnotám tržní ekonomiky.

Snad i vyšší míra globalizace může napomoci tomu, že návrat na obdobnou výkonnost ekonomiky, jaká byla před vypuknutím finanční krize nebude trvat dlouhých 25 let. Při velké depresi v třicátých letech 20. století se ukazatel výkonnosti kapitálového trhu Dow Jonesův index na úroveň ze září 1929 dostal až v listopadu 1954. Zajímavé je zkoumání vývoje Dow Jonesova indexu v posledních desetiletích, který krásně ilustruje nafukování investičních bublin a jejich následné splasknutí. I na tomto ukazateli si můžeme demonstrovat neodpovědnou monetární politiku Federálního rezervního systému.

Politika sloužící skupinovému zájmu

Jednou z příčin stávajícího stavu je i vyprázdnění pojmu politika.

Slovo politika pochází z řeckého polis – město, politiké techné znamená správa obce. Již od antického Řecka je politika chápána jako správa věcí veřejných, věcí občanů.

V posledních desetiletích se i ve vyspělých demokraciích stala politika nástrojem prosazování individuálních, případně úzce skupinových zájmů prostřednictvím tzv. „veřejného zájmu“, za který se prohlašuje kdykoliv, kdekým, kdekdo.

Politika, případně politikové jsou více než jindy dílem imagemakerů, snaží se ma-

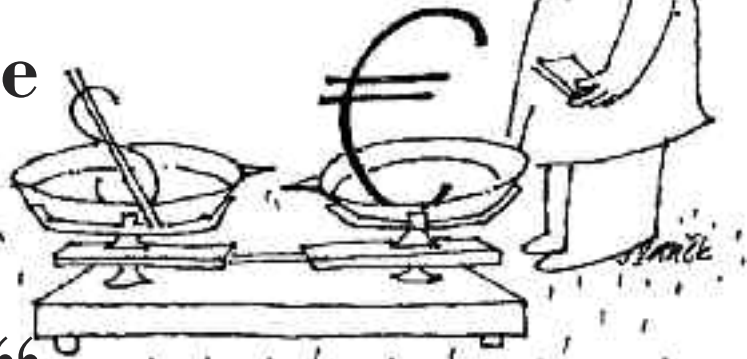
nipulovat veřejným míněním, velmi často dezinterpretují informace a statistické údaje, zkreslují realitu, používají sociální demagogii. Je až úsměvné, jak napříč politickým spektrem a napříč jednotlivými zeměmi, až na výjimky, jsou jejich dominantními vlastnostmi narcismus a sebestřednost. Naplňuje se tak myšlenka Frederika Bastiata, kterou vyslovil již v polovině 19. století, že „stát je jen velkou iluzí“, jejichž prostřednictvím se někteří snaží žít na úkor ostatních. Omyl dnešních politiků, ale i některých ekonomů spočívá v tom, že se snaží mechanicky a nekriticky používat myšlenkové návyky a postupy z přírodních věd ve vědách společenských mimo jiné i ve vědě ekonomické. Toto objevil již i jeden z nejslavnějších rakouských představitelů ekonomické vědy F. A. von Hayek, který za příčinu nezdaru ekonomů při vedení hospodářské politiky spatřuje jejich snahu co nejvíce napodobovat postupy úspěšných přírodních věd v oblasti společenských věd, nazval to omylem scientismu.

Friedrich A. Hayek ve své práci „Cesta do otroctví“ z roku 1944 varoval před strašidlem socialismu, které obcházelo Evropu. Jeho slova jsou neméně platná a aktuální i o 65 let později, kdy bychom jeho závěr mohli rozšířit o to, že strašidlo socialismu neobchází jen Evropu, ale sem tam se podívá do USA a do jiných koutů světa. Stejně tak je platná i jeho výzva, že „potřebujeme odvážné myslitele, kteří nepodlehnou moci a vlivu lákavého pochlebování a jsou připraveni bojovat o ideál, i když vyhlídka na brzký úspěch je ještě velmi malá“. Stejně tak je platná i parafráze slavné myšlenky Benjamina Franklina, že „Společnost, která staví rovnost před svobodu, nebude mít nakonec nic – ani svobodu, ani rovnost. Naopak společnost, která staví svobodu před rovnost, se dopracuje vyššího civilizačního standardu a může zabezpečit větší míru uspokojování potřeb všech svých členů.“

Miroslav Ševčík je vedoucím katedry hospodářské a sociální politiky NF VŠE v Praze a ředitelem Liberálního institutu. miroslav.sevcik@libinst.cz

Michaela Ševčíková působí na NF VŠE v Praze a UK v Praze.

„Současná ekonomická krize je krizí morálního a právního řádu,“

říká profesor **Lubomír Mlčoch**. V rozhovoru pro Mezinárodní politiku hovoří o nezvratitelnosti globalizace, vlivu lobbistů a nadnárodních korporací v éře postsuverénních států, o globální ekonomice, jež vedla ke zvýšení výnosů z rozsahu a k obrovské koncentraci bohatství. Připomíná také, že pokud se kapitalismus nevrátí k etickému základu, z něhož se zrodil, hrabivost ho přivede ke katastrofě. S profesorem Lubomírem Mlčochem hovořil Robert Schuster.

Dlouhou dobu se zdálo, že globalizace je na-prosto nezvratitelným fenoménem a trendem, který určuje nejenom podobu světového hospodářství. Co ale udělala s globalizací světová hospodářská krize?

Proces globalizace trvá přinejmenším už několik desetiletí a je to spontánně se vyvíjející proces a není v ničích silách ho zastavit. Skutečnost, že prodělává těžkosti a je ohrožován, není nic nového. Přináší nové problémy a otázky, ukazuje to na slabiny dosavadního směru evoluce, ale domnívám se, že otázka nestojí tak, že by bylo možné celý proces nějak zvrátit a vrátit se na úroveň národních vlád. To patří podle mne do oblasti sci-fi. Já se hlásím metodologicky k institucionálnímu evolucionismu a tam princip závislosti na cestě (*path dependency*) ukazuje, že když se to už jednou vydalo tímhle směrem, nelze to už vrátit zpět. Maximálně je možné korigovat směr. V souvislosti s krizí se objevily poněkud blou-

znivé reakce v podobě snahy vracet se někam do 19. století, období zlatého standardu, snahy vyloučit stát z trhu – podobně krajně liberální nebo libertariánské tendence už nelze uplatňovat, protože stát hraje dnes v ekonomice mnohdy silnou roli, takže vývoj může navázat pouze na to, kde to předtím skončilo.

Z hlediska hospodářských politik řady států bylo možné zaznamenat v posledních měsících tendenci, kdy národní vlády najednou začaly zachraňovat podniky a banky, o kterých prohlašovaly, že jsou strategicky významné. Skutečně nedošlo k určitému posilování role národních států?

Tak to už je zase otázka, jak fungují politické trhy, jak zkratovitě reagují, neboť jsou ovlivněny volebními cykly. Nemá to ale příliš velkou racionalitu. Navíc se začíná ukazovat, že se nacházíme v epoše postsuverénních států, jejichž vlády mají pouze omezenou působnost a v otázkách řešení krize jim nezbyvá nic jiného, než vyjednat s nadnárodními korporacemi. Typicky se to ukázalo v otázce, co udělat s evropskými automobilkami, jež patří do koncernu General Motors, kdy vlády jednotlivých evropských zemí jednaly se zástupci koncernu. V takovýchto situacích se ukazuje, že národní vlády jsou pouze jedním z řady hráčů a že nadnárodní korporace mají takovou sílu a případné důsledky jejich rozhodnutí mohou mít tak závažné dopady, že není možné, aby se řešení uzavíralo do národních hranic.

Domníváte se, že velký ekonomický celek jako Evropská unie může čelit podobným ekonomickým krizím snáze?

Je to věc vyjednávání na vícero úrovních. Existují vyjednávání na úrovni jednotlivých zemí, potom na úrovni Evropské unie. Evropa je jako celek jedním z velkých hráčů na globálním trhu, kde je třeba vyjednat s Čínou, Ruskem, se Spojenými státy, Indií, Brazílií a kde potom záleží na tom, zda se podaří dostatečně koordinovat politiky národních států uvnitř Unie. Ale kdyby každá z členských zemí postupovala samostatně, tak jsou bez šance.

Je podobnou „kotvou stability“ v současných nejistých dobách globální ekonomické krize i společná evropská měna?

Určitě. Pamatuji si, že počáteční pochybnosti v souvislosti s projektem společné evropské měny byly velmi silné. Byli proroci, kteří hovořili o politickém experimentu, přicházela varování, že to skončí špatně. Dnes ale vidíme, že euro se stalo takřka důstojným konkurentem dolaru a objevily se i otázky zúčtování v rámci OPEC, zda nepřejít z dolaru na eura.

Tady se prokázalo, že Evropa je přes všechny problémy, které má, ekonomicky silný kontinent a že společná měna jako její nástroj je rozhodně velmi důležitá. Z tohoto hlediska nemám pochyb o tom, že připojit se k tomu z hlediska národních států znamená být součástí mocnějšího hráče.

Kroky, k nimž mnohé vlády v rámci řešení krize sáhly, měly často charakter protekcionistických opatření. Otřásla podle Vás krize důvěrou ve schopnosti tržních sil, anebo dokonce i v podstatu tržního hospodářství a kapitalismu?

Řekl bych, že se nejedná o nic nového. Jedna věc byla neoliberální rétorika a ideologie, která se zdála být naprosto dominující, ale pokud šlo o reálné kroky, pokušení k protekcionismu nikdy nezmizela a v některých segmentech – například u zemědělství nebo trhu s potravinami – existoval protekcionismus vždycky. Rétorika volného obchodu se spíš používala jako klacek na slabší, jimž bylo třeba něco vnutit. Podle mne ale pramení ztráta důvěry v trh z něčeho jiného, a to z morálních selhání, jež se nevztahují pouze na současnou krizi, ale která byla zřetelná už před lety při prvních skandálech, jako byl případ americké společnosti Enron. Tehdejší emeritní guvernér newyorské burzy Rohatyn, jehož jistě nebylo možné obviňovat z levicových tendencí, prostě prohlásil, že došlo k ohrožení důvěry prostých Američanů v systém v důsledku morálního selhání několika vysoce postavených manažerů, čímž došlo k propadu kurzu akcií a k znehodnocení části penzijních úspor atd. To se teď opakuje, takže důvěru v systém podlamují spíš zmíněná morální selhání a protekcionistická opatření jsou už ne zrovna správné způsoby řešení a odezvou na selhání – jedná se o pokusy léčit neadekvátními prostředky, co vzniklo už předtím.

Jdou pojmy „etika“ a „ekonomie“ vůbec dohromady?

Existují skutečně ekonomové, kteří se domnívají, že pokud chce ekonomie patřit mezi exaktní vědy, měla by se něčeho takového zbavit a není v ní prostor pro morální úvahy. Já si nedokážu představit hlubší omyl, než jaký je tento. Ekonomie se zrodila z morální filosofie, zůstává v ní a ne-

může z ní nikdy vyskočit, protože pojednává o jevech a věcech morální povahy a každé ekonomické rozhodnutí má i své morální důsledky a dopady. Jedná se o trend, který zastává část ekonomů. Pro mě je to trochu bizarní, protože to má často podobu argumentů, že má-li to být věda, musí mít podobu matematického modelu, takže matematika jako královna disciplín je tady v podstatě zneužita k jisté ideologii, která se rovná pokusu vyvázat se z morální odpovědnosti za stav světa. Já ty modely nezpochybňuji, ale s jejich pomocí lze řešit pouze jisté, většinou parciální otázky, nikoli však ty, jež jsou základem krize. Jedná se totiž o krizi morálního řádu a právního řádu a ty se nemohou stát nikdy fyzikou – tak jako právo se nemůže stát fyzikou. Vyloučit zmíněné aspekty z hospodářství podle mého názoru nelze a takovéto pojetí ekonomie já nemohu zastávat.

Zmínil jste se, že současná krize je kombinací selhání morálních i právních pravidel. Kdo nebo co ale podle Vás selhalo dřív – manažeři, nebo regulační autority?

Právě debata o příčinách krize a jejích zdrojích má tendenci k ideologické polarizaci, kdy jedni tvrdí, že to bylo selhání státu a politiků, a druzí, že se jednalo o selhání trhu. Podle mého názoru je obojí špatné, a to proto, že to vychází z nesprávné identifikace stavu, který tu teď máme. Stav je dnes takový, že státy a trhy od sebe nelze pořádně oddělit. Státy jsou v podstatě největšími účastníky trhu, protože veřejnými rozpočty různých zemí prochází třicet, čty-

řicet až padesát procent HDP. Zároveň ale stát rozhoduje o celé řadě dalších, například regulačních, opatření, takže na selhání se podílely obě dvě strany, často proto, že sepětí moci politické a ekonomické dosáhlo takového stupně, že to vypadalo, že to je ve prospěch obou, aby se poté ukázalo, že to bylo ve skutečnosti ke škodě obou. Ačkoli nejsem politolog, má interpretace je taková, že postsuverénní státy jsou pod obrovskými tlaky lobbistů, velké korporace mají potenciál vydírání. Nastává otázka, co s nimi? Jsou příliš velké, aby mohly zaniknout, protože potenciál k vydírání mají i do budoucna. Stát jim poskytne nějaké peníze, ale neexistují žádné záruky, že ty firmy nepoužijí tentýž mechanismus příště znovu, protože se už jednou ukázalo, že se osvědčil a že morální hazard, který s vládami a politiky hraje, funguje. Navíc se ukazuje, že stát je nakonec nucen vstupovat do velkých ohrožených korporací, stává se největším akcionářem, ale zároveň se vzdává akcionářských práv a nechá rozhodování o osudu společnosti na manažerech, kteří ten stav vlastně způsobili.

Vzniká anomální situace, kdy největší vlastník – stát – se vzdává práva rozhodovat s tím, že to neumí, přičemž ale ti, kteří to měli umět, to dovedli do tohoto stavu. Opakované pokusy vyplácet si manažerské odměny a vyžadovat dodržení smluvních ustanovení, na něž mají manažeři nárok, bez ohledu na to, jakým způsobem korporace skončila, jenom znamená, že manažeři jsou si vědomi potenciálu vydírání, kterým disponují, a mají tendenci diktovat po-

litikům. To není otázka, že by to byl nějaký prosák – ten, kdo prosí, je politik, což je paradox dnešního světa.

Morální slabost pozdního kapitalismu je podle mého názoru právě v tom, že pokud jsou korporace ziskové, není pochyb o tom, že zisky jsou privátní. V okamžiku ale, kdy se dostaly do červených čísel, nasazují všechny páky a využívají potenciál vydírání, aby se jejich ztráty socializovaly – a to se jim daří. To vytváří ve společnosti stav nepřijatelného napětí a morálně to zpochybňuje legitimitu ovládnutí ekonomické moci a potažmo i moci politické, která se tomu přizpůsobuje. Tady vzniká velmi nepřijatelný stav, který ovlivňuje sociální soudržnost v zemích, a je otázkou, jak se to bude vyvíjet dál, protože to je podle mě všechno důkaz slabosti současné formy parlamentní demokracie.

Aspekty morálního pochybení manažerů mimo jiné vyvolaly požadavky, aby se v budoucnu daleko více uplatňovaly etické principy při rozhodování o investicích. Myslíte si, že je něco takového vůbec reálné?

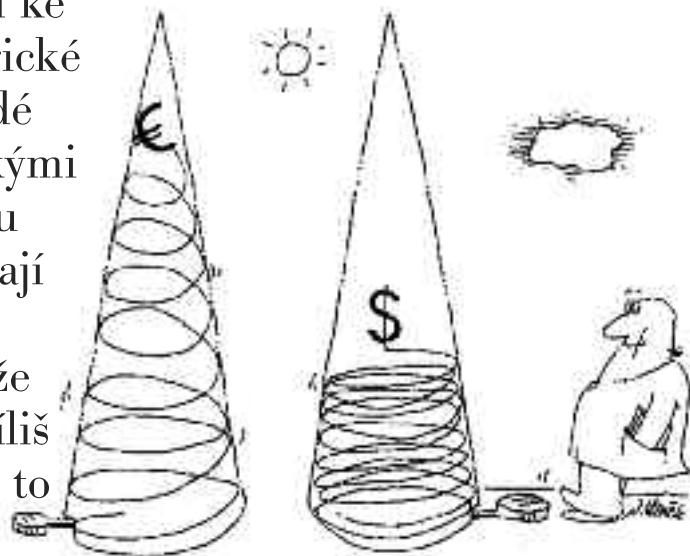
Volání po návratu etiky jak do politiky, tak i do byznysu, není nic nového a existovalo to vždycky. Leckdo si možná řekne, že je to plané moralizování, jež stejně k němu nevede. Problém je ale v tom, že systém se dostal do stavu, kdy je skutečně ohrožován destabilizací. To volání pochází od povolaných vědců, kteří poukazují na to, korporace nemohou sledovat pouze svá finanční hlediska, ale musejí se zabývat také svou společenskou odpovědností.

Je možné, že se i nadále bude o těchto profesorech psát jako „o hlasu volajících na poušti“, ale ta situace je nadále nebezpečná – i když se třeba může zdát, že se krize už zastavila a že je patrný nějaký obrat. I to je samozřejmě možné, ale na druhé straně nebude výchozí situace totožná s tou předcházející, protože se ve všech zemích za to zaplatilo a stále ještě platí obrovským nárůstem veřejných dluhů.

Jinými slovy: Co už bylo předtím na považováno, například když Japonsko mělo před krizí veřejný dluh ve výši 190 procent ročního HDP, pak to přece nemůže tímto způsobem pokračovat do nekonečna. Týká

se to jak domácností, tak i vlád, neboť dosavadní vývoj je spojen s jejich neustálým zadlužováním a v důsledku toho dochází k situaci, že jak domácnosti, tak vlády se stávají závislé na věřitelích, což postupně

Pak už přicházejí ke slovu i psychologické faktory, neboť lidé s takto fantastickými příjmy podlehnou hrabivosti a nemají dost, ačkoli vydělávají tolik, že je lidský život příliš krátký na to, aby to mohli utratit.

narážá na své přirozené meze. Znamená to, že domácnosti i vlády přestávají být důvěryhodnými dlužníky. Z hlediska věřitelů to přestává mít řešení a vidíme, že už dnes jsou vlády, kterým nikdo nepůjčí. Ačkoli Česko je samo v problémech, pomáháme Lotyšsku, Maďarsko je na pokraji státního bankrotu, ale už je to tak vážné, že se musíme ptát, zda se nemůže stát, že americká vláda přestane být pro věřitele důvěryhodná a v okamžiku, kdy by něco takového nastalo, by došlo ke kolapsu systému.

Podívejme se na regionální finanční krizi z devadesátých let (asijská, ruská, mexická atd.) a vidíme, že mají tendenci expandovat, že krizové jevy postupně zasahují stále větší části světa a teď máme už krizi globálního charakteru. Jak se ale zvětšuje rozsah krizí, zvětšují se i náklady na jejich hašení. To všechno činí otázku návratu etiky jako velmi naléhavou.

V reakci na pády bank, jejich záchranu v mnoha zemích a hlavně skutečnost, že za jejich problémy byly často neprůhledné finanční nástroje, se ozývaly z mnoha stran hlasy, že je zapotřebí mít jakousi globální finanční architekturu, případně soubor pravidel pro globální finanční operace. Byla by podle Vás toto jedna z oblastí, kde by se etická kritéria mohla výrazněji uplatnit?

Přiznám se, že tato terminologie ve mně vzbuzuje jistou nedůvěru už vlastním pojmenováním a globální finanční architektura zní až příliš vznešeně. Objevilo se to v období okolo příchodu nového milénia,

což pak ale bylo zatlačeno do pozadí po útocích na newyorská dvojčata a pod vlivem boje proti terorismu. Spojené státy, bez nichž by to nemělo smysl, měly najednou úplně jiné starosti, což ukazuje, že bez ochoty a připravenosti vlád největších mocností zabývat se vůbec těmito otázkami a řešit je, to nejde.

Naštěstí tu nemáme žádnou světovou vládu, ale na druhé straně je jasné, že jediné koordinované úsilí vlád největších zemí by mohlo k vytvoření systému vést. V této souvislosti je třeba zmínit ekonoma Jamese Tobina a jeho koncepci daně na spekulativní pohyby kapitálu, která se čas od času vynořuje jako aktuální a je spojena s otázkou, zda by se už nemělo konečně přistoupit k jejímu zavedení.

Zajímavé je, že diskuse, která Tobinovu daň doprovází, má už skoro třicet let stejnou podobu: na jedné straně stojí argumenty proti jejímu zavedení, jež nelze tak snadno smést ze stolu, protože její odpůrci tvrdí, že pokud by se zavedla, pak by sice „ořezaly“ nejrizikovější spekulativní investice a současně by vytvářela zdroj, ze kterého by bylo možné propuknuvší finanční krize hasit. To by ale provokovalo u velkých hráčů pokušení ten hazard zkusit – když je to z čeho zaplatit, tak proč by se to nezkusilo?! Druhý argument se objevil

vždy v okamžiku, kdy došly stávajícímu systému rezervy a kdy bylo zjevné, že ani americký Federální rezervní systém nebo Světová banka nemají žádné prostředky na další hašení. Potom vznikla otázka, kdo to zaplatí, když to bude pokračovat a nepodaří se to zastavit?

Potřeba mít zdroje na řešení globálních finančních problémů existuje, stejně je potřebný systém, jenž by to celé monitoroval, vyhodnocoval a jenž by nějakou „architekturu“ představoval. Jisté je, že by to nemělo mít podobu nějaké „světovlády“, ale vždycky podobu nějakého vyjednávání nejdůležitějších mocností. Právě tam se ukazuje nová věc, již odhalila krize, a sice to, že to už dnes nepůjde řešit bez zemí, jako jsou Indie nebo Čína, protože se ukazuje, že dnes jsou vlastně právě tyto země stabilizujícím faktorem globální ekonomiky, protože ony rostou i v době, kdy Západ pořád padá.

Já jsem vůči tomu skeptický v tom smyslu, že by se měla v první řadě udělat morální fundace pro to, co je a co není přijatelné, jak zacházet s penězi. Dnes jsme v situaci, kdy jeden tzv. velký hráč svým rozhodnutím, třeba spekulativní investicí, jež se týká vývoje kursu nějaké měny, je schopen způsobit úpadek jedné celé ekonomiky, či dokonce jednoho celého regionu. Vzpomeňme si na postavu George Sorose, který nejprve zbohatl na spekulacích s britskou librou s argumentem, „že si to měli lépe hlídat“.

Jedním z důsledků krize mj. také bylo, že rostl tlak na národní vlády, aby se náklady za záchranné balíčky uhradily z vyššího zdanění majetných osob. Jak velká jsou z Vašeho pohledu rizika, že vyšší daně povedou k menší ochotě investovat, vytvářet nová pracovní místa a že budou kontraproduktivní?

To je situace, která je ideologicky stavěna do této role, aniž by se pojmenoval pravý stav věcí. Globální ekonomika měla mj. za následek, že se obrovsky zvýšily výnosy z rozsahu a došlo k obrovské koncentraci bohatství. Klasickým příkladem mohou být sumy za transfery fotbalistů, jež jsou hrazeny z prodeje vysílacích práv po celém světě, čímž dochází k propojování světa. Posuzování měřítek v otázce rozdělování by mělo začít tímto faktem. Špičkoví manažeři získávají odměny přesahující jakoukoli před-

stavivost, a pokud jde o samotné vlastnické struktury, je třeba říct, že v situaci, kdy jsou všechny vlády a domácnosti zadlužené, tak u koho jsou vlastně zadlužené? Zadlužené jsou samozřejmě u bankovních konsorcií a u vlastníků jejich kontrolních balíků, takže koncentrace bohatství je neskutečná. Uvedu příklad Švýcarska jako země s ode dávna vyvinutým finančním systémem, kde tři procenta nejbohatších Švýcarů vlastní padesát procent aktiv země a 97 procent druhou polovinu. Těch 97 procent se má velmi dobře, avšak ta tři procenta populace vlastní majetky přesahující jakékoli lidské pomýšlení, nemají žádnou korelaci s lidským štěstím těch osob a jsou z hlediska našeho konečného pobývání na tomto světě naprosto iracionální.

Říkat, že určitá daňová politika je zpochybnění systému, že snižuje pohnutky pro podnikání, je sporné, protože samotná komutativní spravedlnost, tzn., jak trh sám rozděluje zdroje, dostává takových hranic, že se stal až arbitrární. Dál si zakládat na tom, že rozdělování důchodů generuje trh, které je výchozí spravedlností, jež se koriguje přerozdělováním, je už sporná otázka.

Sociálně tržní hospodářství, které bylo přijato po válce, bylo postaveno na myšlence, že cenové relace, jak je generuje trh, je třeba přijmout, protože jsou nenahraditelné, samozřejmě za předpokladu regulace soutěže, avšak s jedinou výjimkou, a sice, že důchody (příjmy), jež generuje trh, podléhají sociálnímu korektivu, protože společnost neunes tak ostrou nerovnost, jakou trh vytváří, a rozpadá se její sociální soudržnost. K tomu se došlo po zkušenostech se světovou hospodářskou krizí, s totalitními režimy.

Pokud se za tu dobu rozevřely nůžky přerozdělování tak nesmírně, pak nejsou žádné důvody pro to opouštět systém progresivního zdanění – naopak, z té logiky vyplývá, že by dnes bylo legitimní mít zdanění příjmů, které by odpovídalo globálnímu původu peněz a které by řešilo globální sociální vyrovnání – nejenom v rámci státu. To je jediná koncepce, která do budoucna zaručí rovnoměrnost vývoje světa, protože jinak se bude potácet v těchto problémech. Znamená to přijmout fakt, že příjmy, jak je generuje trh, už dnes nejsou legitimní a rozhodně ne tak, že by měly

vazbu na jednotlivce. V takovýchto případech je přerozdělování nevyhnutelné. U velkých korporací mají vlastníci pocit, že musejí manažery vysoko odměňovat, protože jim zachraňují zisky, jež to ještě stále ospravedlňují. Jediné řešení v takovýchto situacích by bylo vnitřní morální omezení samotných manažerů. Pak už přicházejí ke slovu i psychologické faktory, neboť lidé s takto fantastickými příjmy podlehnou hrabivosti a nemají dost, ačkoli vydělávají tolik, že je lidský život příliš krátký na to, aby to mohli utratit. Přesto jsou tito lidé čímsi vedeni k tomu, že například kreativním účetnictvím apod. si musejí ještě přivydělat. Jedná se o jev, který je příliš rozšířený na to, aby ho bylo možné označit za patologickou výjimku. U těch, kdo zacházejí s penězi a jsou bohatě odměňováni, je pokušení hrabivosti velmi vážné.

Loni v listopadu jsem byl v Bruselu na jedné mezinárodní konferenci o bankovníctví, kde vystoupil guvernér národní banky jedné nám nepříliš vzdálené země, která se dostala na pokraj státního bankrotu s osobním krédem: „Já jsem svým založením cynik. Podle mě je kapitalismus založený na hrabivosti a obavách ze ztráty investovaných peněz. Hrabivost vede k riskování a riskování občas nevyjde.“

A to bylo jeho vysvětlení krize. Pokud se to takto přežene, zjistíme, že toto schéma neposkytne absolutně žádné řešení nebo východisko z krize. Já už patnáct let učím dva předměty, v kterých cituji hypotézu Maxe Webera. Ten přišel s myšlenkou, že kapitalismus zrodila protestantská etika, a nikoli hrabivost. Hrabivost sama by ovšem stačila na jeho zničení. Pokud se kapitalismus nevrátí k etickému základu, z něhož se zrodil, hrabivost ho rozhodně nezachrání, ale přivede ho akorát ke katastrofě. Vyloučit z ekonomie etiku je naprostou chimérou.

Lubomír Mičoch je profesor ekonomie na Institutu ekonomických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze. V letech 1997–2002 byl jejím děkanem. V roce 2008 byl papežem Benediktem XVI. jmenován členem Papežské akademie sociálních věd. mlcoch@fsv.cuni.cz

Slovensko-maďarské vzťahy

1 Proč v posledních týdnech znovu naplno propukl konflikt mezi Slováků a Maďary, ačkoli se v minulých letech zdálo, že se podařilo někdejší napětí zmírnit?

RP: K určitému zmírnění ve slovensko-maďarských vztazích došlo v období vlád M. Dzurindy (1998–2006), protože součástí vládní koalice byla Strana maďarské koalice (SMK), nicméně to neznamenal, že by snad byly vyřešeny dlouholeté slovensko-maďarské spory. Bilaterální vztahy Slovenska a Maďarska byly spíše formální. K obratu došlo po slovenských parlamentních volbách v roce 2006, kdy zejména uzavření vládní koalice SMER s nacionalisticko-populistickou Slovenskou národní stranou nastartovalo jedno z nejhorších období ve vzájemných vztazích po roce 1989. Období 2006–2009 je poznamenané několika významnými kauzami (s jednoznačně etnickým podtextem), jež objektivně způsobily postupnou eskalaci napětí mezi Slovenskem a Maďarskem, která vyvrcholila 21. srpna 2009 na mostě Marie Valérie v Ostrihomu/Štúrovu. Nelze však říci, že by opět „znovu vypukl konflikt“ mezi Slováků a Maďary, neboť se dlouhodobě odehrává mezi politickými „elitami“ na obou stranách a jeho jádro leží v nevyřešených-nestrávených historických kolizích 19. a 20. století.

MZ: Konflikt mezi slovenskými a maďarskými politiky sa zostruje od nástupu vlády Roberta Fica pred tromi rokmi. Dôvodov je viac: Do vládnej koalície vstúpila Slovenská národná strana, ktorej predseda Ján Slota svojimi vulgarizmami provokuje Maďarov. Na druhej strane Strana maďarskej koalície (SMK) ťažko nesie, že už nie je vo vláde. Olej do ohňa nevraživosti priliievajú aj extrémistické organizácie na obidvoch stranách hraníc: Slovenská pospolitost' a Maďarské gardy, resp. strana Jobbik s jej iredentistickými vyhláseniami.

A v posledných týždňoch sa zostril konflikt po prijatí novely zákona o štátnom jazyku, ktorá zavádza možnosť pokút pre inštitúcie, firmy a podnikateľov v prípade neuvádzania aj slovenských textov popri textoch v jazyku menšín.

2 Do jaké míry může „maďarská karta“ na Slovensku a „slovenská“ v Maďarsku přinášet vnitropolitické body?

RP: Na Slovensku je využívaní „maďarské karty“ celkom již tradičním poli-

mohlo způsobit růst volebních preferencí.

MZ: Na obidvoch stranách hraníc sa to týka okolo 10 percent voličov. Pri eskalácii napätia to môže byť aj viac. Otvorenou otázkou je politika strany Viktora Orbána FIDESZ, ak v roku 2010 vyhrá parlamentné voľby, a pôsobenie extrémistickej strany Jobbik, ak sa dostane do parlamentu. Reči o „zrušení Trianonu“ a „zjednotení Maďarov žijúcich v Karpatskej kotline“ vzťahy určite vyostria.

Robert Pejša

Na Slovensku využívání „maďarské karty“ působí na podstatnou část slovenské společnosti.

Milan Zemko

V posledných týždňoch sa zostril konflikt po prijatí novely zákona o štátnom jazyku.

tickým nástrojem, který zaručeně působí na podstatnou část slovenské společnosti (napříč všemi sociálními skupinami), což bohužel svědčí zejména o nízké politické kultuře a nízké národnostní snášenlivosti slovenské společnosti. V Maďarsku jakési využití „slovenské“ karty neexistuje, ale nahrazuje ji agenda jiná, která by se dala nazvat „menšinovou kartou“ (otázka postavení zahraničních Maďarů v sousedních státech). Tato politika je spojena zejména s aktivitami pravicových politických stran (FIDESZ), ale je například i významnou agendou současného maďarského prezidenta L. Sólyoma. Ze strany sousedních států je to vnímáno jako ohrožení suverenity těchto států. Maďarská společnost to sice podporuje, ale na druhé straně se nejedná o téma, jež by

3 Mají snahy některých maďarských politiků na Slovensku (Béla Bugár a spol.) překlenout národnostní spory šancí na úspěch? Co je pro to předpokladem?

RP: V situaci, kdy došlo k rozpadu jednotné Strany maďarské koalice (SMK) a ustavení nové Bugárovy maďarsko-slovenské strany Hid-Most a rozhořely se tak spory mezi maďarskými menšinovými politiky, lze těžko předpokládat, že by nová strana mohla v období do voleb v roce 2010 sehrát významnější roli na poli slovensko-maďarského vyrovnání. Chybí jí ucelený program i konkretizace představy o nové podobě slovensko-maďarské spolupráce.

MZ: Takéto snahy by mohli mať určitý úspech, ak by vznikla vskutku maďarsko-slovenská strana, na to však jeden slovenský podpredseda (Rudolf Chmel) nestačí. A nie je ani isté, či sa nová strana Most-Hid dostane do parlamentu.

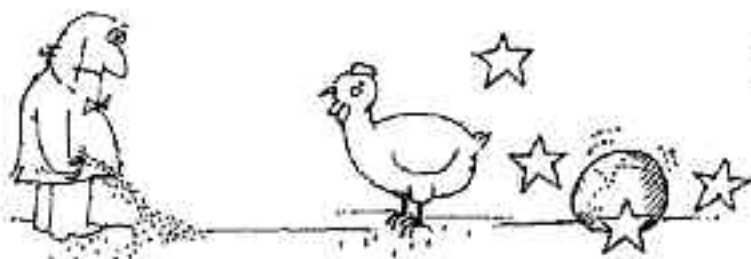
Robert Pejša je historik a působí na Ústavu slovanských a východoevropských studií FF UK v Praze.
Pejsa.Robert@seznam.cz

Milan Zemko je vědecký pracovník Historického ústavu Slovenské akademie věd v Bratislavě. Věnuje se politickým dějinám Slovenska v meziválečném období.

Milan.Zemko@savba.sk

Bilance východního rozšíření (2004–2009): přínos pro obě strany

Luděk
Urban

Na začátku května 2009 uplynulo pět let od posledního rozšíření Evropské unie. Bylo největší pokud jde o počet nových členských zemí (osm zemí střední a východní Evropy, dále Kypr a Malta, za nimiž v roce 2007 následovaly Rumunsko a Bulharsko). Počet obyvatel EU se zvýšil o 21 procent a dosáhl téměř půl miliardy osob. Příspěvek k ekonomickému potenciálu Evropské unie byl skromnější: HDP Unie se zvýšil jen o 7 procent. Nikdy předtím nevstoupily do Unie země s tak nízkou ekonomickou úrovní (v průměru kolem 40 procent průměru EU-15) a s tak zásadně odlišným politickým a ekonomickým systémem. Přijetí předcházelo období náročné adaptace uchazečských zemí, zahájené v roce 1993, kdy Evropská rada formulovala svá kodaňská kritéria (politická, ekonomická a legislativní), jejichž naplnění bylo podmínkou budoucího přijetí.

Přestože bilancování probíhá v době, kdy finanční a hospodářská krize postihla celou Evropu a nevyhula se ani novým členským zemím, je jisté, že východní rozšíření bylo „mezníkem

ve sjednocování Evropy po mnoha deseti letech nepřírozeného rozdělení jako důsledku studené války“. Tak charakterizuje tuto událost rozsáhlá analytická zpráva Evropské komise, která hodnotí výsledky, zkušenosti a poučení posledního rozšíření Unie. Celé období bylo také na pořadu mezinárodní konference konané v květnu 2009 jako součást českého předsednictví.

Obavy před rozšířením

Rozhodnutí o přijetí deseti nových zemí muselo čelit značně rozšířeným obavám veřejnosti v zemích EU-15. Jejich společným jmenovatelem bylo, že tak velké rozšíření s takovou odlišností uchazečů ohrozí ekonomickou a sociální stabilitu, kterou se Unie právem pyšnila, a staví mnoho otazníků nad dalším vývojem evropské integrace. Občané starých členských zemí, zejména těch, které byly geograficky blíže bývalé dělicí čáře mezi Západem a Východem Evropy, se obávali o svou práci, mzdy a svou bezpečnost. Náklady východního rozšíření se jevily jako neúnosně vysoké s dopadem na evropský rozpočet i rozpočty členských zemí. Přesuny dosavadních zdrojů evropského rozpočtu směrem na východ Evropy se považovaly za politicky neprůchodné, protože mohly omezit jejich přísun do starých zemí Evropské unie. Ti, kteří uvažovali o dopadech na EU jako celek, si uvědomovali,

že zvýšení počtu členských zemí z 15 na 25, resp. 27, přinese sice rozmanitost, ale zároveň mnohem větší heterogenitu členské základny. Hrozilo, že se ztíží rozhodovací proces v Evropské unii a postup evropské integrace se zabrzdí. Není divu, že na podzim 2002 se pouze dvě uchazečské země (Malta a Maďarsko) setkávaly u veřejnosti Evropské unie s podporou přijetí (mírně nad 50 procent), kdežto podpora přijetí ostatních zemí byla mnohem nižší. I údaje z roku 2008 potvrzují, že veřejnost v zemích EU-15 zůstává nadále rozdělena: 44 procenta se domnívá, že východní rozšíření Unii „posílilo“, zatímco 40 procent je stále přesvědčeno, že ji „oslabilo“.

Jaká je bilance po pěti letech

Ekonomická fakta shrnutá ve studii Evropské komise jsou přesvědčivá. Zdůrazňuje se ovšem také, že bilancování se nemůže omezit na ekonomickou stránku. Ve shodě s kodaňskými kritérii příprava na přijetí a samo přijetí znamenaly obnovu demokratického systému, s fungujícím parlamentem a svobodnými volbami, zavedení právního státu, ochranu občanských práv a svobod, vybudování demokratických institucí a institucí občanské společnosti, které předchází totalitní systém neznal. Také ve vztazích mezi zeměmi ucházejícími se o členství bylo postupně vyřešeno mnoho dřívějších konfliktů, což posílilo bezpečnost v Evropě. Tyto a další skutečnosti nelze převést do grafů a růstových křivek.

Ekonomické bilancování to má snazší. Východní rozšíření znamenalo především vyšší ekonomický růst celého regionu: o 5,5 procenta v průměru ročně (proti 3,5 procenta ročně v předchozím pětiletí). To umožnilo zvýšit životní úroveň a pokročit ve snižování rozdílu ekonomické úrovně mezi starými a novými zeměmi: dvaapadesát procent dosáhl průměrný HDP na obyvatele nových zemí proti čtyřiceti procentům v roce 1999. Nebylo to na úkor starých zemí, které v posledním pětiletí rostly v průměru o 2,2 procenta ročně, stejným tempem jako předtím.

Hospodářskému vzestupu přispěla řada faktorů. Bylo to především otevření trhů sta-

rych zemí, nesmírně intenzivní rozšíření vzájemného obchodu a prohloubení ekonomické integrace. Téměř 80 procent veškerého exportu z nových zemí nachází odby

ve zbytku Unie, z toho 20 procent jde do jiných nových zemí. Staré členské země si také „osvojily“ nové trhy, avšak jejich vývoz do nových zemí představuje stále jen 7,5 procenta jejich exportu (proti 4,75 procenta před deseti lety). Důležitější je, že se změnila struktura vývozu z nových zemí, k níž došlo díky velkému přílivu investic především z EU-15. Přesuny kapitálu, nových technologií, nových metod řízení, know-how způsobily radikální změnu vývozní nabídky nových zemí, v níž se posílila kapitálová, technologická a výzkumná náročnost. High-tech produkce se dnes podílí na vývozu z nových zemí 14 procenty, což není tak veliký rozdíl proti zhruba šestnáctiprocentnímu podílu high-tech produkce ve skladbě vývozu starých zemí. Obchodní integrace a přesuny kapitálu umožnily, aby podniky ze starých zemí těžily z komparativních výhod nových zemí, a zvýšily tak svou konkurenceschopnost. Novým členským zemím se díky exportní expanzi podařilo zdvojnásobit svůj podíl na světovém obchodě (na 4 procenta), což Evropské unii jako celku umožnilo, aby si udržela svůj podíl ve světovém obchodu přes rostoucí váhu Číny a Indie.

Vyšší intenzita vzájemného obchodu a příliv investic sblížily také výrobní strukturu starých a nových členských zemí. Zatím ovšem nadále v jejich ekonomické struktuře převažuje zemědělství a zpracovatelský průmysl (4,5 procenta, resp. 21,2 procenta v jejich HDP), proti 1,5procentnímu podílu zemědělství, resp. 16,7procentnímu podílu zpracovatelského průmyslu ve starých zemích. Novým zemím se však podařilo zvýšit podíl sektoru služeb na 63 procenta (2006), takže se jeho váha postupně přibližuje úrovni starých

zemí (72 procenta HDP v téže roce). Technická úroveň a rostoucí vzdělanostní úroveň spolu s rychle postupující modernizací skýtá nadějně vyhlídky pro sblížení

úrovně nových zemí také v dalším období.

Zapojení do strukturální (kohezní) politiky a také do společné zemědělské politiky vyvolalo rozsáhlý transfer zdrojů do nových zemí, jenž začal už v předstupním období. Celkový objem prostředků přerozdělených do nových zemí dosáhl dvou procent jejich HDP (2007) a má dosáhnout tří procent v roce 2013. Kohezní politika podpořila

propojení dopravní infrastruktury, posílení výzkumné základny a zlepšení kvalifikace lidských zdrojů. Staré členské země měly ovšem z těchto finančních přesunů také prospěch: nemalá část vyvolané poptávky směřovala právě k nim. Začlenění do společné zemědělské politiky a do politiky venkova zvýšilo příjmy zemědělců a přispělo také k vyšší konkurenční schopnosti zemědělské výroby nových zemí.

Hospodářský vzestup nových zemí, přes opakovaně vyslovované obavy mnoha zemí EU-15, nezpůsobil žádné poruchy na jejich pracovním trhu. Napomohla k tomu nejen počáteční restrikce většiny zemí EU-15 (v roce 2004 pouze Velká Británie, Irsko a Švédsko plně otevřely své pracovní trhy). Skutečný přesun pracovníků z Východu na Západ byl mnohem menší, než se původně očekávalo, takže jejich podíl na ekonomicky činném obyvatelstvu nepřesáhl jedno procento. Výjimku tvoří jen Irsko (5,5 procenta) a Velká Británie (1,2 procenta).

I přes značnou odvětvovou a regionální restrukturalizaci spojenou se ztrátou pracovních míst se během pětiletí podařilo vytvořit mnoho nových pracovních příležitostí (3 miliony v období 2003–2007) a snížit míru nezaměstnanosti na úroveň zbytku Evropské unie. Existují však velké

rozdíly mezi zeměmi: masové odchody pracovníků z Polska a z pobaltských zemí vytvořily dočasný nedostatek určitých profesí.

Také další obavy se nenaplnily. Rozhodování na úrovni Evropské unie, do něhož byli zapojeni zástupci 27 zemí, si vynutilo upravit složení Evropské komise a vytvořit nové portfeje, rozšířit počet míst v Evropském parlamentu, nalézt tlumočníky do nových jazyků a zapojit zástupce nových zemí do různých formací Rady ministrů. Tyto změny však podle mnoha odborníků nezpomalily rozhodovací procesy v Unii. Je zajímavé slyšet, že počet přijatých legislativních aktů se ve skutečnosti ve srovnání s obdobím před rozšířením Unie dokonce zvýšil.

Stojí rovněž za to zaznamenat, že s výjimkou Rumunska a Bulharska Evropská komise nemusela přikročit k žádným mimořádným opatřením, která měla nastoupit v případě, že by nové země neúplně nebo nesprávně interpretovaly přijatou legislativu, zejména tu, jež se týká vnitřního trhu. Potvrdilo se naopak, že mnoho nových členských zemí je mezi těmi, jež disciplinované a včas uvádějí novou legislativu do domácího právního systému.

Východní rozšíření a odpověď na výzvy globalizace

Integrace nových zemí do společného hospodářského prostoru měla ještě jeden pozoruhodný účinek. Většina exportních firem z EU-15 brzo totiž pochopila, jaké nové příležitosti rozšířením Unie vznikly. Připojení zemí s nízkými mzdovými náklady a s poměrně kvalifikovanou pracovní silou, což jsou konkurenční výhody nových zemí, vytvořilo příležitost pro posílení konkurenční pozice starých zemí, jak na trzích Evropské unie, tak i mimo ně. Proto začaly přesouvat do nových zemí

Zdroj

- Five years of an enlarged EU. Economic achievements and challenges. European Commission Directorate for Economic and Financial Affairs, Brussels 2009

Hospodářská krize dopadla na staré i nové země. Na některé z nich velmi tvrdě, takže bez solidární pomoci Unie a také dalších institucí by pravděpodobně mnohé z nich potkal totální kolaps domácí ekonomiky.

určité úseky své výrobní činnosti a začaly v nich intenzivně investovat, čímž reagovaly na dvě výzvy: na potřebu udržet podíl na trhu zemí EU a zároveň na potřebu čelit globalizačním tlakům mimoevropských zemí. Velké evropské společnosti začlenily nové země do svých obchodních strategií, což jim usnadnilo obstát ve světové soutěži a udržet se na globálních trzích, na nichž se začali prosazovat noví hráči. Národním příkladem může být automobilový průmysl a jeho expanze v Polsku, České republice, Slovensku, Maďarsku a Rumunsku a také rozvoj sektoru informačních a komunikačních technologií (ICT) v Polsku a České republice. Východní rozšíření napomohlo tak při adaptaci na procesy globalizace. Mnoho sektorů a firem v zemích EU-15 mohlo projít úspěšně současnou fází globalizace tím, že rozděly své výrobní procesy a zavedly novou dělbu práce a specializaci s novými členskými zeměmi. Profitovaly z toho obě skupiny zemí i Evropská unie jako celek, která tím získala novou dynamiku. To nejdůležitější: Evropská unie jako celek – staré i nové země – si mohly „odzkoušet“ způsob, jak se úspěšně přizpůsobit výzvám globalizace.

Dvě otázky

Zbývá odpovědět stručně na dvě otázky: 1. Jak dopadla současná hospodářská krize na nové země a souvisí-li s jejich začleněním do EU? a 2. Jak současná situace ovlivní rozhodování o dalším rozšiřování Unie?

Hospodářská krize dopadla na staré i nové země. Na některé z nich velmi tvrdě, takže bez solidární pomoci Unie a také dalších institucí by pravděpodobně mnohé z nich potkal to-

tální kolaps domácí ekonomiky. To platí zejména pro pobaltské země a také pro Maďarsko a Rumunsko. Je pravda, že tvrdě byly postiženy také staré země, mezi nimi nejvíce Irsko a Španělsko. Můžeme se ptát, zda kolapsy nových členských zemí souvisí s jejich členstvím v Evropské unii. Zde je odpověď jednoznačně negativní. Stejně jako v případě Irska a Španělska byly hlubší propady ve zmíněných nových zemích jednoznačně způsobeny jejich domácí málo odpovědnou hospodářskou politikou. Pobaltské země začaly podporovat neudržitelně vysoký růst opírající se o nadměrnou úvěrovou expanzi, s následnou vysokou inflací a zahraniční zadlužeností. Víceméně podobné neudhy vykazovala hospodářská politika vlád v Maďarsku a Rumunsku, které nebraly vážně opakovaná doporučení a varování Evropské komise, OECD i mezinárodních měnových institucí. Z tíživé situace se dnes tyto země dostávají díky solidaritě ostatních členských zemí, podpoře Evropské investiční banky a Mezinárodního měnového fondu. A také díky tomu, že mohou počítat s přísunem zdrojů ze strukturálních fondů a že mohou bez protekcionistických překážek využívat přístupů na vnitřní trh Unie.

Odpověď na druhou otázku je složitější. Lze pouze registrovat silný a spíš rostoucí názorový proud ve veřejnosti starých zemích, která hodnotí dopady hospodářské krize jako výzvu k velice uvážlivému postupu při dalším rozšiřování Unie.

Luděk Urban je

profesor na Institutu ekonomických studií Fakulty sociálních studií UK.

urban.ludek@quick.cz

Socha svätca, alebo trójsky kôň? Na okraj udalostí v Komárne

Ferdinand Vrábel

Po nedávnych udalostiach na juhu Slovenska napadá človeka nevdojak otázka, či ide naozaj len o sochu svätca a bývalého spoločného panovníka národností žijúcich v Uhorsku, alebo aj o nejaký symbol, ktorým chcú iniciátori inštalácie tohto pomníka niečo povedať?

Čo vlastne ide? V Komárne sa iniciatívna skupina výdatne podporovaná mestskou samosprávou rozhodla odhaliť sochu prvého uhorského kráľa Štefana I. (997–1038, kráľ od roku 1000), ktorý bol neskôr vyhlásený za svätého. Na slávnostné odhalenie sochy bol komárňanskou mestskou samosprávou pozvaný maďarský prezident László Sólyom. Hoci bol pozvaný ako „súkromník“, chcel tam aj predniesť prejav, čo naozaj nemožno porovnávať a stavať na jednu úroveň s privátnym výletom na niektoré termálne kúpalisko na Slovensku alebo s vysokohorskou túrou vo Vysokých Tatrách.

Po horúčkovitej výmene rôznych odkazov cez médiá, ale aj diplomatickými kanálmi medzi najvyššími predstaviteľmi oboch strán, maďarský prezident do Komárna neprišiel. Uspo-

riadal len „maličkú“ tlačovú konferenciu na moste spájajúcom fyzicky slovenské územie s maďarským, ktorú zakončil takmer Kozinovskými slovami, avšak bez stanovenia ročnej lehoty: „Ja sa vrátim!“ Žiaľ, duchovné spojenie aj porozumenie medzi slovenským a maďarským národom sa aj v dôsledku tohto kroku napriek komárňanskému mostu cez Dunaj i MOSTU-HÍDU (nová politická strana Bélu Bugára, ktorá si za jeden z cieľov sama stanovila aj zbližovanie a budovanie mostov medzi Maďarmi a Slovákmi) nekonalo. Zbliženie sa nepodarilo najmä kvôli tomuto poslednému, veď iniciátorom aféry bol jeden zo zakladateľov (a aj jeden z najväčších škodcov) tejto strany, primátor Komárna. Ak si niekto robil nádeje, že tomu tak nie je a došlo len k akémusi omylu, sám primátor Bastrnák to vo svojich početných vystúpeniach v médiách jasne vyvrátil a potvrdil, že išlo o akciu, na ktorú slovenský prezident Ivan Gašparovič vedome pozvaný nebol „lebo podpísal jazykový zákon“. Z hľadiska snáh o budovanie zjednotenej Európy na zásadách rovnosti, vzájomného rešpektovania sa a budovania dobrých susedských vzťahov sú udalosti v Komárne nepochybne nešťastné pre obe strany.

Ako problém vznikol

V súvislosti s diplomatickým konfliktom medzi Slovenskom a Maďarskom je potrebné vziať do úvahy predchádzajúci vývoj ako v samotnom Komárne, respektíve na južnom Slovensku, tak aj vnútropolitický vývoj v Maďarsku a na Slovensku, ale aj celkový trend utvárania slovensko-maďarských vzťahov v posledných rokoch. Nestotožňujem sa s názormi niektorých analytikov a ani politikov, že ide už o predvolebnú kampaň, alebo zápas vnútri slovenskej vládnej koalície, a ešte menej o pokus o odpútanie pozornosti verejnosti od rôznych vnútropolitických káuz na slovenskej strane alebo od prepadu životnej úrovne a prehlbujúcej sa hospodárskej krízy zo strany maďarskej. Aj keď vnútorná a zahraničná politika vždy veľmi úzko súvisia, primárne išlo v Komárne o demonštrovanie istých postojov, zámerov a aj skrytých cieľov. Je celkom iste absurdné, že komárňanskému primá-

torovi a tamojším maďarským poslancom by prekážala inštalácia sochy slovenských vierozvestov sv. Cyrila a Metoda, o ktorú sa slovenská menšina v Komárne usiluje už celé roky, ale k pripravovanej pompéznej inštalácii sochy sv. Štefana (zdôrazňujem, že nie maďarského, ale uhorského kráľa, teda aj nášho slovenského a ďalších národov, ktoré žili v Uhorsku) súhlas za účasti maďarského prezidenta dali bez mihnutia oka. Socha sv. Štefana v Komárne už stojí, ale nebolo by najlepším prejavom nového európanstva a aj snáh strany MOST-HÍD práve to, keby v meste stálo aj súsošie solúnskych bratov?

Iniciátorov slávnosti v Komárne však ne- napadlo pozvať na udalosť aj prezidenta slovenského – keď nie pre inú príčinu, tak aspoň zo slušnosti. Čo z nevedomosti a politickej krátkozrakosti pokazila samospráva, mohol ľahko napraviť maďarský prezident, keby to bol čo len trochu chcel, a to minimálne dvoma spôsobmi:

- dohodnúť sa so svojim slovenským partnerom, že ak aj sochu neodhalia spoločne, aspoň sa s ním stretne,
- zvoliť pre návštevu iný deň ako práve 21. august.

Nestalo sa však tak, a to nevrhá dobré svetlo ani na prezidenta MR samotného (mimochodom právnik), ani na jeho poradcov, ktorí mali lepšie predvídať, čo bude nasledovať, a varovať ho pred vážnymi následkami. O alternatíve, že to predvídali a cieľom tejto návštevy malo byť zhoršenie aj tak zlých vzájomných vzťahov, nechcem uvažovať.

Na nevhodnosť tohto dátumu slovenská strana aj poukazovala, hoci argumentovať aj týmto nebol práve najšťastnejší krok, pretože práve Sólyom sa pred časom za účasť maďarských vojakov na internacionálnej „pomoci“ Československu v roku 1968 ospravedlnil. Toto zase nevrhá dobré svetlo na poradcov a štáb predstaviteľov slovenskej strany, pretože

tá mala po ruke oveľa pádnejšie a aj z hľadiska dneška, ale najmä budúcnosti, dôležitejšie argumenty.

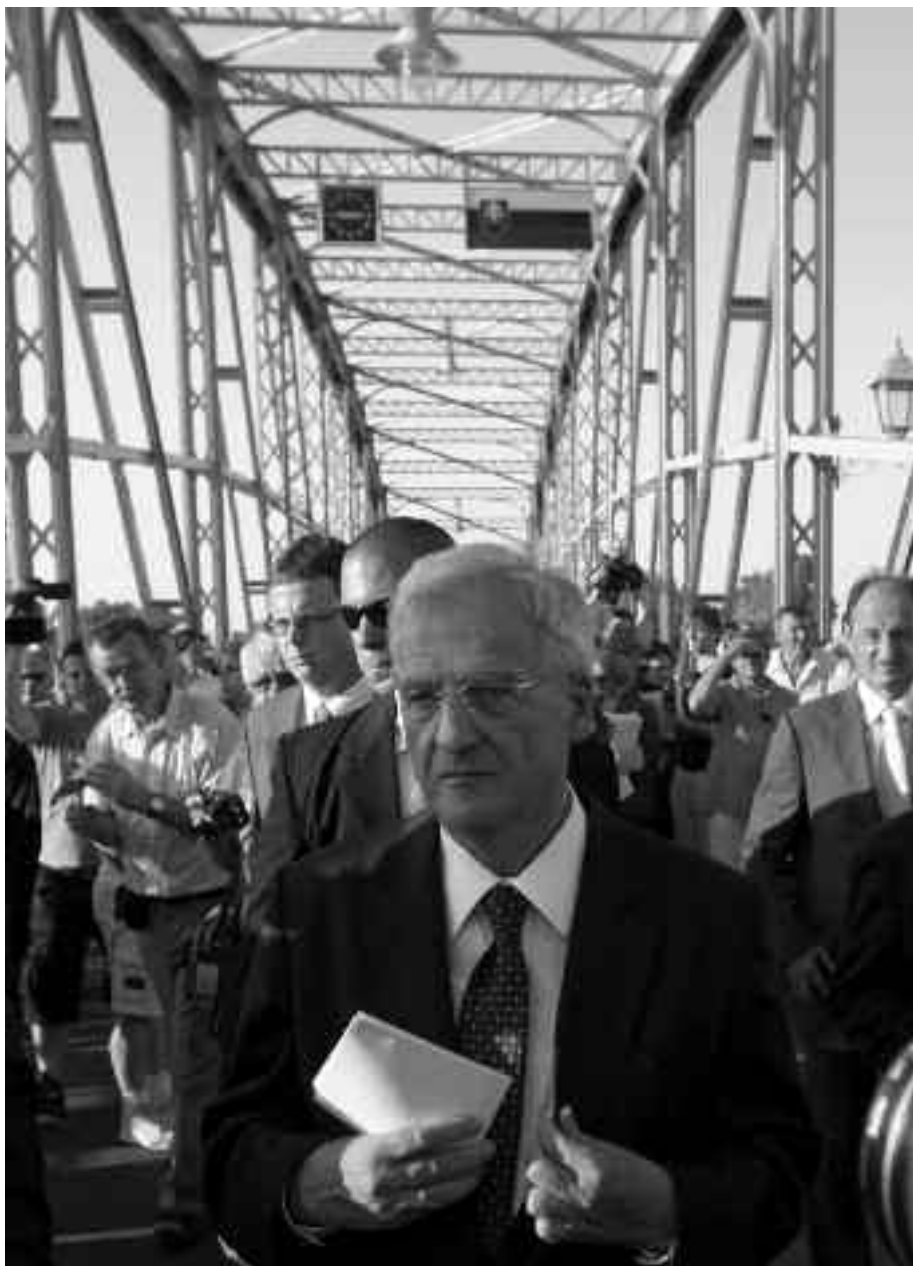
Počas diplomatickej krízy a aj po nej najmä maďarská strana poukazovala na éru zjednocovania Európy, európske komunitárne právo, Schengen a podobne. V tejto súvislosti hovorí veľa skutočnosť, že sa sporom Bratislavy a Budapešti Európska únia odmietla zaoberať. Vlastne je

To, že Maďari sú na Slovensku trestaní za to, že hovoria po maďarsky, je nepravda, ku ktorej by sa nemal uchýľovať nikto, a najmenej prezident.

to aj pochopiteľné a správy o tom, že pred cestou do Komárna varovala Sólyom ako Angela Merkelová, tak aj švédské predsedníctvo EÚ, budú asi pravdivé. Bolo by aj nezmyselné, aby sa maďarsko-slovenské vzťahy riešili v Bruseli tak, ako sa o to opakovane pokúšajú nielen maďarskí poli-

tici, ale aj slovenskí poslanci Európskeho parlamentu maďarskej národnosti.

Všetkým kritikom nie celkom šťastného slovenského kroku odopretia vstupu maďarskému prezidentovi treba pripomenúť, že ani Európska únia, ani Schengen nezrušili zvrchovanosť jednotlivých štátov. Táto zvrchovanosť sa prejavuje práve v tom, že podľa práva je v medzinárodných vzťahoch štát zvrchovaný vtedy, ak nad ním nevykonáva moc iný štát. „Na území suverénneho štátu sú vylúčené akékoľvek akty cudzej štátnej moci bez súhlasu daného štátu“ (Václav Pavlíček). Po ignorovaní týchto základných zásad vzťahov medzi suverénnymi štátmi, členmi Európskej únie, je nepredstaviteľné, aby sa pokusy o „súkromné“ návštevy takého charakteru v blízkej budúcnosti, aspoň pokiaľ ide o Slovensko, opakovali. To je jeden z dôsledkov komárňanskej aféry a druhým bude nepochybne aj ďalšie zhoršenie vzájomných vzťahov a stupňovanie napätia. Útok na budovu slovenskej ambasády v Budapešti to tiež zvýraznil. Čím skôr si aktéri zbytočných sporov uvedomia, že by bolo omylom používať Európsku úniu a frázy o európanstve len ako plášť, pod ktorým by sa spochybňovalo

Plánovaná „súkromná“ návšteva maďarského prezidenta László Sólyoma na južnom Slovensku spôsobila dosud bezprecedentnú zhoršenie slovensko-maďarských vzťahů.

Viktor Veres, Globe Media/Reuters

súčasnú usporiadanie v tejto časti Európy tak, ako sa vytvorilo po druhej svetovej vojne.

Pokus o „súkromnú“ návštevu L. Sólyoma a snaha o odhalenie sochy Štefana I. v Komárne má však aj iné súvislosti, ktoré sú oveľa vážnejšie ako nerešpektovanie druhej strany a jej najvyšších predstaviteľov. Práve tieto súvislosti však naznačujú, že návšteva, ktorú maďarská strana opakovane deklaruje ako súkromnú, mala aj iný účel, a to taký účel, ktorý je na vážne zamyslenie.

Vážne súvislosti

Slovenský premiér Robert Fico vo svojich vystúpeniach v dňoch pred Sólyomovou plánovanou návštevou viackrát vyhlásil, že ide o oslavu „maďarskej štátnosti“, čo bola vážna chyba, pretože maďarská štátnosť vznikla takmer na deň presne vtedy, keď aj československá, totiž až v roku 1918, a práve táto maďarská štátnosť je pre Slovensko vítaná, lebo nech by sa oslavovala hoci aj na slovenskom území, znamená to rešpektovanie výsledkov prvej aj druhej svetovej vojny. Slovenská štát-

nosť nadväzuje na československú štátnosť. Práve preto mal premiér (ale podobne ako on, hovoril opakovane o maďarskej štátnosti aj slovenský minister zahraničných vecí Miroslav Lajčák) zdôrazniť, že ide nie o oslavu maďarskej, ale o oslavu „uhorskej štátnosti“, a to je podstatný rozdiel. Svätošťefanská myšlienka sa totiž stávala postupne myšlienkou reprezentujúcou štátnu a územnú celistvosť Uhorska. Takéto vnímanie tohto pojmu zosilnelo najmä po roku 1918, respektíve po podpísaní Trianonskej mierovej zmluvy 4. júna 1920, keď sa od bývalého Uhorska (nie Maďarska) oddelili dve tretiny územia. Nie náhodou sa po Viedenskej arbitráži a okupácii južného Slovenska horthyovcami (ktoré aj dnes Maďari nazývajú eufemisticky znovupripojením, alebo dokonca oslobodením (!) spod českej nadvlády) usporiadalo na tomto území turné za účasti najvyšších vládnych špičiek, pri ktorom so sebou vozili ako stelesnenie tejto myšlienky relikviu – pravicu sv. Štefana. Jednou zo zastávok bolo vtedy aj Komárno. Toto bolo potrebné na slovenskej strane najviac zdôrazniť, ale práve tento argument použitý nebol, a to bola zo slovenskej strany najvážnejšia chyba. Bolo by veľmi potrebné, aby si to slovenská strana uvedomila, pretože podobné pokusy sa s veľkou pravdepodobnosťou budú opakovať. Vychádzam tu nielen z vyjadrení maďarskej strany, že ich prezident dostal „zaucho“ a slovenská strana by sa mala ospravedlniť, ale aj z konštatovania ministra Lajčáka, že ho šokuje nedostatok sebareflexie na maďarskej strane.

Pre pozorovateľa zvonka bolo zábavné sledovať, ako sa obe strany dohadujú o tom, či bola návšteva maďarského prezidenta ohlásená dva mesiace vopred, alebo len týždeň, či stačí ústne oznámenie, alebo sa vždy vyžaduje aj písomný akt a takisto či je podstatný stanovený dátum 21. augusta. V hociakom iný deň by to bola bývala totiž tiež len oslava uhorskej štátnosti namierená proti štátnosti slovenskej a slovenský prezident by celkom určite zase pozvaný nebol.

Zo slovenskej strany vnímam ako po minutie vážneho argumentu tiež to, že nepoukázala na to, čo sa stalo 20. augusta

v Budapešti, veď aj to by bolo totiž stačilo na vážny diplomatický protest Bratislavy, alebo aj na odopretie prezidentovej cesty do Komárna. V tento deň, keď Maďari majú sviatok sv. Štefana, sa totiž na Námestí hrdinov v Budapešti uskutočnila prisaha nových vojakov maďarských ozbrojených síl, na ktorej sa prirodzene zúčastnil aj prezident Sólyom a predniesol tam aj prejav. V ňom okrem iného povedal s nezakrytým cílením na Slovensko, že sa tu trestajú Maďari za používanie maďarčiny a že maďarskú (uhorskú) štátnu myšlienku majú právo oslavovať nielen v Maďarsku, ale v celej Karpatskej kotline a na celom svete. To, že Maďari sú na Slovensku trestaní za to, že hovoria po maďarsky, je nepravda, ku ktorej by sa nemal uchýľovať nikto, a najmenej prezident, zvlášť, keď to bolo len jeden deň pred jeho plánovanou návštevou, okolo ktorej už beztoho prebiehala turbulentná komunikácia s príslušnými najvyššími miestami Slovenskej republiky.

Uvedené Sólyomove slová, ale aj jeho podobné aktivity nasmerované v minulosti aj proti Rumunsku a Srbsku, totiž vážne sponchybujú argumenty o jeho „súkromných“ návštevách. Zatiaľ sa prezident vyhol „súkromnej“ návšteve Burgenlandu, čo je však iste len otázka taktiky, pretože svätoštepanská myšlienka sa vzťahuje aj na túto časť Rakúska, na čo rakúske médiá v súvislosti s informovaním o udalostiach v Komárne aj upozornili.

Je nepochybné, že táto eskalácia napätia a opakované pokusy maďarskej strany pod rôznymi zámenkami difamovať aj na medzinárodnej scéne Slovensko, neprospeje ani jednej strane. Tak isto to bude mať za následok v zahraničnej oblasti užšiu spoluprácu a koordináciu postupu slovenskej strany najmä s Rumunskom a Srbskom, prípadne aj ďalšími krajinami, ktoré v poslednom čase taktiež pociťujú čudné a aj podozrivé aktivity Budapešti súvisiace s jej ponímaním jednoty Karpatskej kotliny, ktorá sa vydáva len za údajne geografický pojem. Nemyslím tým len pomerne známe Fórum poslancov Karpatskej kotliny organizované maďarským parlamentom, ale najmä KMAT – Radu maďarskej autonómie Karpatskej kotliny vedenú biskupom a europoslancom László Tőkésom. Ale na čo by nejaký zemepisný pojem potreboval politickú autonómiu? Veľa naznačia aj akcie plánované na začiatok septembra v Sedmohradsku, kde sa majú konať dve zhromaždenia Maďarov požadujúce autonómiu. Po udalostiach na Slovensku sa stredobodom pozornosti stane Rumunsko a bude iste veľmi zaujímavé a aj poučné, ako sa s touto záležitosťou vyrovná Bukurešť.

Bratislava

Ferdinand Vrábel

se venuje dejinám I. ČSR a problematice národnostných vzťahů.

FVrabel@seznam.cz

Jak bude, Visegrád volit v časech krize

Martin Ehl

V posledních letech rozhodovala ve střední Evropě v čase ekonomického růstu volby hlavně ideologie. V nadcházející vlně voleb v Česku, Slovensku, Polsku a Maďarsku rozhodne ekonomika a krize.

Když v dubnu letošního roku čtyři agentury pro výzkum veřejného mínění dělaly průzkum ve státech visegrádské čtyřky, vypadalo to, že největší strach z dopadů krize mají Maďari, jejichž dvě třetiny už tehdy tvrdily, že cítí dopady globální ekonomické krize. Největšími optimisty byli naopak Poláci, kde jen necelá čtvrtina tvrdila, že nějak pociťuje dopady krize. Poláci také ze všech čtyř zemí mají největší naději, že jejich letošní růst HDP bude „kladná nula“, tedy, že se nepropadnou tak jako třeba Maďari, jimž hrozí ze čtyř zemí největší propad – možná až o sedm procent.

Veškeré predikce ekonomického vývoje jsou nyní sice postavené hodně na teoriích, které platí jen krátkou dobu, ale panuje všeobecná shoda, že krize v Evropě bude vrcholit ve chvílích, kdy se čtyři visegrádské země budou připravovat na důležité volby (v Polsku prezidentské, v Maďarsku a Slovensku parlamentní, v Česku se bude sestavovat vládní koalice vzešlá z voleb do Poslanecké sněmovny).

Trocha klidu před bouří

Téma boje proti krizi dominuje a hlavně bude jednoznačně dominovat politickému životu všech čtyř zemí.

V Maďarsku už je možné na totálním propadu popularity de facto vládnoucích socialistů (na cca patnáct procent) vidět, koho Maďaři viní za situaci, která v zemi nastala vlivem globální krize a vlivem dlouhodobého domácího zadlužování. Doba od dubnového nástupu vlády úřednického premiéra Gordona Bajnaie (kabinet má podporu socialistů a liberálů) do voleb, jež budou pravděpodobně někdy v květnu příštího roku, je svého druhu dobou určitého uklidnění politické scény, kdy se politické strany budou připravovat na volby, a zároveň se v ekonomice

podarilo díky zahraniční půjčce zabránit nejhoršímu (státnímu bankrotu). Rozpočet musí být plněn podle dohody se zahraničními věřiteli (takže strany nebudou moci jako v minulosti slibovat nemožné rozhozování), ale zároveň se zastavila reformní opatření, která měla v dlouhodobém horizontu vést k úsporám a restrukturalizaci. Bajnaiova daňová opatření (snížení sociálních odvodů a zdanění lidí s nejnižšími příjmy) jsou krátkodobá protikrizová opatření, nikoli systematické změny. Politika tak jasně dominovala nad ekonomikou, prosadit vážnější privatizace, změny v sociálním a zdravotním pojištění, nebo škrtů ve státní správě je pro udržovací vládu, která má umožnit socialistům se znovu trochu nadechnout, nemožné.

V Polsku, které se pyšnilo rychlým růstem a opravdu hlubokým oddělením politiky a ekonomiky, patrným zejména během dvou let konzervativních vlád strany Právo a spravedlnost, se v letních měsících vedla debata, zda kvůli rostoucímu rozpočtovému deficitu bude nutné zvednout daně. Návrhy na urychlenou privatizaci řady státních podniků a různé druhy škrtů svědčí o tom, že politika má také navrch, protože premiér Donald Tusk se chce (i když to zatím oficiálně nedeclaroval) ucházet příští rok o post prezidenta a jeho

strana, Občanská platforma, chce tomuto cíli podřídit i hospodářskou politiku. Polsko nevyužilo let hojnosti k reformě státních financí, proto bude zejména rok 2010 pro polský stát a ekonomiku poměrně náročný. Zatím populární Tusk tak nemusí mít své vítězství v příštím roce jisté, v létě ho v simulovaném hlasování listu Gazeta Wyborcza porazila manželka levicového exprezidenta Jolanta Kwaśniewská.

Otazník visí nad tím, kam se bude ubírat slovenská politická scéna i ekonomika. Prognózy jí letos předpovídají propad

HDP, možná až o pět procent, a příští rok opět růst, možná až o tři procenta. Hlavní otázka, podobně jako v Polsku, zní: Co to udělá s nezaměstnaností a jak se to promítne do sporů uvnitř nesourodé vládní koalice, která je účelovým spojenectvím? V něm premiér Robert Fico mistrně kočuruje Vladimíra Mečiara a Jána Slotu, kteří oba mají na setrvání u moci zájem, ale otázka je, zda

se tak stane i po volbách. Ficův Směr-sociální demokracie totiž v průzkumech pravidelně atakuje rekordní hranice podpory až čtyřicet procent a za jistých okolností – pokud by si připsal třeba právě ekonomický růst a snížení nezaměstnanosti na svůj účet – by mohl ve volbách uspět. V červenci se Směr blížil v průzkumu agentury Median hranici padesáti procent s deklarovanou podporou 47,8 procenta. Pokud by Fico zvládal management krize a na jaře by se opět rozběhl vývoz, mohla by se země poprvé dočkat jednobarevné vlády, i když slovenská ústava výslovně hovoří o sestavování koaličních vlád.

Ale v době krize těžko předpovídat. Poučením pro Fica určitě bude vývoj v Česku, kde během léta klesá podpora sociálních demokratů a kde se rozjela poměrně ostrá kampaň, která – alespoň soudě podle stavu do počátku srpna, kdy vzniká tento článek – s tématy souvisejícími s ekonomickou krizí a jejím řešením

příliš neoperuje: politické strany jako by se toto téma bály uchopit a nastínit nějaká vážná řešení, respektive použít je jako téma vůči soupeřům v kampani: každá nová vláda totiž bude v ošemetné situaci, kdy bude muset škrtat, aby se zadlužení nestalo dlouhodobě kritickou zátěží.

To je do jisté míry srovnatelné například se situací v Maďarsku, kde je rozdíl v průzkumech mezi vládními socialisty a liberály (ti se možná nedostanou do parlamentu vůbec) a opozičním pravicovým Fideszem (přes 40 procent) takový, že opozice vůbec nepovažuje za nutné předkládat voličům nějaký ekonomický program vyjma tvrdé a neustávající kritiky vlády současné a hlavně předchozího kabinetu premiéra Ference Gyurcsánye, jenž se přece jen o nějaké reformy (zdravotního pojištění, školné) pokusil.

Nacionalismus místo reform

Ekonomická situace čtyř zemí je ve finanční krizi různá. Polsko a Česko jsou ve skupině relativně zdravých ekonomik, Maďarsko patří s Lotyšskem k největším problémům a Slovensko je někde mezi. Přístup politiků je ale vlivem nadcházejících voleb k ekonomické situaci podobný: raději nic konkrétního neslibovat, nepředkládat návrhy řešení, ale spíš pružně reagovat na vzniklou situaci, sanovat vznikající díry v rozpočtu z různých zdrojů, které jsou právě k dispozici (zahraniční půjčky, rychlá privatizace), a doufat, že si volič nevšimne toho, že strany nenabízejí konkrétní a realistická řešení krizové situace, která je, pravda, obecně těžko předvídatelná.

Místo toho se lze nadít, že v jednotlivých zemích krize vyvolá některá zástupná témata, která budou ventilovat politickou poptávku po závažných tématech, ale která nepůjdou k podstatě věci: navržení hospodářské politiky, jež by řešila dopady krize. V Maďarsku může takové zástupné téma mít podobu růstu nacionalismu v podobě (v zásadě fyzických) útoků na Romy nebo (spíš slovních) útoků na Slováky. Na Slovensku to může být zrcadlové vyvolání protimaďarských vášní nebo ideologický útok vlády vůči pravici, jejíž reformy z let 1998 až 2006 pomáhají Slo-

Voliči visehradských zemí nebudou tentokrát hlasovat podle ideologie, ale podle peněženky – a strany se kvůli nepředvídatelnosti dopadů krize zatím ekonomickým tématům spíše vyhýbají.

vensku překonávat globální krizi relativně lépe než třeba právě Maďarsku. V Polsku se může boj o řešení krize personifikovat do prezidentského souboje mezi liberálem Tuskem, konzervativcem Lechem Kaczyńským a někým třetím, koho vygeneruje levice (Jolanta Kwaśniewská rezolutně politické angažmá odmítá). Pokud se bude ekonomická krize v Polsku prohlubovat, může se ukázat, že zatím vysoká důvěra v Tuskovu Občanskou platformu ze strany byznysu i voličů je postavena na vodě, nikoli na faktech a programu, který by Občanská platforma nabízela. Nejistotě liberálů nasvědčuje jednak to, že příliš snadno a rychle po vítězství v roce 2007 opustili svůj hlavní programový pilíř – rovnou daň, a také slábnoucí pozice ministra financí Jacka Rostowského a neustálé rozmíšky uvnitř kabinetu o způsob zvládnutí krize: vláda vysílá protichůdné signály místo toho, aby v čase krize působila navenek jednotně.

Česko zvolilo svého druhu maďarskou cestu jakéhosi klidu před bouří, což ale může způsobit, že neřešení problémů spojených s prohlubujícím se schodkem může Českou republiku posunout ze skupiny premiantů mezi průšviháře. Nejasnost toho, kdo a jak bude moci sestavit vládu a zda se to vůbec povede, může období nejistoty a zásadních rozhodnutí ještě značně prodloužit.

Jak ukázaly krajské volby v Česku na podzim 2008 nebo polské parlamentní volby v roce 2007, rozhodujícím faktorem pro vítězství

byla ideologie: jak se kdo postavil k reformám (zdravotnické poplatky v Česku, úrava z reformy na Slovensku), k otázkám politiky a morálky (Polsko a volba proevropských liberálů). V nadcházejících volbách ale voliči s prohlubujícími se dopady globální krize budou od vítězů očekávat nikoli laciné sliby, ale řešení konkrétní situace, poklesu ekonomického růstu, pracovních míst. U maďarského konzervativního Fideszu či u slovenského Směru (potenciální vítězové) je ale těžké určit, jaký ekonomický program budou prosazovat: zatím s řešením krizových situací nepřicházejí a v případě Fideszu jen kritizují. Ideologické postoje jsou polarizované ve všech čtyřech zemích (v Polsku nikoli pravolevé, ale liberálové vs. konzervativci), s blízcími se termíny voleb se bude tato polarizace prohlubovat. Ale určujícími tématy pro (ne)spokojenost voličů bude úbytek pracovních míst, snižování platů nebo sociálních výdajů, tedy ekonomické otázky související s dopady globální krize. Voliči visegrádkých zemí nebudou tentokrát hlasovat podle ideologie, ale podle peněženky – a strany se kvůli nepředvídatelnosti dopadů krize zatím ekonomickým tématům spíše vyhýbají. Každá rada je tady totiž drahá a vydrží jen krátkou dobu.

Martin Ehl je

novinářem

Hospodářských novin

a přednáší na Metropolitní univerzitě v Praze.

martin.ehl@economia.cz

Rodina Néhrú-Gándhí

Příběh politické dynastie, prozatím o čtyřech dějstvích

Síla a prokletí jména. Tak lze charakterizovat dědictví, které svým potomkům zanechali dva nejvýznamnější političtí vůdci nezávislé Indie, Džaváharlál Néhrú a jeho dcera Indira Gándhiová. Dramatické životní příběhy „první indické rodiny“, se všemi triumfy i pády, se podobají legendám a jsou nerozlučně spojeny s osudy celé země. Zvučné jméno ovšem zákonitě přitahuje pozornost a na jeho nositele klade mimořádné nároky, jimž není snadné vyhovět. Být Gándhí totiž znamená patřit všem – v kontextu miliardové Indie představa značně děsivá.

Kořeny výjimečného postavení rodiny Néhrú sahají do posledních desetiletí 19. století, kdy její ctihodný patriarcha Mótílál přesídlil z rodného Kašmíru do severoindického Iláhábádu a zahájil zde úspěšnou právní praxi. Coby sárasvatský bráhmaň nacházející se na nejvyšších příčkách kastovní struktury indické společnosti patřil k první generaci Indů,

kterým se dostalo prozápadně orientovaného vzdělání, ale kteří neváhali využít této osobní výhody pro všeobecný prospěch. Indický národní kongres, politická strana ustavená za podpory Britů v roce 1885, jejímž původním cílem bylo zajistit vzdělaným Indům větší podíl na správě země, se s příchodem této generace a po návratu Móhandáse Karamčanda Gándhího z úspěš-

né jihoafrické mise v roce 1915 proměnil z bezzubého elitářského spolku v moderní, funkční organizaci reprezentující zájmy nedozírných mas indického obyvatelstva, jež byly v ostrém protikladu s potřebami koloniální velmoci. Britská neústupnost při jednání a konzervativní způsoby prováděné imperiální politiky názory představitelů Kongresu radikalizovaly a od druhé dekady 20. století je vedly až k otevřenému boji za svobodu.

Velký muž na schůzce s osudem

Motílálův syn Džaváharlál vyrostl v prostředí, které mělo pramálo společného s kulturním světem Indie. Na konci 19. století, kdy slunce nad britským impériem nezapadalo ještě ani v těch nejbujnějších představách, se rodiny bohatých, úspěšných Indů zcela přizpůsobily britskému životnímu stylu, jehož nezbytnou součástí bylo i anglikanizované vzdělání. Budoucí první ministerský předseda nezávislé Indie je dokončil v Londýně a po vzoru svého otce poté několik let působil jako právník. Angažovanost ve věcech veřejných byla jen dalším logickým krokem, který se v době prosycené národním uvědoměním od syna významného vlastence de facto předpokládal. Brzy po svém vstupu do politiky v roce 1919 se Džaváharlál stal spirituálním žákem, chráněncem a posléze i nástupcem Gándhího, jenž v talentovaném mladíkovi bystře rozpoznal vrozené schopnosti budoucího vůdce a v roce 1928 se i výrazně zasadil o jeho zvolení do čela Kongresu.

Gándhího formativní působení na celou generaci prvních indických politiků v sobě ukrývá nespočet paradoxů. Jeho idealistické, konzervativní a náboženským přesvědčením ovlivněné představy o podobě nezávislé Indie stály v přímém kontrastu s názory pragmaticky uvažující-

ho Néhrúa. Vize moderní, sekulární a industriálně orientované země ovšem nakonec musela zvítězit. Když Néhrú 15. srpna roku 1947 ve své slavné inaugurační řeči, nazvané Schůzka s osudem, zvěstoval zrození nového státu, jemuž skeptičtí západní politici nedávali příliš šanci na úspěch, protože pokus implementovat principy evropské demokracie do politicky i ekonomicky nevyzrálého asijského prostředí považovali za předem ztracený, Mahátma Gándhí, skutečný otec velkého národa, truchlil nad definitivním rozpadem všeho, o co po tři desetiletí usiloval. Z trossek snů o sjednocené zemi, která by sahala od delty Brahmaputry na východě až po hranice s Íránem na západě a v níž by

ve shodě a míru žili příslušníci hned několika náboženských obcí, povstaly dva suverénní státy, multireligiozni, a proto sekulární Indie a muslimský Pákistán.

I přes kumulující se vnitropolitické a hospodářské problémy, s nimiž se mladá země v průběhu 50. let potýkala, neztratila vládnoucí strana Kongresu mezi indickým obyvatelstvem na oblibě.

Néhrúa, jejího nezpochybnitelného vůdce a podle mnoha vyjádření jediného skutečně sekulárně smýšlejícího demokrata mezi indickými politiky, obklopovala až do konce života v roce 1964 aura nedotknutelnosti. Byl to on, kdo svou osobní přítomností chladil rozpálené hlavy a tlumil náboženské vášně, když se s železnou pravidelností rozhořely v násilné střety mezi hinduisty a muslimy. On byl hybným motorem industriální revoluce, která měla ze zaostalé země vesnic učinit moderní průmyslový stát, hospodářsky soběstačný a svými továrnami a gigantickými vodními přehradami, jež v jeho pojetí představovaly moderní chrámy Indie, schopný udržet krok s vývojem v poválečném světě. Byť v ekonomickém smýšlení výrazně ovlivněný socialismem a ve třicátých letech stále ještě nekritický obdivovatel So-

větského svazu, odmítal se Néhrú přiklonit k existujícím politickým blokům, rozdělujícím svět na Východ a Západ. Na mezinárodní scéně proto vystupoval jako apoštol neutrality, odpůrce jaderného zbrojení a hlasatel pacifismu. Ve snaze udržovat přátelské vztahy s nejbližšími sousedy uznala Indie jako jedna z prvních zemí světa existenci Čínské lidové republiky a Néhrú sám se vytrvale zasazoval též o její členství v Organizaci spojených národů. Zrada vložené důvěry, která se vyjevila jako naivní, když čínská vojska v roce 1962 nečekaně obsadila několik strategických cest ve vysokých horách indického Kašmíru a na severovýchodních hranicích během pár dnů rozdrtila nepřipravenou indickou armádu, nakonec Néhrúovi zlomila srdce.

Indira je Indie... a Vdova

Néhrúova jediná dcera Indira si v dětství svého otce příliš neužila. Nekonečné schůzky Kongresu, náročná role Gándhího oddaného učedníka a pravidelné pobyty v britských věznicích mu zkrátka nedovolaly věnovat čas rodinnému životu. Indira tedy vyrůstala v relativním osamění, po boku své nervově labilní matky, jejíž zdravotní stav se od počátku 30. let povážlivě zhoršoval a která nakonec po dlouhém zápasu podlehl tuberkulóze. Cestu k otci si Indira musela hledat skrze dlouhé dopisy, jež si spolu vyměňovali především v době jejího studijního pobytu v Oxfordu. Po návratu do Indie v roce 1942 se okamžitě zapojila do boje za nezávislost a aktivní účast v masovém protibritském hnutí *Opusťte Indii* jí, podobně jako jejímu otci, přinesla uvěznění. Ještě předtím však navzdory Néhrúovým námitkám, který nesouhlasil s mezináboženským sňatkem, stihla uzavřít manželství s mladým pářským vlastencem Férozem Gándhím (nemá žádnou rodovou spojitost s Móhandásem Gándhím, v Gudžarátu, odkud oba muži pocházeli, se jedná o zcela běžné příjmení). Štěstí jejich manželství, třebaže na indické poměry netradičně vzniklého z lásky, však nemělo dlouhé trvání a brzy po narození dvou synů, Rádžíva a Saňdžaje, se oba partneři navzájem odcizili. Indira pak celá 50. léta strávila ve stínu svého obdivovaného otce,

Politický mandát Kongresu byl ještě posílen v posledních, 15. všeobecných volbách, které Indie na přelomu letošního dubna a května právem oslavila jako největší svátek světové demokracie.

pomáhala mu řídit složitou politickou i společenskou agendu související s postavením indického premiéra a při oficiálních příležitostech nejrůzněji vystupovala jako jeho doprovod.

Néhrú, zapřísáhlý odpůrce nepotismu a politických dynastií, se vždy stavěl proti přímému angažmá své dcery v politice. Hluboká vnitrostranická krize, která Kongres zachvátila s jeho odchodem a ještě více po předčasně smrti jeho nástupce Lála Bahádura Šástriho, však Indiru v roce 1966 nečekaně vynesla do křesla ministerské předsedkyně. Ostřílení straniční matadoři, až příliš zaujatí frakčními rozpory, které posléze vedly k rozkladu Kongresu, mylně předpokládali, že se stane poslušnou a snadno ovladatelnou loutkou v jejich rukou. O to větší bylo všeobecné překvapení, když se Indira ukázala jako rozhodná a cílevědomá politička, schopná vyhrávat volby, podnikat radikální ekonomické i hospodářské reformy, a především obsazovat své věrné stoupence do klíčových pozic. Přesvědčivé vítězství ve válce s Pákistánem v roce 1971 a první úspěšně provedený jaderný test o tři roky později, díky němuž „zaostala“ Indie takřka ze dne na den vstoupila do elitního klubu atomových velmocí, její výjimečné postavení korunovaly. Vágní a snadno prostupná hranice mezi mytickým a reálným, která je zřejmě charakteristickým rysem indické duše, zapříčinila dokonce jistou formu jejího zbožštění, jak výmluvně dokládá oblíbený dobový slogan: *Indie je Indira a Indira je Indie*. Ale i skeptický Evropan se jen s obtížemi dokáže zbavit fascinace touto Železnou lady Asie.

Cesta na vrchol bývá zdlouhavější než pád do hlubin. V roce 1975 byla Indira shledána vinnou z podvodných praktik při všeobecných volbách z roku 1971, během nichž měla podle obžaloby nezákonně využívat státních struktur i finančních prostředků pro vlastní předvolební kampaň, a soud ji vyzval k rezignaci. Do masových protestů, které ochromily zemi, se v mžiku zapojili političtí rivalové, radikálně naladěni studenti, ale i prostí občané, dlouhodobě nespokojení s narůstající korupcí, která se po téměř třicetileté vládě jedné strany rozrostla do gigantických rozměrů a stala se nedílnou součástí každ-

Dynastie bude pokračovat: prezidentka Indického národního kongresu Sonia Gándhiová (vlevo) a její dcera Priyanka Vadera.

Stringer, Globe Media/Reuters

dodenního života. Odpověď Indiry byla rázná a znamenala tragický, byť dočasný konec báječného snu o smyslu demokracie v zemích postkoloniální Asie. Vyhlášení výjimečného stavu, během nějž byla na rok a půl omezena občanská práva, opoziční politici byli pozatýkáni a veškerá moc ve státě se přesunula do rukou ministerské předsedkyně a úzkého kroužku jejích přívrženců, dodnes představuje nejčernější okamžiky v dějinách nezávislé Indie. Všechno nasvědčovalo tomu, že se

největší světová demokracie pod vedením Vdovy, jak Indiru ve svém nepřekonaném opusu *Děti půlnoci* nazval Salman Rushdie, promění v další obří rozvojovou zemi s diktátorským režimem.

Volby, které Indira překvapivě vyhlásila v roce 1977, znamenaly pro Kongres zdrcující porážku, první v jeho předlouhé historii. Ztráta politického monopolu měla být ale pouze dočasná, protože opoziční strany, sjednocené jediným zájmem, totiž odstranit nenáviděnou pre-

miérku, nedokázaly najít společnou řeč, a tak se jejich nesourodá koalice po krátkém čase zákonitě rozpadla. Po předčasných volbách z roku 1980 se Indira ocitla zpět u moci. Oslabená krutými osobními útoky a ještě více tragickou ztrátou milovaného mladšího syna Saňdžaje, svého důvěrníka a klíčového rádce, stála teď před novými zkouškami, které již byly nad její síly. Rozhodný, a právě proto nesprávný přístup k řešení problému sikhského separatismu, jenž z Paňdžábu, nejbohatšího svazového státu, učinil v první polovině 80. let válečné kolbiště, ji nakonec stál život. Odpovědí na tanky, které v roce 1984 na její příkaz znesvětily posvátnou půdu Zlatého chrámu v Amritsaru, v němž se opevnili radikální sikhští bojovníci, se staly výstřely ze služebních zbraní jejích dvou sikhských bodyguardů. Po její smrti zachvátily hlavní město Dillí na plné tři dny vlny bezprecedentního násilí namířeného proti sikhské komunitě, na němž se podíleli i čelní představitelé Kongresu. Na Néhrúově straně, pyšníci se svým rovnostářským přístupem ke všem náboženským obcím, tak navždy uplo krvavé stigma.

Létající bratři

Dědicem rodinné tradice byl za Indiřina života určen její mladší syn Saňdžaj. Zjevné nedostatky formálního vzdělání se mu podařilo kompenzovat schopností využívat své mocné role korunního prince, a zejména pak obratným intrikářstvím. Třebaže nikdy nezastával žádnou oficiální státní ani stranickou funkci, výrazně se podílel na stavu indické politiky v krizových letech 1975–77. Především pod jeho vlivem přistoupila zatrpklá a do izolace zahnaná Indira k radikálnímu omezení principů parlamentní demokracie, Saňdžaj byl jejím našeptávačem při vypořádávání se s opozičními silami a po prohraných volbách v roce 1977 jí dokonce i radil ignorovat výsledek a pokračovat v diktátorské formě vlády. Tehdy ho ale neposlechla, hlas otce promlouvající k ní ze svědomí byl snad již silnější. Saňdžaj tragicky zahynul v roce 1980 při leteckém neštěstí v Dillí, když nezvládl řízení sportovního letounu a zřítíl se k zemi.

Jeho starší bratr Rádživ neprojevoval o politiku zájem. Studoval v anglické Cambridgi, kde se seznámil s Italkou Soniou Mainovou, která se posléze stala jeho ženou. V 70. letech pracoval jako civilní pilot letecké společnosti Indian Airlines, manželka Sonia mu povila dvě děti, Ráhula a Prijanku, a třebaže se mladá rodina usadila v Dillí, žila životem na honu vzdáleným starostem obyčejných Indů. Po smrti Saňdžaje se zdrcená Indira, podporovaná stranickými kádry, upnula na Rádživa, doufajíc, že vyslyší její prosby a zapojí se do aktivit Kongresu. Rádživ zprvu odmítal, a zejména Sonia byla jednoznačně proti. Nakonec svolil, byl zvolen členem parlamentu, a když Kongres ve volbách z roku 1984 zaznamenal nejpřesvědčivější vítězství od vzniku nezávislé Indie, způsobené nepochybně vlnou solidarity po zavraždění Indiry, Rádživ se stal nejmladším indickým premiérem.

Slibně rozjetý vlak nové politické generace, která se pokoušela modernizovat zastaralé státní struktury a doufala otevřít zemi zahraničním investorům, bohužel předčasně vykojil po korupčním Boforském skandálu, do nějž byla nepřímo zapletena i rodina Néhrú-Gándhí, a po nezvládnuté populistické kontroverzi tzv. případu Šáhbánó, kdy potřeba udržet si hlasy muslimských voličů převážila nad dodržováním občanských a lidských práv. Kongres opět ztrácel na popularitě a prohrál ve volbách. Rádživ nadále zastával funkci prezidenta strany, dokud se v roce 1991 během předvolebního mítinku v jihoindickém státu Tamilnádu nestal obětí sebevražedné atentátnice, náležející k separatistické organizaci Tygři osvobození Tamilského Ílamu (tj. severní části Srí Lanky). V komentářích indických novinářů padala tehdy vystrašená slova o prokletí, které se nad dynastií rozprostřelo.

Ještě jedna vdova, ale i její syn

Nešťastná Rádživova manželka Sonia zůstávala dlouhou dobu zcela hluchá k naléhání kongresových předáků, aby zaujala Rádživovo místo, a Kongres, nejstarší politická strana v Asii, procházel v 90. le-

tech nejhlubší krizí ve své historii. Teprve v roce 1997, když se po odchodu několika vysoce postavených stranických funkcionářů objevila bezprostřední hrozba rozpadu a pozvolného zániku Kongresu, Sonia svolila a zaujala místo prezidentky strany. Byla zvolena členkou parlamentu a na dalších pět let, kdy byla u moci Národní demokratická aliance pod vedením zkušeného veterána indické politiky Atala Biháriho Vádžpéjiho, se stala lídrem parlamentní opozice.

Výsledek voleb z roku 2004 musel být překvapením pro každého a nejvíce snad pro samotnou Soniu. Zdálo se, že Kongres pod jejím vedením chytil nový dech, protože volby přesvědčivě vyhrál a Italka Sonia byla rázem horkou kandidátkou na post indické premiérky. Tu se však ozvaly rozhořčené hlasy zatrpklých nacionalistů a šovinistů, protestujících proti eventualitě, aby v čele svobodné Indie stanula cizinka. Šťvavé celonárodní hysterii Sonia nakonec ustoupila, čímž si bezpochyby získala sympatie mnoha voličů, a v křesle premiéra ji zastoupil navýsost schopný Manmóhan Singh, uznávaný akademik a architekt radikálních reforem z první poloviny 90. let, díky nimž se indický trh konečně otevřel světu a byl nastartován ekonomický boom. Politický mandát Kongresu byl ještě posílen v posledních, 15. všeobecných volbách, které Indie na přelomu letošního dubna a května právem oslavila jako největší svátek světové demokracie. K tomuto volebnímu vítězství nemalou měrou přispěl devětatřicetiletý Ráhuľ Gándhí, syn Sonii a Rádživa, jehož optimistické usměvavé tváři nebylo v záplavě předvolebních billboardů možné uniknout. Protože plné dvě třetiny miliardové populace Indie tvoří dnes lidé mladší 35 let, zdá se být srozumitelné, že v upřímném pohledu mladého dědice prastaré dynastie hledají indiští voliči vše, po čem touží – úspěch, rozvoj, stabilitu, bezpečí a naději. Na to, zda se Ráhuľovi podaří proměnit naději ve skutečnost, si ovšem musíme počkat.

Zdeněk Štipl je indolog

a doktorand Ústavu jižní a centrální Asie
FF UK v Praze. zdenekstipl@gmail.com

Eritrea jako faktor nestability v Africkém rohu

Jan Záhořík

Eritrea je velmi mladou zemí na africké mapě a v 90. letech těsně po získání nezávislosti (referendem roku 1993) vzbuzovala určité naděje s ohledem k demokratizačním tendencím. Velmi záhy bylo očekávání nahrazeno zklamáním a slibně se rozvíjející partnerství Etiopie a Eritreje bylo vystřídáno ochlazením vztahů a vypuknutím nesmyslné války o polo-pouštní pohraniční území, které stálo tisíce životů na obou stranách a vyčerpalo ekonomiky obou zemí. Následující studie se bude zabývat mezinárodněpolitickým postavením Eritreje a její regionální roli zejména s ohledem na sousední Etiopii a Somálsko.

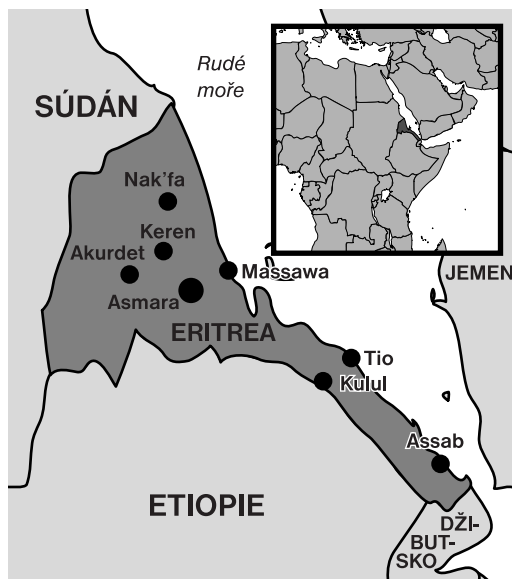
V souvislosti s cestou americké ministryně zahraničí po afrických zemích na počátku srpna letošního roku a jejím setkáním se somálským prezidentem Šejchem Šarifem Ahmedem v médiích proběhla bez povšimnutí zpráva o možné americké intervenci v Eritreji v případě pokračující podpory radikálních islamistických bojůvek v Mogadišu. Při bližším ohledání lze odhalit dlouhodobé destabilizační působení Asmary ve věcech vnitřních záležitostí sousedních zemí, zejména v Súdánu, Etiopii a nejnověji též Somálsku.

Eritrea se po etiopsko-eritrejské válce (1998–2000) a zvláště po 11. září 2001 ocitla v mezinárodní izolaci, která ji donutila hledat partnery na Arabském poloostrově, a roku 2003 se jí dostalo statusu pozorovatele v Lize arabských států. Ve snaze přilákat arabské investice prosazuje vláda Isaiase Afeworkiho arabštinu jako jeden z úředních jazyků, ačkoli procen-

Návštěva mezi diktátory: súdánský prezident Omar Hassan al-Bašír (vlevo) hostem eritrejské hlavy státu Isaiase Afeworkiho.

Ho New, Globe Media/Reuters

tuálně jsou mluvčí arabského jazyka zastoupeni jen minimálně. Komplikované vztahy se sousedními zeměmi mají i svou ekonomickou dimenzi, neboť po propuknutí zmíněné války uzavřela Eritrea své hranice s Etiopií, čímž ji zablokovala přístup k přístavům. Stabilizace a rozkvět Somalilandu však nahradil dříve používané obchodní trasy a Eritrea ztratila svůj ekonomický význam. Despotický režim Isaiase Afeworkiho, nápadně připomínající kimovskou dynastii v Severní Koreji, záměrně vyvolává napětí v regionu, aby odpoutal pozornost od vlastních vnitropolitických problémů. To by však bylo příliš málo, za současnou situací stojí zároveň letitý vztah mezi někdejšími spolubojovníky za osvobození Etiopie/Eritreje od hrůzovlády Mengistu Haile Mariama, Isaiase Afeworkiho a etiopského premiéra Melese Zenawiiho a nenaplněné ambice Eritreje hrát úlohu regionální mocnosti, což se projeví zejména po 11. září 2001.

Hrozba terorismu

Regionální strategií eritrejské vlády je podpora opozičních sil v sousedních zemích. Tento trend není ničím novým v Africkém rohu, neboť již v 80. letech docházelo mezi Etiopií a Somálskem či Etiopií a Súdánem k podpoře hnutí usilujících o svržení režimu sousední země. Dohodou mezi Etiopií a Somálskem z roku 1987 byla tato činnost ukončena, nicméně po nezdařeném demokratizačním vývoji v Etiopii a Eritreji z počátku 90. let se

finanční i logistická podpora hnutí a guerillových bojůvek na území sousedního státu stala jednou z praktik mezinárodní politiky v Africkém rohu. Eritrea a Súdán dokonce kvůli vzájemnému obviňování ze sponzorování „teroristických“ hnutí v polovině 90. let na čas zmrazily diplomatické vztahy, přitom to byl Súdán, který již od konce 50. let podporoval eritrejské osvobozené hnutí (ELM). Teritoriální spory narušily diplomatické spory i s Jemenem a Džibutskem.

V 90. letech se Eritrea skloňovala v souvislosti s působením teroristických skupin na jejím území. Existují určité domněnky, že někteří bojovníci Eritrejského islámského džihádu (EIJ) byli vycvičeni ve výcvikových táborech v severovýchodním Súdánu v době tamního působení Usámy bin Ládina (1991–1996). Po prvních útocích na Světové obchodní centrum v New Yorku (1993) byly údajně odhaleny vazby eritrejských islamistů na organizaci al-Káida, nicméně eritrejská vláda postupovala vůči těmto skupinám velmi tvrdě, neboť se jednalo zároveň o politickou opozici, která není v této zemi tolerována. Eritrejské islamistické skupiny tak v rámci svého boje proti vládě v Asmaře podnikaly sabotážní a teroristické akce na území Eritreje, jako bylo unesení a zavraždění belgických turistů v roce 1996. Po neúspěšném atentátu na Isaiase Afeworkiho v roce 1997 oznámila eritrejská vláda súdánskou Národní islámskou frontu (NIF) za iniciátora této akce. Súdán naopak obvinil Eritreu z podpory hnutí v jižním a severovýchodním Súdánu, bojujícím proti chartúmské vládě.

Vztahy s Etiopií

Zatímco Etiopie se od 90. let těšila přízni západních zemí, Eritrea vzhledem k masivnímu porušování lidských práv a rozsáhlé cenzuře nemohla tolik těžit z partnerství s bývalými spojenci. Přesto usilovala o zlep-

šení diplomatických vztahů se Spojenými státy zejména po 11. září. Ve Washingtonu byl tento krok nicméně vnímán s obezřetností, neboť řada afrických vlád rychle přispěchala s podporou USA v boji proti terorismu s vidinou podpory a legitimizace své vlády. Výběr Etiopie za stěžejního partnera USA v Africkém rohu nebyl náhodný. Eritrea byla i díky méně schopné diplomacii na Západě vnímána jako agresor ve válce z let 1998–2000. Prezidentu Afeworkimu nepomohla ani negativní kritika Organizace africké jednoty a OSN, které obviňoval (nutno podotknout, že oprávněně) z nedosta-

tečné podpory věci eritrejské nezávislosti v době císařství a diktatury.

Americké odmítnutí eritrejské nabídky k partnerství bylo logickým vyústěním chybných vnitropolitických a mezinárodněpolitických kroků vlády v Asmaře. Eritrejská vláda pak v narážce na Američany deklarovanou „osu zla“ přišla s termínem „osa agrese“, do které zařadila Súdán, Etiopii

V 90. letech patřila Asmara mezi výkladní skříně Afriky a mezi nejbezpečnější a nejčistší metropole třetího světa. Tento obrázek se v posledním desetiletí značně změnil a nespokojenost s vládou Isaiase Afeworkiho roste.

a Jemen. Etiopie kontrovala obviněním, že Eritrea podporuje některé skupiny, jež vláda v Addis Abebě označuje za teroristické (somálské a oromské osvobozené fronty). Určité opoziční hlasy v Etiopii však srovnávají obě vlády s tím, že obě pouze „před-

Zdroje

- AllAfrica.com
- Bruchhaus, E.-M., Sommer, M. M. Hot Spot Horn of Africa Revisited. Berlin, 2008.
- Kidane Mengisteab, Okbazghi Yohannes. Anatomy of an African Tragedy: Political, Economic and Post-Independence Eritrea. Trenton a Asmara, 2005.
- Pateman, Roy. Eritrea. Even the Stones are Burning. Trenton a Asmara, 1998.

stírají“ vzájemnou animozitu a odhodlanost k vojenskému řešení vzájemných rozporů jen proto, aby odvedly pozornost od silicí usurpace moci. Toto tvrzení by bylo možné brát vážně, pokud by nedošlo k etiopské intervenci v Somálsku a eritrejské podpoře Svazu islámských soudů a dalších bojujících skupin.

Somálsko: studená válka mezi Etiopií a Eritreou

Izolace Eritreje se nadále prohlubuje a spolu s ní i ekonomická krize. V 90. letech patřila Asmara mezi výkladní skříně Afriky a mezi nejbezpečnější a nejčistší metropole třetího světa. Tento obrázek se v posledním desetiletí značně změnil a nespokojenost s vládou Isaiase Afe-workiho roste. Spolu s tím se zintenzivňovala kritika Západu za hospodářský úpadek země, když eritrejský prezident prohlásil, že Západ využil problematiky lidských práv k zasahování do vnitřních záležitostí jeho státu, a zároveň obvinil Bushovu administrativu z pokusu umocnit svou „světovládu“. Zhoršující se vztahy se Spojenými státy, nedořešené vztahy s Etiopií a mezinárodní izolace jsou hlavními faktory, proč Eritrea poskytla podporu Svazu islámských soudů (UIC), kterému se podařilo v roce 2006 relativně stabilizovat část Somálska okolo hlavního města Mogadišu.

Zatímco Etiopie poskytla podporu přechodné vládě prezidenta Abdullahi Yusufa Ahmeda, Eritrea v rámci svého nepřátelství k Etiopii podpořila UIC. Logickým vyústěním zhoršující se situace v Somálsku, do které se nyní zapojily sousední státy, byla etiopská invaze podporovaná Washingtonem. Zatímco vstup etiopských vojsk lze vnímat jako součást Američany vedené globální „války proti teroru“, eritrejská iniciativa se řídila heslem „nepřítel mého nepřítele je můj přítel“. Krátké období relativní stability během vlády UIC bylo

vystřídáno návratem přechodné vlády do hlavního města a radikálním zhoršením ekonomické a bezpečnostní situace v Mogadišu. Spojené státy pohrozily Eritreji umístěním na seznam zemí podporujících terorismus, načež se v Asmaře v září 2007 konal kongres Svazu islámských soudů a dalších somálských opozičních sil, který zvolil nové vedení UIC. Když Etiopie vstoupila po boku USA do boje proti terorismu, neměla v rámci regionální politické logiky Eritrea jinou možnost než utvořit alianci s UIC.

Není terorismus jako terorismus

Mezinárodněpolitické postavení Eritreje, její izolace a eritrejsko-etioipská animozita přispěla k dvojnásobnému vnímání terorismu z hlediska Asmary. Zatímco organizace usilující o svržení eritrejské vlády jsou vnímány jako teroristické, ty bojující na její straně (zejména v Somálsku a proti Etiopii) jsou vnímány pozitivně jako hnutí bojující za osvobození své země od násilí, etiopského vlivu, korupce. Nepřekvapí proto, že vnitropolitická opozice v Eritreji je vnímána jako agent CIA a amerického imperialismu.

Eritrea je dnes nejen americkou administrativou považována za hlavní destabilizační faktor v Africkém rohu, který svou podporou opozičních či guerillových hnutí v sousedních zemích nepřispívá ke kýženému klidu v tomto strategickém regionu. Z hlediska objektivty je však nutné dodat, že Američany vedená válka proti terorismu nepřinesla mnoho úspěšných kroků pro stabilizaci Afrického rohu a americká politika vůči Etiopii a Eritreji je vnímána mnohdy rozporně.

Jan Záhořík je afrikanista, působí na FF ZČU v Plzni a FF UK v Praze. nvgogol@seznam.cz

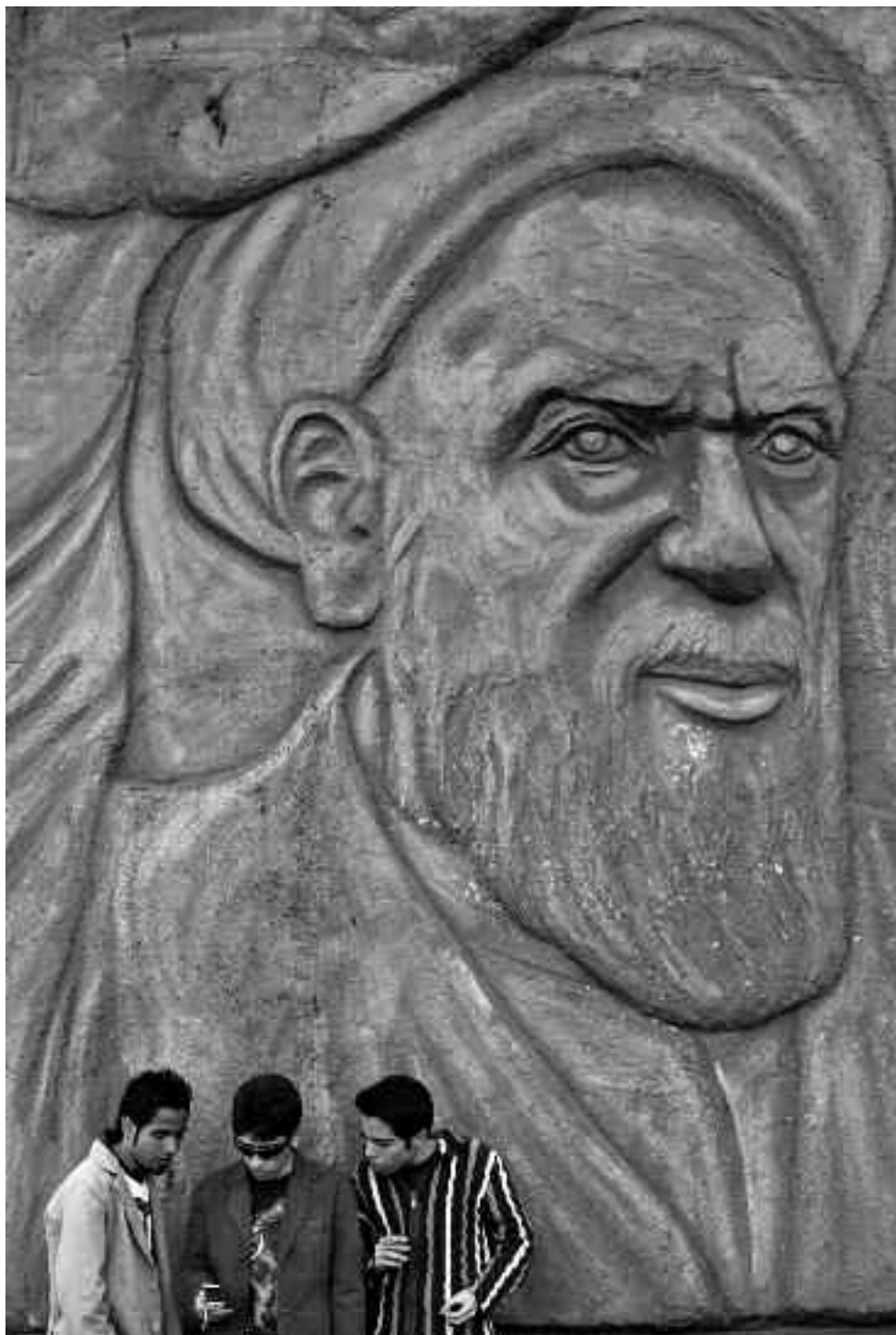
Třicet let islámského režimu v Íránu

Martina Ponížilová

V prosinci 1978 se konaly v Teheránu největší protivládní demonstrace, jaké tato metropole kdy zažila. Státisíce lidí demonstrovaly proti vládě šáha Muhammada Rezy Pahlavího. V červnu 2009 vyšly do ulic opět statisíce Íránců, kteří protestovali v ulicích hlavního města proti údajně zmanipulovaným výsledkům prezidentských voleb a požadovali přepočítání výsledků. Mezi děním v Íránu z letošního počátku léta a revoluční dobou konce 70. let lze najít jisté paralely: většínu demonstrantů v minulosti i dnes tvořili vzdělaní majetní obyvatelé Teheránu, studenti a zástupci střední třídy. Důležitější ovšem je, v čem se obě události liší, a tím jsou motivy demonstrování. Víru, že duchovní vůdce Ajatolláh Rúholláh Chomejní může zemi se zkorumpovanou autoritativní vládou proměnit prostřednictvím revoluce v lepší místo k životu, vystřídala snaha zlepšit samotný islámský režim nerevolučním způsobem, a to prostřednictvím umírněného prezidentského kandidáta Míry Hosejna Musáviho.

Co se za posledních třicet let v Íránu událo tak zásadního, že (někteří) Íránci dříve demonstrovající za svržení šáhova režimu a nadšení z nastolení islámské republi-

Třicet let od vítězství revoluce patří mladí lidé k největším kritikům poměrů v islámské republice.

Morteza Nikoubazl, Globe Media/Reuters

ky dnes protestují proti rozhodnutí těch, které tehdy vynesli k moci?

Široká koalice odpůrců šáhova režimu

Koncem 70. let vyvrcholilo rozhořčení občanů ze zkorumpované vlády šáha Muhammada Rezy Pahlaviho, z potlačování

opozice, neschopnosti zastavit ekonomický propad země a rostoucího vlivu Spojených států v zemi masivními protirežimními demonstracemi. Struktura demonstrantů byla pestrá – studenti, inteligenci, různá levicová či islamistická uskupení a obyvatelé ze středních vrstev časem doplnili i obchodníci či tovární dělníci.

Hlavní opěrnou silou boje proti monarchii Pahlavi se stala ší'a, přestože kromě islámské opozice, jež se těšila výrazné podpoře v celé iránské společnosti, o pád režimu usilovala i další protišáhovská uskupení. Mnohdy během demonstrací, jež šáh v září 1978 zakázal, došlo k zásahu ozbrojených sil, a to i v případě, že protestující lidé nebyli ozbrojeni. Zahynulo tak mnoho demonstrantů, což odpor k šáhovi ještě více vystupňovalo a byla požadována jeho bezodkladná rezignace. Dne 16. ledna 1979 odletěl nemocný šáh do Spojených států a do Íránu se již znovu nepodíval – 1. února se do země vrátil ajatolláh Chomejní, jenž šáha a jeho režim kritizoval již od 60. let.

Na konci března 1979 si obyvatelé Íránu definitivně zvolili změnu režimu – v referendu rozhodli 97 procenty hlasů pro nastolení systému založeného na koncepci islámské vlády rozpracované samotným Chomejním. Učení *velájat-e faqih* (vláda *faqih*a – znalce islámské právní vědy) bylo založeno na právu šari'a jako jediném legitimním zdroji práva, neboť byla odvozena přímo od Boha. Rozhodující moc ve státě byla od revoluce v rukou Nejvyššího vůdce revoluce a jiných náboženských vůdců, což bylo následně posvěceno i novou ústavou. Ta obsahovala také učení *velájat-e faqih* a na sekulární politiky delegovala jen omezené pravomoci. Ovšem v rámci establishmentu docházelo již od revoluce k vnitropolitickému soupeření o rozdělení moci. Chomejní postupně eliminoval osobnosti, jež dle něj představovaly potenciální ohrožení jeho vlastní moci – nejdříve zbavil funkce revolučního premiéra Šáhpúra Bachtijára, poté rezignoval nový předseda vlády Mehdi Bazargán a v úřadu dlouho nezůstal ani první iránský prezident Abú Hasan Bani Sadr (1980–1981), kterému Chomejní vyslovil nedůvěru.

Válka s Irákem umožnila iránské politické elitě ospravedlnit chyby režimu a konsolidovat moc ve svých rukou, a navíc zemi do jisté míry sjednotila, neboť oběti, jež museli obyvatelé přinést, posílily jejich občanské citění i pocit závazku vůči republice. Zároveň ale začali být Iránci značně rozladěni tím, že je konec konfliktu v nedohlednu a náklady na něj

stále stoupají, což oslabovalo náboženskou poslušnost a sebeobětování se veřejnosti, která se začala dožadovat určitých ekonomických a politických změn.

Moc režimu a vlastní autoritu Chomejní upevňoval i represemi (nejen) vůči opozici – po zakázání několika stran (například levicové *Fedá'iján-e chalq* a komunistické *Túde*) existovala v prvních po-revolučních letech fakticky jen jediná – Chomejního *Strana islámské republiky*. Nově vzniklý režim ještě nějakou dobu ohrožovala levicová islamistická organizace *Modžáhedín-e chalq*, ovšem koncem 80. let byli oponenti režimu nejslabší od revoluce, tudíž Chomejního pozici v zemi prakticky nic neohrožovalo.

Umírnění proti konzervativcům

Během 80. let se v rámci režimu vytvořily dva hlavní názorové póly – „umírněný“ (reformní) a „konzervativní“ (tradicionalistický, radikální), mezi nimiž dlouhodobě docházelo k debatám o tom, kam směřuje revoluce, a to jak v souvislosti s vnitropolitickými záležitostmi, tak i zahraniční politikou státu. Smrt ajatolláha Chomejního v roce 1989 měla za následek rozštěpení náboženské a politické elity země v důsledku zpochybňování role a autority koncepce *velájat-e faqih* části establishmentu. Chomejního nástupce ve funkci Nejvyššího vůdce konzervativní Sajjid Alí Chámene'i (od června 1989 dodnes; v letech 1981–1989 prezidentem) nedisponoval takovou náboženskou autoritou ani revolučním kreditem jako jeho předchůdce, a nebyl proto schopen zabránit tomu, aby tyto neshody umožnily modernistickým interpretacím islámu vydobýt si v politické sféře prostor pro prosazení svého názoru na politickou legitimitu. Ta by podle nich měla vycházet výhradně z vůle lidu, což bylo v rozporu s tím, co často opakovali konzervativní politici – že legitimita islámského režimu pochází od Boha a nic na tom nezmění ani fakt, že by jej občané přestali podporovat.

Prezident Alí Akbar Hášemi Rafsandžání (1989–1997) patřil do tzv. pragmatické frakce, jež tvořila most mezi umírněnými a konzervativními politiky. Prezident Rafsandžání

se na počátku svého prvního funkčního období musel potýkat především se špatnou ekonomickou situací v zemi po skončení války s Irákem. Bylo nutné přistoupit k rekonstrukci poničené země, což výrazně znemožňovala mezinárodní izolace, do níž se Írán dostal po únosu 52 zaměstnanců americké ambasády islámskými studenty v Teheránu v listopadu 1979. Přestože Rafsandžání přistoupil k provedení strukturálních úprav, situace v zemi se zhoršovala – došlo k inflaci a poklesu reálného příjmu. V následujících letech se ekonomika musela potýkat s bující korupcí, nedostatkem zahraničních investic, zvětšujícími se rozdíly mezi příjmy, nevhodným daňovým systémem a v 90. letech i poklesem výnosů z prodeje ropy. To mělo mimo jiné za následek mnohamilionovou nezaměstnanost a rozvíjení ilegálních ekonomických aktivit. Ve chvíli, kdy začali být občané při zajištění živobytí méně závislí na státu, ztrácely nad nimi státní orgány kontrolu, což spolu s dalšími porevolučními ekonomickými, společenskými a kulturními změnami umožnilo postupné vytváření a konsolidování občanské společnosti.

Během prvních dvaceti let své existence zrealizoval islámský režim mnoho modernizačních politik ve venkovských oblastech země – od výstavby infrastruktury, přes usnadnění získání základního vzdělání i pro nižší vrstvy obyvatelstva, po zlepšení přístupu k vyššímu vzdělání. Modernizace umožnila růst životní úrovně na íránském venkově a zmenšila tak propast mezi venkovem a městy.

K jistému posunu došlo i v postojích íránské veřejnosti, kde byly patrné liberálnější názory ve všech oblastech života, ať již šlo o rodinu, postavení žen ve společnosti, vzdělávání či zaměstnání. Docházelo také k částečnému ústupu náboženství ze společenského života jako důsledek na-

cionalistického a sekulárního chápání společnosti. Například univerzity se měly podle představy íránské politické elity stát místem rychlé islamizace, nakonec ovšem nucené islamizaci spíše odolávaly.

Také v 90. letech dominovalo íránské politice soupeření mezi reformisty/umírněnými a konzervativci. Většina debat v Íránu se točila kolem domácích témat jako liberaliza-

Byť jedním z hlavních hesel íránské islámské revoluce byla myšlenka suverenity lidu, v současnosti jsou svobody a rozhodnutí obyvatel ignorována a potlačována ve prospěch udržení moci v rukou konzervativní části politické elity.

ce politického systému, vláda zákona, islámské tradice a rozdílné interpretace ústavy z roku 1980. Rozčarování íránské společnosti z islámského režimu, ze zkorumpované vlády a zneužívání moci na všech úrovních vládních orgánů se odrazilo ve vysoké volební účasti (88 procent) v prezidentských volbách v květnu 1997, v nichž kandidoval umírněný politik Mohammad Chátamí. Rostoucí nesouhlas obyvatel

Íránu s vládnoucím režimem dopomohl Chátamímu k hladkému a drtivému vítězství, když získal téměř 70 procent hlasů, a díky tomu i silný mandát. Lidé – městská i venkovská populace, ženy, mládež i intelektuálové – tehdy volili především změnu v rámci islámského režimu a v Chátamím a jeho předvolebních slibech viděli možnost, jak ji dosáhnout.

Ženy a mládež hnacími silami modernizace

V porevolučním Íránu se ozývaly hlasy toužící po politické modernizaci prakticky v rámci celé populace. Hnacími motory modernizace politického systému byly ve značné míře ženy (prostřednictvím ženských časopisů) a mládež, které byla politická i kulturní islamizace vzdálená, naopak mladí lidé byli fascinováni západním stylem života a kulturou. Prezident Chátamí umožnil íránské občanské spo-

lečnosti, aby svou touhu po demokratizaci a transformaci politického systému mohla demonstrovat. A právě otevřeně kritiky ze strany širší veřejnosti po dvě desetiletí omezované ve svobodě projevu, která je stále více odhodlaná dát najevo svůj nesouhlas s činy vlády, se konzervativní duchovní a členové nevolených orgánů obávali nejvíce.

Souhlas s Chátamiho reformní politikou a touhu po změnách vyjádřili občané i ve volbách do místních zastupitelstev v únoru 1999 a v parlamentních volbách v únoru 2000, kdy reformisté získali většinu křesel v iránském *madžlesu*. Ale i přes parlamentní většinu a ovládnutí exekutivy byly politické reformy (ať již snahy o posílení vlády zákona či zlepšení transparentnosti fungování státních úřadů) mařeny orgány státu, jež stály mimo kontrolu reprezentativních institucí. Mezi takové patřil úřad Nejvyššího vůdce, Rada dohlížitelů, Rada expertů a Rada pro určování zájmů režimu, v nichž měli převahu konzervativci, kteří ani v nejmenším netoužili po systematických změnách v rámci politického systému.

Široké vrstvy obyvatel usilovaly o otevřenější a tolerantnější společnost, proto veřejnost podporovala snahy Chátamiho o založení občanských organizací a o ústup státu ze soukromých sfér života. Pokus o obnovu občanské společnosti fungující jako kontrola vlády a dalších státních orgánů a o podporu občanské angažovanosti, jež podle Chátamiho byly klíčové pro reformu politického systému a vymýcení korupce, ovšem selhal – a s každým krokem konzervativní části vlády mařícím reformní snahy klesala důvěryhodnost umírněných politiků a víra v to, že budou

schopni dosáhnout nějaké významnější změny.

Aby bylo vůbec možno uskutečnit reformní kroky, usiloval Chátami o přijetí návrhů o rozšíření pravomoci prezidenta a odstranění oprávnění vetovat kandidáty do parlamentu ze strany Rady dohlížitelů. Oba návrhy (a s nimi i další návrhy jako ty na zlepšení práv žen či zabezpečení svobody tisku) – byť odhlasovány v parlamentu – vetovala Rada dohlížitelů, instituce prověřující slučitelnost parlamentem přijatých zákonů s ústavou či islámským právem. Tento Chátamiho neúspěch učinil výhru konzervativců v následujících volbách do parlamentu v únoru 2004 předem rozhodnutou záležitostí, neboť poté, co bylo odmítnuto na 2500 umírněných kandidátů, ztratili reformisté v novém parlamentu 130 křesel (z celkového počtu 270 křesel). Tyto volby svou nízkou účastí (50,5 procenta oprávněných voličů) také jasně ukázaly ztrátu legitimacy režimu.

V době, kdy byl prezidentem reformátor Chátami a kdy byl vytvořen parlament ovládaný reformními poslanci, nečelila Íránská republika žádnému významnému vnějšímu ani vnitřnímu nebezpečí, proto se konzervativní část iránské politické scény cítila relativně bezpečně, a mohla proto tolerovat vládu reformního establishmentu. Tímto „vstřícným“ krokem navíc konzervativci zamýšleli obnovit legitimitu islámského režimu v očích iránské veřejnosti, jež po válce s Irákem a v první polovině devadesátých let značně upadala.

V letech 2001–2003 došlo k několika významným událostem, jež domácí i mezinárodní situaci Íránu zkomplikovaly. Pocit relativní bezpečnosti iránské politické elity se rozplynul poté, co USA zaútočily na Tálibán v Afghánistánu a zařadily Írán spolu s Irákem a Severní Koreou do tzv. osy zla. Následné přijetí principu preemptivního útoku vůči státům, které ohrožují bezpečnost a životní zájmy USA, invaze do Iráku v roce 2003 a závazek prezidenta George W. Bushe, že bude usilovat o demokratizaci zemí Blízkého východu, vyvolal v islámském režimu obavy z možného ohrožení. Pocit potřeby upevnit moc ve svých rukou vedl konzervativce k tomu, aby okamžitě ukončili jakékoli

demokratizační snahy prezidenta Chátamiho. To v iránském obyvatelstvu umocnilo pocity nedůvěry, pochybností a nezájmu vůči jakékoliv aktivní participaci na společenském a politickém dění v zemi.

S Ahmadínežadem přišly represe

S překvapivým zvolením konzervativního Mahmúda Ahmadínežada prezidentem v červnu 2005 nabral kurz domácí i zahraniční politiky iránského režimu agresivní směr. Vláda začala systematicky kontrolovat společnost a potlačovat její svobody, docházelo k prohlubování represí a náboženskému pronásledování. Do klíčových vládních postů byli dosazováni loajální politici, vláda přistoupila i k ostřejším zásahům proti nezávislým médiím. Intenzivní úsilí režimu o zamezení „nemorálního chování“, kdy byla ustavena nová omezující společenská opatření, podporovaly mravní hlídky v ulicích iránských měst dohlížející na případné „hříšníky“.

Koncem Ahmadínežadova funkčního období si Íránci začali uvědomovat, že prezident nesplnil prakticky žádný ze svých předvolebních slibů, ať již se jednalo o vymýcení korupce, či nastolení společenské a ekonomické spravedlnosti. Naopak jeho iniciativy v ekonomické oblasti se ukázaly být neefektivní, či dokonce kontraproduktivní. Proto se prezident čím dál více soustředil na odvedení pozornosti veřejnosti pryč od každodenních ekonomických problémů například směrem ke sporům s mezinárodním společenstvím o iránském nukleárním programu. Trpělivost obyvatel s těmito úskočnými manévry klesala a zároveň rostla nespokojenost občanů s prezidentovou neúčinnou provokací a řečením. To byl také důvod, proč se k prezidentským volbám koncem června letošního roku dostavilo na 85 procent oprávněných voličů a předvolební průzkumy jasně favorizovaly opozičního umírněného kandidáta Míru Ho-sejnu Musáviho.

Islámský režim za celých 30 let nenaplnil ideály, za něž lidé demonstrovali v ulicích iránských měst koncem 70. let. Být jedním z hlavních hesel iránské islámské

Zdroje:

- Axworthy, Michael (2007): Dějiny Íránu. Nakladatelství Lidové noviny: Praha
- Gombár, Eduard (2001): Dramatický půlměsíc: Sýrie, Libye a Írán v procesu transformace. Karolinum: Praha
- Middle East Report, Respekt, USA Today, The Nation, International Affairs, Australian Journal of International Affairs

revoluce byla myšlenka suverenity lidu, v současnosti jsou svobody a rozhodnutí obyvatel ignorována a potlačována ve prospěch udržení moci v rukou konzervativní části politické elity. Přestože Achmedínadžić prohlásil, že kritika je „právo pocházející od Boha“ a vláda musí kritickým hlasům naslouchat a akceptovat je, po vypuknutí největších demonstrací od dob islámské revoluce ke kritice společnosti přistoupil zcela jinak – (často krvavými) zásahy bezpečnostních složek proti demonstrantům, obsazením volebních centrál opozičních kandidátů či blokováním internetových sítí, aby bylo stoupencům opozice omezeno v dorozumívání. Masivní protesty z června a července 2009 ovšem ukazují, že občané Íránu jsou schopni a ochotni veřejně se za svá práva postavit stejně, jako to učinili před více než třemi desetiletími.

Martina Ponížilová

studuje navazující magisterský obor Mezinárodní vztahy na Západočeské univerzitě v Plzni.

Ponizilova.Martina
@seznam.cz

Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru

Mezi čtenáři Mezinárodní politiky nebude nejspíše sporu o tom, že období krvavých střetů lidstva postavených na podkladu mezietnických rozdílů zdaleka neskončilo. V řadě zemí, kde animozity potlačil tzv. „ledový koberec komunismu“, politické náboženství operující účinnou internacionalistickou propagandou, došlo s jeho pádem k vyhrěznutí starých sporů. Klasickými příklady jsou samotná „první země socialismu“ nebo posttitovská Jugoslávie. Sovětská, formálně všeobecná rovnost entit SSSR nepřežila svou představu. Nejsilnější hráč Balkánu byl zase ve skutečnosti jakousi „obrácenou pyramidou“

rozpadlo Československo zbavené po druhé světové válce nejproblematictějších mezietnických pnutí.

Brněnský sborník Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru také proto postihuje pozoruhodná témata, dotýkající se našeho prostoru, nebo v něm alespoň hojně medializovaná. Obdobně u nás v této souhrnné verzi nepracovaná. I proto je trochu podivné, že publikace mladých, (většinou) moravských autorů nezískala u odborné veřejnosti přispříliš pozornosti.

Kniha má očividnou, v podstatě nezakrývanou návaznost na obor bezpečnostních a strategických studií rozvíjený Masarykovou univerzitou. Mezi mladé učitelské zástupce studijního programu náleží právě pořadatelé práce a kniha vydaná pod hlavičkou místního think-tanku připomíná svým názvem konkrétní kurzy Fakulty sociálních studií MU. Jde vlastně o souhrn šesti případových studií. „Válku v Chorvatsku“ (Srdjan Prtina), „Etnický konflikt v Bosně a Hercegovině“ (Damir Kasum), „Kosovský konflikt“ (Martin Laryš), „Etnický konflikt o Náhorní Karabach“ (Tomáš Šmíd), „Etnický konflikt v Čečensku“ (Tomáš Šmíd, Emil Souleimanov a Eltay Dilbazi) a „Gruzínsko-abcházský etnický konflikt“ (Vakhtang Darchiashvili) uvozují editoři čistě teoretickou statí „Teorie etnického konfliktu“ (Vladimír Vadura).

Obsahově často úzce propojené materiály zkrátka a jednoduše představují sumář informací, což jako dosti dobře napsané skriptum, nad nímž se sešel tým

rozdílně zkušených autorů. Spolu s Tomášem Šmídem a Emilem Souleimanovem stál u zrodu díla též student magisterského stupně, u nějž se, přes nepochybnou pili i snahu postihnout kosovskou problematiku, projevují slabiny relativně menšího vhledu. Což působí na jednu stranu mrzutě, jelikož maličká západobalkánská „státnost“ Hašima Tačiho existuje teprve něco přes rok, pročez lze bohužel očekávat další, a nejen jihoevropské ozvy existence pochybné entity.

Geografické rozčlenění kapitol vždy založených na historickém exkurzu působí dosti logicky, je každopádně jenom jedním z možných řešení výkladu. Ze zcela aktuálního pohledu – a při troše fantazie – by bylo nesmírně zajímavé řazení, jež by zohledňovalo vazby mezi konflikty, například osamostatněním Kosova a odtržením dvojice pseudostátů Jižní Osetie a Abcházie od Tbilisi.

Vzájemné propojení myšlenek obskurní nezávislosti „omamně jedové“ Přístiny a separatistických kavkazských pospolitostí (jakož i nová aktivizace separatistů Podněstří, které v textu absentuje) vyplynulo nicméně teprve z následků rusko-gruzínských mikroválky.

Výběrem byl pochopitelně též samotný počet zkoumaných okruhů, jež jsou limitovány nevelkými možnostmi rozsahu publikace, a zde bychom určitě „dramaturgický“ nedostatek shledat mohli, neboť vzhledem k „nebezpečným bezpečnostním perspektivám“ nesmírně propleteného Balkánského poloostrova chybí charakteristika střetnutí mezi Albánci a Makedonci na území Makedonie (FYROM).

Řada z autorů kolektivní publikace není místního původu a občas to lze z některých formulací vycítit, ale křiklavá spojení „Šamil Basašev měl bojový křest...“ (s. 248) jsou vzácná. Sborník má sice také další nedostatky, obsahuje i některé věcné chyby, nicméně celková linie je určitě nosná a může posloužit netoliko politologům, posluchačům mezinárodních vztahů, evropských studií a studentům bezpečnostních studií čili „sekuritákům“, ale stejně tak novinářské obci, která občas velmi slušně tápe ve složitých otázkách etnických konfliktů.

Pavel Kopecký

Pavel Kopecký je politolog a přednáší na několika vysokých školách.

pavelkopecky@email.cz

Thukydides

Perikles omezil aeropag a ponechal mu moc soudní. Šlechtici z řeckého areopagu mi svou úpěnlivou snahou nechat si hlavu ve výšinách a nos nahoře, být přítom na straně lidu, připomínají český Ústavní soud. Jak bych asi našim Řekům popsal, co se tu teď děje? Začal bych u špinavého muže, ne u jeho pře.

V Řecku se nejvíce trestalo provinění vůči obci. Melčák se provinil vůči obci. Řekl, že chce stabilitu a byl spoluautorem nejméně stabilního času této země za celá desetiletí. Času, který z občanů tahá to horší. I Dalík je v tomto čase horším Dalíkem, z koupelen a skryší se tu ozývá STOP, OPONA. Melčák by u nás byl odsouzen k smrti. Kdyby po své chybě mlčel, asi by byl jen šfát. Po vystoupení před Ústavním soudem by možná byl upálen jako chrámoví lupiči či zakopán za živa jako provinilý vestálky.

Jak bych asi doma vysvětlil, že zdejší Ústavní soud se zaklíná bohy, ale bohy vypouští na výzvu muže špinavého po zvláštně místním způsobu? Kdyby vydával pornografii a dovolával se nejvyšších principů, obec by mohla demonstrovat, že i k němu se skloní. S Melčákem obec prohrává, ať rozhodne jakkoli. Nepřichází zdola, přesto s sebou nese všechna nebezpečí nevážného muže. Slovo nezařazený poslanec dotáhl do výše pomníku a rozryl při tom veřejné cesty.

Český Ústavní soud pravil: „Měla-li by se cesta přijímání ad hoc ústavních zákonů stát běžnou, Ústava se nikdy nezmění, protože to nebude potřeba. V takovém případě ji ovšem hrozí nebezpečí, že se rozejde s ústavní a politickou realitou – získá charakter ‚fasády‘.“ Politickou realitou tu je úpění po novém začátku a ekonomickou realitou blízkost státního bankrotu. Vzpomínám na dobu, kdy moc aeropagu byla vzpomínkou a zavládla svrchovanost lidu pod vedením jediného muže, Perikla. On, Perikles, mi slíbil, že Melčáka navštíví, až pan nezařazený poslanec upadne do bezvědomí a v jeho hlavě bude chvíli místo na velikost, ne její parodii.

Filip Tesař

Trocha unijního bezvěrectví by neškodila

Slováci a Maďari přitápějí pod kotlem a celá Evropská unie se tváří, že pod nadskakující pokličkou je normální záležitost. Vnitřní záležitost, záležitost dvoustranných vztahů a tak dále, ale rozhodně ne unijní záležitost, byť neformální. Doufejme, že to snad nikdy nebude záležitostí její společné bezpečnostní politiky. Hlavní součástí víry v podstatu Unie je přesvědčení, že členství v ní bourá staletá nepřátelství a mění je v přátelská objetí, takže se vytrvale věří a věří. Nebožtík Jörg Haider to tenkrát osudově projel, protože byl pro zbytek Unie prostě nácek. O jeho méně známých avantýrách z boje proti rakouským Slovincům ví málokdo a je otázkou, zda by se k rakouské vládoucí koalici stavěli ostatní zády, kdyby

u Haidera nešlo o náckovství, ale pouze snahu etnické segregace v korutanských školách a odstraňování dvojazyčných nápisů. Zákaz vyvolávat duchy Třetí říše je neoddelitelnou součástí víry v podstatu Unie: vždyť právě zkušenost s druhou světovou válkou vedla k objímání se politiků z obou stran Rýna. Z formálního hlediska nejsou bohužel ugrofinští a slovanští politici náckové už jaksi z principu a ani sympatie k Hlinkově gardě či Šipovým křížům se pro Brusel, Paříž, Berlín ani kohokoli jiného nerovnájí sympatiím k Waffen-SS. Možná se dočkáme reakce, až někde někdo unese prezidentova syna nebo kde už ta pomyslná hranice politického jednání leží, předem by však neškodilo trochu unijního bezvěrectví. Oni

obyvatelé střední Evropy a Balkánu do EU chtěli a chtějí nikoli kvůli zkušenosti s nacismem, nýbrž s komunismem a jeho snědeným krámem. S touto podstatou věci se spory se sousedy bohužel nijak nevylučují. Takže kdo se první ohradí a řekne, že něco se ve slušné společnosti nedělá? Že by někdo z Čechů, o tom pochybuji. Ti při vstupu počítali, kolik jim to hodí eur, a z Lisabonu je zajímalo hlavně, o kolik křesel přijdou, místo aby přemýšleli, co s těmi eury a křesly dělat.

Filip Tesař je výzkumným pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů v Praze.

tesar@iir.cz

O dobrém vládnutí (Ze starých letopisů)

Umírající vládce velké říše si nechal zavolat jediného ze svých synů. „Můj milý, nejsi tím nejchytřejším, nejsilnějším ani nejkrásnějším z mých dětí, ale jsi z nich nejpragmatičtější. Chtěl bych ti dnes předat to nejdůležitější poznání, abys jako příští vládce udržel svoji moc, aby se naše říše neocitla v rozvratu.“

„Ale otče, naši vychovatelé nás přece učili slavnou báseň Beowulf a všichni víme, že kdo si chce udržet moc, ten se musí umět dělit o kórist.“

„Dobře jsem vybral vychovatele. Ale to základní tajemství úspěšné vlády, milý synu, ti žádný učitel neřekne, to se předává jen mezi zvolenými.“

„Že by naši vychovatelé neznali všechny způsoby vládnutí, o tom pochybuji.“

„Nevyslovil jsem nic o tom, že něco neznají, formuloval jsem to jinak: že ti to žádný učitel neřekne. O tom se nemluví.“

Syn byl zmatený, a čekal, co mu jeho otec sdělí.

„Vždycky, v každé chvíli, musíš být schoopen označit svého nepřítele, i když si myslíš, že žádného nepřítele nemáš. Za každou cenu. Jedno, zda půjde o tvého druha nebo nejobodnějšího služebníka. Vikáře, cestáře či korníka. Dokonce i některý z tvých bratrů se může stát nepřítelem, pokud to bude nutné. Protože za všechny nezdary, pohromy a pohry vždycky může nějaký nepřítel. Bez nepřitele by totiž žádná říše nepřežila.“

Homo politicus historicus

<http://www.ceeol.com/index.aspx>

C.E.E.O.L. je budována od roku 1998 ve spolupráci Ost/Westeuropäisches Kultur- und Studienzentrum, Palais Jalta (Frankfurt am Main) a při něm založené společnosti QUESTA Soft.

Původně byly do plnotextové databáze shromažďovány periodika a knihy vydávané v zemích střední a východní Evropy. Později oslovila společnost QUESTA Soft i vydavatele z dalších zemí, kteří vydávají časopisy a knihy zaměřené na střední, východní a jihovýchodní Evropu. V současné době jsou do databáze zařazeny publikace vydávané ve třiceti zemích.

Databáze aktuálně umožňuje přístup ke 433 titulům periodik a digitalizovaných materiálů (téměř 84 500 článků, více než 870 000 stránek) z oblasti humanitních a společenských věd. Jednotlivé bibliografické záznamy článků obsahují překlad názvu do angličtiny a jsou doplněny předmetovým heslem, klíčovými slovy a/nebo resumé v angličtině. Plné texty jsou ve formátu PDF.

C.E.E.O.L. je budována jako elektronický archiv, ve kterém je přístup k plným textům zproplatněn.

Možnosti vyhledávání:

1. Pokročilé vyhledávání

- Formulář pro vyhledávání v záznamech (Search Meta-Data) je v angličtině. Vyhledávání je možné zadat v článcích nebo všech zdrojích a hledat dle jména autora (systém nabídne úplné jméno včetně diakritiky), klíčového slova, jazyka, předmětu, roku vydání. Výsledky lze řadit dle data vydání nebo relevance.
- Vyhledávání v plných textech (Search Full-Text) probíhá v prostředí Google Scholar v jazyce dokumentu, kliknutí na příslušný odkaz vrací oprávněného uživatele do plného textu v archivu C.E.E.O.L.

2. Vyhledávání v seznamu periodik umožňuje vyhledávat v:

- abecedním seznamu
- tematickém seznamu
- seznamu titulů podle země vydání.

3. Další možnosti je vyhledávání dle seznamu autorů, podrobnější bibliografické údaje jsou přístupné pouze pro oprávněné uživatele.

Na portálu C.E.E.O.L. jsou k dispozici zdarma přístupné příklady plných textů titulů, je zde také vytvářen přehled užitečných odkazů na webové stránky týkající se problematiky střední a východní Evropy včetně krátkého popisu obsahu těchto stránek.

Ústav mezinárodních vztahů byl jednou z prvních institucí v ČR, které společnost QUESTA Soft oslovila. V rámci databáze zpřístupňuje své časopisy Mezinárodní vztahy a Perspectives. V současnosti je v databázi 27 titulů periodik vydávaných v ČR.

Helena Kolátorová

libr@iir.cz

Náhled titulu časopisu:

Ženeva je společnost, kde prostřední a malé státy jsou traktovány jako rovnocenné. To je velká věc, když se malé státy mohou dohadovat, dělat společnou politiku a také mít vliv na politiku velmocí. To je neocenitelné. [I] kdyby se činnost Společnosti národů scvrkla jen na to, tak to má cenu.

(Dokument 550. Výňatek ze záznamu výkladu ministra zahraničních věcí K. Krofty vybraným novinářům a vedoucím úředníkům ministerstva z 15. prosince 1937)

Dokumenty československé zahraniční politiky

ČESKOSLOVENSKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA V ROCE 1937. SVAZEK II

Třináctý svazek edice obsahuje kromě 265 dokumentů (zahrnujících období od 1. srpna 1937 do 31. prosince 1937) ještě tři dodatky, seznam všech publikovaných dokumentů roku 1937 a osobní rejstřík z obou dílů. Edice je realizována v rámci výzkumného projektu ÚMV ve spolupráci s Historickým ústavem AV ČR v Praze s grantovou podporou MZV ČR.

K vydání připravil Jindřich Dejmek.
(váz., 656 s., ISBN 978-80-86506-74-6, česky, cena 280 Kč)

Kniha navazuje na titul
ČESKOSLOVENSKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA V ROCE 1937. SVAZEK I
(váz. 627 s., ISBN 978-80-86506-65-4, cena 280 Kč)